

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

SZIJJ FERENC: [Utolsó napló] 113

ROBERT WALSER: A séta (*Halasi Zoltán fordításában és bevezetőjével*) 119

TOLNAI OTTÓ: π (pilinszky az IN MEMORIAM CELAN-t készül
meg-nemírni, II.) 155

FRANKL ALIONA-ZEKE GYULA: A másik város (*Lent – Árkádia*) 166

SCHEIN GÁBOR versei 170

NÉMETH G. BÉLA: A *Sorsunk* 171

VÁAMOS DOMINIKA: Mítosz és józanság (*Megjegyzések a pécsi építészeti
kiállításokhoz*) 177

*

A *Jelenkor* körkérdése: 1998

ANGYALOSI GERGELY, BALASSA PÉTER, BÁN ZOLTÁN ANDRÁS,
BAZSÁNYI SÁNDOR, BODOR BÉLA, BOMBITZ ATTILA,
FOGARASSY MIKLÓS, FÜZI LÁSZLÓ, GÁCS ANNA, GYÖRFFY
MIKLÓS, JÁSZ ATTILA, KÁLMÁN C. GYÖRGY, KÁROLYI CSABA,
KERESZTURY TIBOR, KOVÁCS ESZTER, KULCSÁR SZABÓ ERNŐ,
KULCSÁR-SZABÓ ZOLTÁN, MARGÓCSY ISTVÁN, MÁRTON
LÁSZLÓ, MEKIS D. JÁNOS, MÉSZÁROS SÁNDOR, MIKOLA
GYÖNGYI, NAGY GABRIELLA, PÁLYI ANDRÁS, REMÉNYI JÓZSEF
TAMÁS, SELYEM ZSUZSA, SZILASI LÁSZLÓ, TAKÁTS JÓZSEF és
TARJÁN TAMÁS válaszai 183

*

KARÁTSZON ENDRE: Irodalom és társadalom szex-szempontról
(*Kemenes Géfin László–Jolanta Jastrzębska: Erotika a huszadik századi
magyar regényben, 1911–1947*) 210

KROMMER BALÁZS: Félnégyelni! (*Cserna-Szabó András: Fél négy*) 218

RÁCZ I. PÉTER: Hedonista szabadkőművesek rémtettei (*Talamon
Alfonz: Samuel Borkopf: Barátaimnak, egy Trianon előtti kocsmából*)
221

1999

FEBRUÁR

KÉPEK

Pécsi épületek

Fekete-fehér műmellékleten

A kiállítás anyagából vett képek reprodukcióit Tóth László készítette

*Folyóiratunk a Baranya Megyei Önkormányzat,
a József Attila Alapítvány, a Nemzeti Kulturális Alap,
Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzatának Kulturális Bizottsága
és a Soros Alapítvány támogatásával jelenik meg.*

A Jelenkor az újságospavilonokon kívül a következő boltokban és elárusítóhelyeken kapható

PÉCSETT: Széchenyi István Jogi és Közgazdasági Könyvesbolt, Rókus u. 5/a. – **JPTE Bölcsészkar,** Ifjúság útja 6. – **Művészetek Háza,** Széchenyi tér 7-8. – **Írók Könyvesboltja,** Kossuth Lajos u. 21. – **Betűdzsungel,** Király u. 9. – **Zrínyi Könyvesbolt,** Jókai u. 25. – **Móricz Zsigmond Könyvesbolt,** Széchenyi tér 17. – **Pécsi Kulturális Központ Információs Irodája,** Széchenyi tér 1.

VIDÉKEN: **Baján:** Lord Könyvesbolt, Tóth Kálmán tér 1. – **Balatonfüreden:** Könyvesbolt, Tagore sétány – **Balatonlellén:** Könyvesbolt, Kossuth Lajos u. 9. – **Ceglédén:** Lord Könyvesbolt, Szabadság tér 1. – **Debrecenben:** SZIGET Egyetemi könyvesbolt, Kossuth Lajos Tudományegyetem – **Lícium Könyvesbolt,** Kálvin tér 2/c. – **Ady Endre Könyvesbolt,** Piac u. 26. – **Dunaújvárosban:** Lord Könyvesbolt, Vasmű út 5. – **Egerben:** Gárdonyi Géza Könyvesbolt, Széchenyi u. 12. – **Gödöllőn:** Fama Könyvesbolt, Szabadság tér 9. – **Gyöngyösön:** Ady Endre Könyvesbolt, Fő tér 8. – **Győrben:** Rónai Jácint Könyvesbolt, Széchenyi tér 7. – **Könyvesház,** Bajcsy-Zsilinszky út 35. – **Hódmezővásárhelyen:** Lord-Extra Könyvesbolt, Andrássy út 5-7. – **Kecskeméten:** Katona József Könyvesbolt, Szabadság tér 1. – **Móra Ferenc Könyvesbolt,** Szabadság tér 3/A – **Keszthelyen:** Helikon Könyvkereskedés, Kossuth L. u. 2. – **Komáromban:** Lord Könyvesbolt, Jókai tér 2. – **Kőszegen:** Városkapu Könyvesbolt, Városház u. 4. – **Mezőkövesden:** Könyvesbolt, Mátyás király u. 108. – **Miskolcon:** Egyetemi Könyvesbolt, Egyetemváros – **Kazinczy Könyvesbolt,** Széchenyi u. 33. – **Széchenyi Könyvesbolt,** Széchenyi u. 54. – **Mosonmagyaróvárott:** Könyvesbolt, Szent István u. 104. –

Nagykanizsán: Zrínyi Miklós Könyvesház, Fő út 8. – **Nyíregyházán:** Bessenyei György Könyvesbolt, Kossuth tér 1. – **Pápán:** Pápai Könyvesház, Kossuth u. 3. – **Sárospatakon:** Comenius Könyvesbolt, Rákóczi u. 9. – **Sárváron:** Könyvesbolt, Batthyány u. 19-21. – **Siófokon:** Kó-Ma Könyv, Batthyány u. 33. – **Sopronban:** Vörös Cédrus Könyvkereskedés, Mátyás király u. 34/F – **Szegeden:** Sík Sándor Könyvesbolt, Oskola u. 27. – **JATE bölcsészkar könyvtár** – **Buch Könyvesbolt,** Dugonics tér 12. – **Grand Café Mozi és Kávézó,** Bibic u. 2. – **Móra Ferenc Könyvesbolt,** Kárász u. 5. – **Székesfehérvárott:** Vajda János Könyvesbolt, Fő u. 2. – **Szekszárdon:** Babits Mihály Könyvesbolt, Kölcsey ltp. 2. – **Szombathelyen:** Savaria Könyvesbolt, Mártírok tere 1. – **A. Z. Könyvesbolt,** Király u. 1. – **Tatabányán:** Szemethy és Tsa Könyvesbolt, Fő tér 15. – **Veszprémben:** Kölcsey Ferenc Könyvesbolt, Cserhát u. 7. – **Zalaegerszegen:** Simon István Könyvesház, Tüttősy u. 7.

BUDAPESTEN: Kulturtrade Könyvesbolt, I., Krisztina krt. 34. – **Pont Könyvesbolt,** V., Méréleg u. 6. – **Magiszter Könyvesbolt,** V., Városház u. 1. – **Osiris-Századvég Könyvesbolt,** V., Veres Pálné u. 4-6. – **ELTE Jogi Kar,** jegyzetbolt, V., Szerb u. 21-23. – **Írók Boltja,** VI., Andrássy út 45. – **Cartafilus Kft** boltjai a Kálvin téri, a Deák téri és a Kossuth téri metróaluljáróban – **Odeon Videotéka,** XIII., Hollán Ernő u. 7. – **Stellium Könyvesbolt,** V., Párizsi udvar – **Helikon Könyvesbolt,** VI., Bajcsy-Zsilinszky u. 37.

<http://www.c3.hu/scripta/scripta0/jelenkor/>

JELENKOR

140,– Ft

Főszerkesztő
CSUHAI ISTVÁN

✱

Szerkesztők
ÁGOSTON ZOLTÁN, NAGY BOGLÁRKA

Szerkesztőségi munkatárs
DÉCSI TAMÁS

Szerkesztőségi titkár
J. ANTAL ZITA

✱

A szerkesztőség munkatársai

BALLA ZSÓFIA, BERTÓK LÁSZLÓ, PARTI NAGY LAJOS,
THOMKA BEÁTA, TOLNAI OTTÓ

✱

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet
Telefon (üzenetrögzítő is) és telefax: 72/310-673, 72/215-305.
Kéziratot nem őrünk meg, és csak felbélyegzett válaszborítékkal küldünk vissza.

Kiadja a Jelenkor Alapítvány
(Pécs, Széchenyi tér 17. Telefon: 72/310-673),
a Baranya Megyei Önkormányzat, a Nemzeti Kulturális Alap, a Soros Alapítvány,
Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzatának Kulturális Bizottsága
és a József Attila Alapítvány támogatásával.

Felelős kiadó: dr. Hargitai János, a kuratórium elnöke.
Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok.
Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.

Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál
és a Hírlap-előfizetési és Elektronikus Posta Igazgatóságnál (HELP) – 1900 Budapest,
Orczy tér 1. – közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással
a Postabank Rt. 219-98636/021-02809 pénzforgalmi jelzőszámra,
illetve közvetlenül vagy levélben kért postautalványon a szerkesztőség címén.

Előfizetési díj az I. félévre 840,- Ft, a II. félévre 700,- Ft,
egy évre belföldre: 1540,- Ft, külföldre: 3500,- Ft.

Megjelenik havonként.

A szedés és a tördelés a Jelenkor szerkesztőségében készült.

Nyomtatta a Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécssett.

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

KRÓNIKA

JANUÁRI SZÁMUNK IMPRESSZUMÁBÓL olvasóink technikai tévedés folytán arról értesülhettek, hogy a lapszámot *Laczkó Sándor és Szilasi László* vendégszerkesztette. Az érintettektől szíves elnézést kérve közöljük, hogy ez a mondat a tavaly novemberi *Jelenkor*ra vonatkozott; helyzetünk egyebekben változatlan, s a folyóiratot újra saját szerkesztői állítják össze.

*

A BRÓDY-DÍJAT 1998-ban Zoltán Gábor nyerte el *Vásárlók könyve* című novelláskötetével (JAK – Kijarat Kiadó). A Bródy Sándor unokája, *Alexander Brody* által első kötetes prózaírók jutalmazására alapított díj átadására Budapesten a Kortárs Irodalmi Központban került sor december 19-én. Laudációt mondott *Márton László*, a kuratórium elnöke, írásaikból *Benedek Szabolcs*, *Dudás Attila*, *Gordon Ágáta* és *Zoltán Gábor* olvastak fel. Gratulálunk munkatársunknak.

*

SZÍNHÁZ. A Pécsi Harmadik Színházban *Werner Schwab Elnöknők* című darabjának bemutatóját február 18-án láthatja a közönség *Vincze János* rendezésében. – A Harmadik Színház és a budapesti Bárka Színház közös produkciója, *Szép Ernő Lila akác* című darabjának előadása (rendező: *Simon Balázs*) a gödöllői Országos Stúdió- és Alternatív Színházi Fesztiválon a Soros Alapítvány különdíját nyerte el. – A Pécsi Nemzeti Színház *Nosferatu* című balettestétjének premierje február 19-én kerül sor a nagyszínházban. Az estet – Vangelis zenéjének felhasználásával – rendezi és koreografálja *Herczog István*.

*

PÉCSI KIÁLLÍTÁSOK. A Pécsi Galéria *Chulif Mária* és *Szörtsey Gábor* festőművészek munkáit mutatta be január 7. és február 7. között. – Ugyanitt *Pauli Anna* textiltervező kiállítása február 11-től március 7-ig lesz látható. – A Pécsi Kisgalériában *Gál András* festőművész alkotásait január 21. és február 21. között tekinthetik meg az érdeklődők. – A pécsi Művészetek Háza Tetőtéri Galériájában *Kenyeres István* képzőművész kiállítása január 11-től 31-ig volt látogatható.

*

ESTEK A MÚCSARNOKBAN. A Múcsarnok előadótermében december 13-án a József Attila Kör *Inkognitó* című estjén *Feri, Sárbogárdi Jolán, Szív Ernő* és *Termann Dezső* olvastak fel műveikből. Az álnevek mögött rejtőző szerzőkkel *Mészáros Sándor* beszélgetett, továbbá színészek előadásában *Gabriely György* és *Poletti Lénárd* levelezéséből is részletek hangzottak el, az inkognitó felfedése nélkül. Az estet *Rókás László* (alias *Tarzan Zéró*) táncművész előadása

zárta. – Az EX-Symposion *hirtelen séták* című számának bemutatójára került sor december 18-án a Múcsarnokban. *Dózsai Mónika* és *Szítás Erzsébet* vendégszerkesztőkkel, valamint *Boszik Péter* felelős szerkesztővel *Bacsó Béla* és *Thomka Beáta* beszélgetett, közreműködött továbbá *Halasi Zoltán*, *Kukorelly Endre* és *Lackfi János*. A háttérben *Enyingi Tamás* és *Keserű Zsolt* videoinstallációja volt látható.

*

A SZÉLKIÁLTÓ EGYÜTTES fennállásának 25. évfordulóját ünnepelte január 18-án a pécsi Ifjúsági Ház Galériájában bemutatott kiállítással. A megnyitón *dr. Ujvári Jenő* alpolgármester köszöntötte után az együttes tagjaival – *Lakner Tamással*, *Fenyvesi Bélával*, *Keresztény Bélával* és *Rozs Tamással* – folytatott kötetlen beszélgetésen, valamint az együttes koncertjén vehettek részt az érdeklődők.

*

ZILAHY PÉTER *Az utolsó ablakzsiráf* című kötetének bemutatójára pályázatot hirdet a Művészetek Házában január 26-án. A szerzővel *Ágoston Zoltán* beszélgetett. A beszélgetés előtt a kötet képeiből rendezett fotókiállítást tekinthette meg a közönség. A kiállítás a Játéktérben február 7-ig volt látható.

*

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS. A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma pályázatot hirdet az Örkény István drámaírói ösztöndíj elnyerésére fiatal drámaírók részére. Az ösztöndíj célja, hogy segítse új magyar színművek létrejöttét, valamint lehetőséget adjon azon fiatal pályakezdő drámaírók részére, akik eddigi irodalmi vagy színházi munkájukkal igazolják vonzódásukat a műfajhoz. A pályázatokat a miniszter által kinevezett szakértői kuratórium bírálja el. Az ösztöndíjban évente 5 fő részesülhet. Pályázati korhatár 40 év. Az ösztöndíj bruttó összege 58.000 forint/hó. Az ösztöndíjat az 1999. naptári évre szóló tervvel lehet megpályázni. A pályázati kérelemhez csatolni kell a szakmai önéletrajzot, a pályázó irodalmi és/vagy színházi működésének dokumentációját, eddig megjelent vagy bemutatott műveinek listáját, két elismert pályatárs (drámaíró, illetve színházi szakember) ajánlását; a megírt kívánt mű részletes ismertetése egyben tartalmazza a darab színreállítására vonatkozó vázlatos elképzeléseket (pl. kevés szereplős, sok helyszínes, kamara-, ill. nagyszínpadi megvalósítás stb.). A pályázatokat az NKÖM Művészeti Főosztályára kell benyújtani. Határidő: 1999. március 10. Cím: 1054 Budapest, Szalay u. 10-14. (Részletes felvilágosítás: Bába Krisztina 311-4099.)

SZIJJ FERENC

[Utolsó napló]

Rétegszöveg

(1)

*Nem is nagyon akarok kimenni az utcára.
Van úgylis mindennap a feladat, muszáj.
Készülni kell hozzá, emlékezni és kalkulálni,
csupa viszontagság, már az indulásba felőrlődöm.
Vagy ha süt a nap, akkor legfeljebb a napért,
ha jön belőle egy kis meleg s jut emberre is
az óriási hidak után. Jól felöltözöm akkor is,
mint egy öregember. Ilyenkor már a tél
öregembere vagyok, vagy annyira mégsem,
mert megizzadok, vagy ha könnyelműen
nem veszek kabátot, rögtön fázni kezdek.
Akkor ha találnék egy utcasarkot, amelyet
a folyó felől toronyházak vagy felüljárók védenek,
odasüt a nap és gyér a forgalom, mert annyi
az utca, hogy nem jut mindenhová autó,
akkor ott megállnék, nézegetnék, és előbb-utóbb
így is az arcomba csapódna a gyorsételszag,
mint egy életnagyságúnál nagyobb rovarirtás.*

*Meg attól is szinte félek, hogy megváltoztatok
valamit a városon. Hogy már csak én hiányzom
ahhoz, hogy történjen valami jóvátehetetlen:
egy egész busznak lassítania kell, ha megyek
át a piroson, vagy akár a zöldön is,
ha az éppen kanyarodna jobbra. Vagy a parkban*

*visszarúgom az elgurult labdát. Kérdeznek
tőlem valamit, és néhány lépéssel arrébb
a biztonság kedvéért mástól is megkérdezik.
Eltolnak a helyéről egy régi épületet.*

*A hidak a város rezsói, lassan melegszenek
és gyorsan hűlnek, nem sütik meg rendszeren
az autókat. A város merülőforralói micsodák?*

*Rezsótest, forró, pusztá törzs, van neki köldöke,
oda gurulnak be néha a vízcseppek,
rezegnek, forognak, lassan elenyésznek.*

*Minden dolog egymagában volt, minden esemény
szabadon sűrűsödött össze a beláthatatlan időben,
nem volt előzmény, se következmény, kivéve
a közeli tilalmakat és a távolabbinak látszó
büntetést, de ezek nem álltak szoros kapcsolatban
a nappali, kicsinyenként keretbe foglalt létezéssel.
Vagy a tilalom volt a büntetés. Elnagyolt
vonásokkal megrajzolt isten, még nem látta
senki, mert nem jön ki soha az irodából.
A papokkal talán hangosbeszélőn érintkezik,
elmondja nekik, hogy mit nem szabad.
A testünkkel nem szabad semmit. Pedig
mi volna más, az volt a folytonosság.*

*Vagy most már egy ideje itt a virágzás,
mint egy osztogatás, szórólap, ingyenujság,
papírzacskók, nejlonzacskók, több esőt megért
papírszemét a járdán, virágos mező.
Lehetne nyugodtan üldögelni a padon,
és éheztetni a mókusokat, vagy nézni,
ahogy a földre szálló galambok fellebbentik
a szirmokat, és milyen vihart okoznak ezzel
talán a Föld túlsó felén, villanypóznákat
csavar ki a szél, zuhan a tőzsdeindex,
hogy aztán itt is egyfolytában essen az eső hetekig,
bár voltak kisebb kihagyások, hogy tudjon
kavarni egy kis port a szél, ne találjuk meg
a billentyűket a gépen, ha egy napig,
túlzásba vitt vezeklésül, nem használtuk volna.*

*A billentyűk is apró rezsók, a hidak
meg akkor betűk, vagy mégis inkább*

*fogantyúik, csak úgy lehet becsukni
a koffert, ha ráül néhány kövér kapitalista.
Mostanra lett igazán meleg és napsütés,
amikor már haza lehet menni.*

(2)

*A fejembe néznek a fák egy láthatatlan
tölcséren keresztül, annyira megülök
egy játszótéri padon vagy homokozószegélyen,
ne kelljen csinálni semmit, nézzék nyugodtan
a sokszázadik folytatást, a mindig újabb,
de gyorsan körbeérő bonyodalmakat.
A világhoz nem szabad hozzányúlnom,
de most nem is kell, mert megszűnt
a legközelebbi fázás, és most már csak
a látvány, azon hová lehetne átmaradozni?*

*Egy nagy test belseje. Zsongva, unalmasan,
csupa engedelmességgel működik,
féligáteresztő ablakok, hús, vér,
húspára, vérhó, belek, mint egy rezsóé
vagy vasalóé, nyújtófa, bontópad.*

*A templomból kilépve elszédültünk egy kicsit
a tágas, alkonyi, szürke fénytől, az elhanyagolt élet
körös-körül hunyorgó, apró zajaitól.*

*Altassanak el klorofillal. Nem lenne
igazi alvás, csak ahogy mennék az árnyas
utcán késő délután, van nekünk
ez a hosszú utca, kerítések végre,
kertek, vendégjárda, kétoldalt fák,
lombmennyezet, az úttestet mostanában
naponta többször is felloccsolják, s utána
az árnyék mintha nem is érintené a flasztort,
elindulok a park felé, aztán mégis inkább
lefordulok jobbra, ott is ugyanaz,
vagy fordulhattam volna balra is,
de furcsa mód nem csodálkozom,
megyek tovább a lábammal, és nézegetek
a szememmel. Vagy később egy szobányi
kerthelyiségben üldögélek, elkerítették fallal
meg egy emeletes házzal, nincs kilátás,*

csak föl a fákra, a közepén a kis szökőkút vize
még éppen beleér a napba, és talán pár percre
mindig beleér, nemcsak azon az egy napon,
amikor ténylegesen is láttam, ha jól számolom,
és akkor a szemem előtt lejátszódott
valami titkos álomkéimiai egyesülés
a szárnyra kelt víz és a mélybe hulló fény
között, és a kertfal tetején végigballagott
egy macska, előtűnt mintegy a hátam
mögötti ismeretlenből, megjárta a közelre
került és megemelt horizontot, és eltűnt
a mögötte lévő másik ismeretlenben,
ahol nyilván fontos, de nem túl sürgős
dolga volt, és biztos, hogy mindezt csak én
vehettem észre, mert a többi vendég
a társával foglalkozott és nem is volt elaltatva
klorofillal, ahogy én lehetnék, ha még jobban
akarnám a növényeket. De nem akarom
őket annyira. Esetleg ha van itthon
egy kis növényi kivonat, ajándék, de az
mással hat, nem végleges egy ilyen éjszakára.
Odakintről a sötét lombok élőben közvetítik
a percnként vagy még ritkábban elhaladó
autókat, s akkor én mint egy átjátszóadó,
és ehhez hozzájönnek a légköri viszonyok.

Közel s távol az egyetlen parkban,
lombalatti csarnok, sehol semmi ég,
etet önnön vérével a pelikán,
jelképesen, mert ott van mindjárt, mint
később kiderült, az egykori gyermekmenhely,
később kórházi gyermekosztály, most hogy mi,
nem tudom, de nem jön belőle víz, pedig
medencéje is van, kút volt valaha. Hinta,
vasmászóka, padok és a park folytatásaként
hősi temető, emlékmű, koszorúzások,
katonazene, tilalmak ünnepélye.

Megnéztem, utánajártam, utaztunk,
hosszú idő után újra a földön,
az út menti fák szinte kerítéssé álltak
össze, volt egy kis víz a medencében.
Eszővíz lehetett, áztak benne a falevelek,
mint hátulról a nehéz, zsíros kártyalapok.

Ez a cél, fekiüdni a homokban egy kicsit,
 vagy ülni, vagy állni, nagyszabású építkezésbe
 kezdeni, arra több az esély. Egyfelől a víz,
 másfelől meg, ameddig a szem ellát, homok
 és vidámpark, ahonnan időnként kilőnek
 két embert egy katapulttal. Rugóznak föl-le
 hosszasan. Itt meg időnként jön egy ember,
 és fülhallgatós, nyeles detektorral, mintha azt is
 a vidámparkból kölcsönözte volna ki,
 de halálos komolysággal átkutatja
 a homokot. Ugyanezt teszik a sirályok is,
 készülék nélkül, másért, s egyelőre csak ott,
 ahol ritkább a test vagy megéri a kockázatot.

Mindig be a szájba valamit, én is csak azzal
 érzek, s hogy egyben csinálni is valamit,
 magamhoz elég közel, az az érzés,
 de mégis ami kívülről rekedt, az állandó
 kapcsolat a természetes emberi környezettel,
 mintha köldökszínórral menekülnék,
 a többi lassú, időbe telik, vagy ellenkezőleg,
 annyira, hogy jobb elfelejteni, vagy a másik,
 de még nem sikerült kipróbálni, hogy beszélni
 folyton, mindegy, közönségesen, ahogy,
 de hová torkollna az is, és nincs annyi emlék,
 vagy egy idő után kiderülne róluk.

Ez a rengeteg homok nyilvánvalóan só volt
 valaha, elpárolgott róla a víz valami kozmikus
 hatás miatt, elszennyeződött embertől,
 állattól, s ha most elkezdenénk mindig
 megmosni a lábunkat, mielőtt idejövünk,
 és riogatni a sirályokat, úgy is mikorra lenne
 sóvá megint, hogy még egyszerűbb legyen
 a helyzet, könnyebb legyen szembenézni.

Egy óriáskerék nagyságú fülhallgatóval
 talán az üres homok sípolását is meghallanánk,
 ahogy a másodlét számtalan sötét lehetőségéből
 hirtelen mindegyik összeadódik, és nem segít
 elborzadni, ami voltam vagy majd megint leszek,
 vagy ami jól kivehetően közöttük nincs.

Vagy ahogy a hullámozást is a halak
csinálják, miközben nem is tudnak róla
a távoli, mély, mozdulatlan és vak
vizekben, legfeljebb a bálnák és a delfinek,
ha kémkedés közben a felszínre jöhetnek,
beépített adóvevőn megkapják az engedélyt,
de itt mégis életszerű időközönként lökődik
partra a víz s áramlik vissza a következő
hullámozatot torlaszoló, hogy aztán a harmadik
rajtuk áttörve tovább jusson, de csak annyira,
hogy még visszaérjen és elsimuljon, mielőtt
érkezne a negyedik. És megint előlről.

A messzeség ködéből lassan kinő egy nagy,
homályos teherhajó, és fenyegetően
araszolva rátelepszik a láthatárra.
A sekélyebb vizek fölött intő jelként
reklámléghajó halad el, illetve másik
intő jelként reklámvásznat vontató
repülőgép, aztán egy újabb. Fordulnak,
visszatérnek. Mind meggyőzőbbnek tűnik,
hogy a száraz, nedves és légnemű
végletek eme találkozásánál csak a vásárlás
mentheti meg az emberiséget attól,
hogy elfelejtse a számokat. Szerencsére
a mozgárusoknak is ez a véleménye,
és nem rettennek vissza a feladattól.

Feküdni a homokban, és a lábamat
hadd csapkodja úgyszólván a víz,
a bőrömnön száradjon a só a nap hevében,
a fületem hadd lúgozza ki a céllövöldéktől
idáig elhallatszó többféle zene és mikrofonos
kikiáltóhang egyidőben, a szememre
nehezedjenek rá a másik zavaros
kiterjedésből a felhők. És ez az egész
kevés világ addig is, míg az ölelésre
lévőkért érzett félelem véres detektora
úgyis rögtön felpiszkálna, hiába,
peregne, mosódna, telne, fogyna nélkülem.

A séta

Az irodalomtörténet számon tart nagy utazókat és nagy otthon ülőket, nagy evőket és nagy ivókat, nagy nőcsábászokat és nagy kártyásokat az írók között. Nem hiszem, hogy nagyot mondok, amikor azt állítom, hogy az alábbi elbeszélés szerzője egyike a világirodalom legnagyobb sétálóinak. Amiként jeles honfitársa és sok tekintetben szellemi rokona, Paul Klee festő megvetette és elutasította a telefont, úgy zárkózott el, ha csak tehetette, a vasút és egyéb tömegközlekedési eszközök használatától Robert Walser (1878–1956) svájci német író is. Fiatalabb korában 180 kilométert is legyalogolt egy nap alatt, de öregemberként sem adta alább 20–25 kilométernél. Hogy ez nem valamiféle turisztikai vagy megkésett kengyelfutói megszállottság volt részéről, hanem egyfajta sajátos élet-megismerési gyakorlat és élvezet, arra hűszkötetes életműve számtalan példával szolgál. Walser magányosan járta útját-útjait, mindenféle értelemben. Nem tartozott semmilyen író vagy művészcsoporthoz, noha liberális és félkonzervatív, szecessziós és nemzeti elkötelezettségű, lokális és antropozófus lapokban egyaránt publikált. Pukasztott polgárt, fricskázott hatalmat, magasztalt tájat, átérzett (önportrészerűen) művészsorsokat. Voltak nagy rajongói (Morgenstern, Hesse, Musil, Kafka) és középserű ócsárlói. Négy regénye maradt fenn (egy kéziratban), másfélezernyi rövidebb-hosszabb prózaírása, többszáz verse és néhány dramatikus szerzeménye. Még életében elfelejtették, a hetvenes évektől fogva fedezik fel újra. Pályája az írói integritásért vívott szakadatlan harc. Walser sem ebben, sem egyéb tekintetben nem ismert megalkuvást. Inkább nyomorgott, inkább vállalta a peremléte és az irodalmi életből való kiszorulást, mint hogy bármiféle kliséhez vagy elváráshoz igazodjék. Nem ismerek nála muzikálisabb német író; sajnos a fordításban a zenei effektusok tekintélyes hányada óhatatlanul elvész. Alábbi elbeszélése ugyanolyan rendhagyó írásmű, mint regényei vagy kisprózáinak java. Önfelmutatások és önleplezések váltják itt egymást oly gyengéd játékossággal, akár a hullámozó vízfelszín szeszélyes rajzolatai, maga a hang pedig, ez a védtelen hetykélkedés egy olyan állat viselkedésére emlékeztet, amelyik, miközben küzd (a terénümáért, az autonómiájáért, a méltóságáért), folyamatosan fölkinálja a másiknak (nekem, neked, mindenkinek) a legsebezhetőbb pontjait. Talán nem tévedek, ha azt gyanítom, hogy éppen ettől olyan szeretetreméltó. Az író elbeszélő szónok, csatározva, áradozva, végül magába szállva vonul végig az egyszerűen és megismételhetetlen, nem hagyva maga után mást, csak ezt a semmivel össze nem téveszthető hangot meg valami olyan friss levegőt, amire időnként mintha nagyon is szükségünk volna ott belül. A *séta* Walser leghosszabb és leggyönyörűbb elbeszélése. 1916 nyarán keletkezett, furcsa mód kiadói felkérésre. Az író két évre rá készített egy „formásabb” változatot, mintegy megszerkesztve az itt olvasható eredetit. A változtatás elsősorban számtalan bekezdés beiktatásából állt, elhagyott továbbá olyan mondatokat, amelyek „egy komoly olvasó” szemében üresjáratnak, oktalan értetlenkedésnek tetszettek, valamint kiigazított néhány – látszólag önkényesnek tűnő – szintaktikai megoldást. Én e némiképp klasszicizált második verzióhoz képest sokkal előbbnek, természetesebbnek érzem a „fésület-

lenebb" első változatot. Ha sikerült átmentenem a megszólalás közvetlenségét és a dikció töretlen lendületét, akkor talán szükségtelen minden további értelmezés, hiszen a szerző, a mű valóban „magáért beszél”.

Robert Walsert valamennyi nagy világnyelvre és több kelet-európaira lefordították már, magyarul az idén jelenik meg – épp *A séta* címmel – válogatott prózai írásait tartalmazó kötete a Magvető Kiadó gondozásában.

Halasi Zoltán

Közlöm, hogy egy verőfényes délelőtt, már nem tudom pontosan, hány órákor, elfogott a vágy, hogy sétáljak egyet, föltettem hát a kalapomat, és írószobámat, ezt a kísértetodút odahagyva, leszaladtam a lépcsőn, hogy mielőbb az utcára érjek. Hozzátehetném; a lépcsőházban szembejött velem egy nő, aki külseje alapján spanyolnak látszott, de perui vagy kreol is lehetett. A nő igyekezett fenségesnek mutatkozni, ami azonban csak részben sikerült neki, mivel szépsége némileg fakónak, hogy ne mondjam, hervadtnak hatott már. De hát kénytelen vagyok szigorúan megtiltani magamnak, hogy akár csak két másodpercet is időzzek ennél a brazil vagy tudom is én, miféle nőnél, elvégre nem pocskolhatom sem a drága helyet, sem a drága időt. Amennyire ma, amikor e sorokat írom, vissza tudok még emlékezni, alighogy kiléptem a derűsen ragyogó nyílt utcára, megcsapott a kalandok előszele, regényes lelkiállapot lett úrrá rajtam, és ez mélységesen boldoggá tett. Oly szépnek tűnt az elébem táruló reggeli világ, mintha most látnám először. Amit megpillantottam, kellemes benyomást tett rám, a kedvesség, jóság és fiatalság képét nyújtotta. Egykettőre elfeledkeztem róla, milyen komoran tépelődtem még az imént odafönn szobámban, az üres papírlap fölé hajolva. Minden szomorúságom, minden fájdalom, minden kínzó gondolatom elszállt szinte, habár valami komolyság, amolyan utózőngéfele továbbra is határozottan érzékelhető volt, hol előtttem, hol mögöttem. Felajzott kíváncsisággal vártam, mi minden történik majd velem, mi minden tűnik majd elém a séta folyamán. Lépteim kimértek, nyugodtak voltak, egész viselkedésem, úgy emlékszem, meglehetősen méltóságot tükrözött. Érzelmeimet általában szerettem elrejtetni embertársaim tekintete elől, de azért nem törekszem erre görcsösen: az már, úgy vélem, nagy hiba volna, mi több, súlyos ostobaság. Épp egy eleven, nyüzsgő, széles teret szeltem át, mikor is alig húsz-harminc lépés megtétele után abban a szerencsében részesültem, hogy némi távolságból ugyan, de találkozhattam Meili professzor úrral, aki az elsőrangú szakemberek közt is az egyik legelsőnek számít. Meili tanár úr a megdönthetetlen tekintélyekre jellemző fenséges komolysággal és ünnepélyességgel közeledett, kezében hajlíthatatlan tudományos sétabotjával, mely borzadályt, félelmet és tiszteletet ébresztett bennem. Meili professzor orra ellentmondást nem tűrően szigorú, éles satorr vagy karvalyorr volt, száját jogászosan összeszorítva, szinte összeharapva tartotta. A híres tudós járása úgy hatott, akár az ércbe vésett törvény; szúrós szeméből, melyet félig-meddig eltakart a bozontos szemöldök, régmúlt idők hősi tetteinek visszfénye lobogott s az egyetemes történelem szórta villámain. Meili professzor kalapja letehetetlen uralkodóra emlékeztetett. A titkos uralkodók a leggőgösebbek, a legkegyetlenebbek. Mindent egybevetve azonban Meili professzor égé-

szen szelíden viselkedett, úgy, mint aki semmilyen szempontból nem szorul rá, hogy bárkivel is éreztesse, micsoda mérhetetlen hatalmat, micsoda irdatlan súlyt képvisel személye, én pedig minden látszólagos könyörtelensége és szigorúsága ellenére voltaképp rokonszenvesnek találtam őt; az ilyen emberekről ugyanis, akik nem tudnak megnyerően és kedvesen mosolyogni, legalább tudni lehet, ezek becsületesek és megbízhatók. Szemben egynémely csirkefogókkal, akik közismerten tehetséges színészek, s általában lekötelezően kedves mosoly kíséretében követik el gátlástalan gaztetteiket.

Ha szimatom nem csal, úgy hamarosan egy könyvesbolt következik és benne egy könyvkereskedő; valamint – úgy sejtem, úgy látom – egy aranybetűkkel hivalkodó pékség is arra vár, hogy hamarosan említés essék róla, hogy szóba kerüljön. Ám előbb egy lelkészt, akarom mondani, lekipásztort is fel kell még ide jegyez-nem. Most egy helybeli vegyész-mérnök hajt el közvetlenül a sétáló mellett, azaz mellettem, kerékpáron vagy párkeréken, majd egy törzs- vagy ezredorvos. Egy szerény gyalogost sem hagyhatok figyelmen kívül, illetőleg feljegyzetlenül, már csak azért sem, mivel említésért folyamodik ő is. Megtollasodott régiségkereskedő az illető, de mondhatnám úgy is, hogy ócskás. A ragyogó napsütésben fiúk, lányok kergetőznek féktelen kedvvel, felszabadultan. „Csak hadd tombolják ki magukat – gondoltam –, az öregség majd úgyis rájuk ijeszt és megzabolázza őket. Hamarabb, mint gondolnák. Sajnos.” Egy kutya lefetyel a közkút vizéből. A levegőégben, mely áttetszően kék, úgy rémlik, fecskék csivitelnek. Egy, uszkve két elegáns hölgy véteti észre magát, elképesztően rövid szoknya van rajtuk, lábukon meglepően előkelő, hosszúszerű, színes csizma, az ilyesmi persze szemet szúr, de azért remélhetőleg nem jobban, mint akármilyen más. Majd két nyári kalap tűnik fel, pontosabban: két szalmakalap. Ezekkel a férfi szalmakalapokkal a következőképpen fest a dolog: tudniillik először csak a két kalapot látom meg a ragyogó, lágy levegőben, azután veszem észre, hogy két jobb fajta úr is tartozik hozzájuk; ott állnak ők is, igaz, egy szinttel lejjebb, mindazonáltal jól nevelt, tetszetős kalaplóbálás és -lengetés közepette mintha mégiscsak ők kívánnának itt egymásnak valamit; jó reggelt, alighanem. De hát a vak is látja, itt nem az urak a fontosak, ebben a szertartásban a kalap a fő. Egyébiránt alázatosan kérjük a tisztelt szerzőt, a jövőben tartózkodjék minden efféle éretlen csipkelődéstől és gúnyolódástól, ilyesmire igazán semmi szükség. Egyben nyomatékosan felszólítjuk, őrizze meg komolyságát. Remélhetőleg ezt most egyszer s mindenkorra sikerült megértenie.

Mivel szemembe ötlött egy könyvkereskedés, mely tekintélyes méretével és gazdag választékával jólesően ragadta meg figyelmemet, s mindjárt kedvet és ösztönzést adott ahhoz, hogy rövid vagy inkább röpké látogatást tegyek benne, ezért tétovázás nélkül, ám a látható legjobb modorról sem megelégedve, hanem azt mindjárt magamra öltve, bementem a boltba; mindeközben persze még józanul számot vetettem azzal is, hogy én itt legfeljebb mint könyvellennőr vagy könyvvizsgáló, mint értesülés-begyűjtő vagy mint finom szakértő jöhetnék szóba, de mint kedvelt és szívesen látott gazdag vásárló, mint jó vevő aligha. Udvariasságon, roppant óvatosan, és, kell-e mondani, a legválasztékosabb kifejezésekkel érdeklődni kezdtem hát a könyvkereskedőtől az iránt, hogy mi a legjobb mostanság az újdonságok közül szépirodalmi téren. „Megengedi – kérdeztem félénken –, hogy megismerjem s ezáltal máris értékelni tudjam azt a könyvet,

mely ez idő szerint a legkiválóbb, legkomolyabb és magától értetődő módon egyszersmind a legolvasottabb, vagyis a leggyorsabb elismerésre szert tett, s ennélfogva a legkapósabb műnek számít? Szokatlanul nagyfokú hálára kötelezne, ha megtenné azt a messzemenő szívességet, hogy idehozza nekem azt a könyvet, amely – és hát ki tudhatná ezt jobban önnél? – mind az olvasóközönség, mind a rettegett tollú, s ezért persze körbe is hízelgett kritikusok körében a lehető legkedvezőbb fogadtatásra talált és változatlanul ilyen kedvező fogadtatásban részesül. El sem hiszi, mennyire érdekel, mennyire szeretném már tudni, hogy az itt felhalmozott és kirakott könyvek, tollforgatói munkák közül vajon melyik lehet ez a bizonyos kedvenc, mert hiszen jó okkal vélhetem úgy, hogy mihelyt megpillantom, tüstént lelkesen és boldogan le fogok csapni rá, mármint vevőként, ez több, mint valószínű. Valósággal viszketek és reszketek már belül a vágytól, hogy láthassam végre és, mint mondtam, vélhetőleg mindjárt meg is vegyem a művelt világ kedvenc szerzőjét és általános csodálattal övezett, egyszersmind fergeteges tapssal fogadott remekét. Megmutatná hát, ha szépen kérem, ezt az átütő sikerű könyvet, hogy ezzel kielégüljön és lecsillapuljon végre a követelőző kívánság, mely az imént hatalmába kerítette és azóta is reszkető izgalomban tartja egész lényemet?” – „Nagyon szívesen” – mondta a könyvkereskedő. Mint a nyíl, úgy tűnt el látkörömből, ámde csak azért, hogy a következő pillanatban már vissza is térjen a mohó türelmetlenség lázában égő vevőhöz és érdeklődőhöz, s lám, ott volt a kezében a könyv, ama bizonyos, amiből a legtöbb példány fogyott, amit a legtöbben olvastak, s ami valóban maradandó értéket képviselt. Úgy hozta a becses szellemi terméket, oly féltő gondnal, oly ünneplésen, mintha valami csodatévő hatású, szent ereklyét hordozna a tenyerén. Arca egészen átszellemült, mélységes tisztelet sugárzott róla, ajkán olyasféle mosoly lebegett, mint a hívőkén, midőn a vallásos áhítat érzése lelkük legbensőjét is átjárja; így tette le eléem, amit idehozott, ennél megnyerőbb módon már nem is tehette volna le. Szemügyre vettem a könyvet, majd rákérdeztem:

„Megesküszik rá, hogy ez a legszélesebb körben elterjedt könyv az idén?”

„Hogyne.”

„Állítja, hogy ez az a könyv, amit mindenkinek el kell olvasnia?”

„Okvetlenül.”

„És valóban olyan jó?”

„Micsoda fölösleges és illetlen kérdés!”

„Igazán nagyon köszönöm” – feleltem hidegvérrel, s a könyvet, amely a lehető legszélesebb körben terjedt, mivelhogy ezt mindenkinek okvetlenül el kellett olvasnia, inkább otthagytam, ahol volt, s egy szót sem vesztegetve rá tovább, hang nélkül távoztam a boltból. „Műveletlen, tudatlan fráter!” – kiáltotta utánam az eladó mélységes és persze jogos haragjában. Én azonban föl sem véve a sértést, ráérősen tovább mentem, méghozzá be egyenesen a szomszédban lévő impozáns bankfiókba. Hogy miért, tüstént megmagyarázom és ki is fejtem részletesebben.

Eredetileg azt hittem, azért lesz jó felkeresni a bankot, hogy bizonyos értékpapírokkal kapcsolatban megbízható forrásból tájékozódhassam. „Az utcán arra járva gyorsan beugrani egy pénzügyetbe – gondoltam, vagy inkább mondtam magamban –, bizalmas pénzügyekről tárgyalni, feltenni olyan kérdéseket, melyeket csak suttogva szokás, jó dolog, meg hát mi tagadás, hallatlanul jól is mutat.”

„Jól tette, hogy személyesen elfáradt hozzánk. Ez most igazán jól jött” – közölte velem az ablaknál az illetékes tisztviselő nagyon barátságos hangnemben,

majd szinte kópés, de legalábbis igen kedélyes és jóindulatú mosoly kíséretében hozzáfűzte a következőket:

„Szóval jó, hogy eljött. Épp most készültünk levélben fordulni önhöz – de hát ezt most elintézhették szóban –, hogy tudassuk önnel azt az ön számára minden bizonnyal örvendetes hírt, miszerint egy bizonyos női kör vagy egyesület megbízásából – ezek a jó szívvvel megáldott, emberbaráti szándékoktól vezérelt hölgyek nyilvánvalóan kegyes érzésekkel viseltetnek ön iránt – intézetünk ezer, azaz

Egyezer Frankot

írt, no nem az ön számlájának a terhére, ami kétségkívül nem lenne annyira örvendetes, hanem – és ennek már lényegesen jobban fog örülni – jóvá, az ön javára, és ezt a jóváírást ezennel igazoljuk önnek, egyben arra kérjük, szíveskedjék ezt most azonnal tudomásul venni, vagy egyszerűen úgy, hogy fejben tartja, vagy, ha ez önnek nem felel meg, akkor valamilyen más formában. Feltételezzük, hogy önt jólesően érinti ez a bejelentés: mert az igazat megvallva, ön olyan benyomást tesz ránk, mint akinek már-már aggasztóan nagy szüksége van az ilyen finom érzésű széplelkek gondoskodására, ez számunkra napnál világosabb, ez úgyszólván lesír önről, ha szabad így mondanunk. A pénz a mai naptól az ön rendelkezésére áll. Lám, hogy felderült az arca máris. A szeme fénylik, a szája meg szinte már nevet, pedig talán isten tudja, mióta nem nevetett már, mert az úgynevezett mindennapi gondok, igen, igen, azok a csúf természetű és erőszakosan feltolakvó gondok ezt úgyszólván megtiltották önnek, és mert mindenféle komor gondolatok, vészterhesek és szomorúságosak, felhőzték be a homlokát, és emiatt többnyire csapnivaló hangulatban leledzett ön, már hosszú ideje alkalmasint. Dörzsölje csak a markát örömében, dörzsölje csak, és legyen boldog, hogy néhány nemes és szeretetreméltó és jótékony hölgy, attól a fennkölt gondolattól vezéreltetve, miszerint szépet cselekszik, aki gátak közé szorítja a bánatot, és jót, aki az ínségen enyhít, eszébe vette, hogy egy szegény és kudarcos költőnek (mert ugyebár ön az?) szüksége van a támogatásra. Íme, hát mégiscsak akadt néhány jóakarója, aki kegyes leereszkedéssel megemlékezett önről. Ez egyben bizonyosság arra is, hogy nem mindenki megy el közönyösen a sokhelyütt semmibe vett költő léte mellett. Mi ehhez is, ahhoz is gratulálunk önnek.”

„Az adományt, melyet gyöngéd és jóságos tündér-, illetve asszonykezek juttattak nekem, ezt a váratlanul befolyt pénzösszeget – mondtam – szeretném egyelőre az önök gondjaira bízni, ahol a leginkább biztonságban tudhatom, elvégre önök azok, akik rendelkeznek a biztonságos értékmegőrzéshez szükséges tűzálló és tolvajbiztos páncélszekrényekkel, vagyis meg tudják óvni az önöknél elhelyezett értékeket attól, hogy megsemmisüljenek vagy eltűnjenek valami úton-módon. Ezenkívül önök még kamatot is fizetnek ugyebár. Kaphatnék egy átvételi elismervényt? A nagy összegből, gondolom, igény, illetve tetszés szerint kivehetek majd egy-egy kisebb összeget, bármikor, szabadon. Meg szeretném jegyezni, hogy takarékoskodó típus vagyok. Szolid, céltudatos ember módjára fogok gazdálkodni az adománnyal, vagyis roppant körültekintően. A nyájas adományozóknak pedig szép, de megfontolt hangú levélben fogom hálámat leróni, méghozzá, úgy tervezem, már holnap kora reggel, nehogy addig húzzam-halasszam a dolgot, míg végül megfeledkezem róla. Ami pedig azt a feltételezést illeti, aminek ön az imént oly nyíltan hangot adott, miszerint én szegény volnék, nos, ez a feltételezés, meglehet, helyes

és bölcs megfigyelésen alapul. Meglehet. Mindazonáltal épp elég, sőt tökéletesen elég, ha én tudom, amit tudok, a saját személyemet illetően ugyanis, ha megengedi, mégiscsak én magam volnék a legtájékozottabb. A látszat, kedves uram, gyakorta csal, és ha már mindenképpen ítéletet akarunk alkotni valakiről, akkor valószínűleg az a leghelyesebb, ha magára az illetőre bízunk az ítéletalkotást. Nálánál jobban senki sem ismerheti őt, hát még ha olyan ember az illető, aki már rengeteg mindent látott és tapasztalt életében. Igaz, voltak időszakok, amikor magam is ködben bolyongtam, ezerszer meginogtam, zavarodott voltam, és sokszor szörnyen elhagyatottnak éreztem magamat. De azt gondolom: küzdeni nagyszerű dolog. Egy férfi soha nem az örömekre és az élvezetekre büszke. Büszkévé és boldoggá a férfit a lelke mélyén csak a bátran kiállott viszontagságok és a türelemmel viselt szenvedések teszik. Erről azonban nem szívesen beszél az ember, erre nem szeret szót vesztegetni. Melyik derék férfi nem érezte még az életben soha, hogy tehetetlen? Melyik emberi lény mondhatja el magáról, hogy a múltó évek során minden reménye, terve, álma csorbítatlan épségben megmaradt? Hol az a lélek, akinek heves vágyai, merész kívánságai, édes és magasztos elképzelései a boldogságról úgy teljesültek, hogy közben szemernyt sem kellett alább adnia belőlük?”

Kiadták, egyenest a kezembe, az ezer frankról szóló nyugtát, úgyhogy a szolid pénzbefektető és folyószámla-tulajdonos (nem más, mint én) ajánlhatta magát és távozhatott. A varázslatos módon, szinte a derült égből az ölembe potytyant tűkevagyon fölött érzett szívbeli örömmel siettem ki a szép magas pénztárhelyiségből a szabad levegőre, hogy folytassam a sétát. Annyit hozzátennék és remélhetőleg hozzá is tehetek az eddigiekhez (mivel pillanatnyilag semmi újabb, semmi okosabb nem jut eszembe), hogy a zsebemben ott lapult egy udvarias hangú, csábító meghívás Aebiné asszony részéről. A meghívó kártya arra szólított fel mély tisztelettel, illetőleg arra biztatott, hogy legyek szíves és mindenképpen jelenjek meg pontban fél egykor, szerény ebédre. Szilárdan eltökéltem, hogy a felszólításnak eleget teszek, és a megadott időpontban haladéktalanul beállítok majd a szóban forgó nagyrabecsült asszonysághoz.

Nyájas olvasó, ahogy így veszed a fáradságot, s e sorok írójával és kiötlőjével gondosan lépést tartva masírozol előre, ki a fényes, barátságos délelőtti világba, cseppet sem sietve, inkább amolyan jólesően kedélyes tempóban, tárgyilagos, sima, megfontolt és nyugodt léptekkel – egyszer csak mindketten odaérünk az előbbieken már jelzett pékséghez, s ekkor az aranybetűs felirat arra indít bennünket, hogy döbbsen megálljunk és ámulva sajnálkozzunk azon, hogy milyen otromba procolás folyik itt, valamint ezzel szoros összefüggésben azon, hogy ezt a kedvesen vidékies utcaképet hogy lehet ilyen tragikus módon elcsúfítani.

Spontán kifakadtam: „Tisztességes ember, istenemre mondom, az ilyen arany cégfelirat-barbarizmusok láttán nem tehet mást, mint hogy lelke mélyéig felháborodik, mert az efféle feliratok a leplezetlen önzés, a pénzsóvárság, a maga teljes pórságában megmutatkozó szörnyűséges lelki eldurvulás bélyegét nyomják a tájra, amelyben állunk. Hát valóban szüksége van egy egyszerű, becsületes pékmesternek arra, hogy úgy parádézzon, ezekkel az ostoba arany megüzüst hirdetményeivel úgy csillogjon-villogjon a napfényben, akár egy herceg, vagy mint egy címező, kétes erkölcsű dáma? Csak gyúrja, süsse a maga kenyerét a mi pékmesterünk azzal a tisztas szerénységgel, amit a józan ész megenged! Micsoda szélhámós világba csöppenünk így, vagy már bele is csöppenünk hovatovább, ha a város, a szomszédság és a közvélemény nemcsak hogy

szemet huny afölött, ami mindenfajta jóérzést sért, ellenkezik a józan észről és az udvariasságról alkotott fogalmainkkal, arcucsapása mindannak, amit röviden széépérzéknek és jóra valósnak szokás nevezni, ha tehát a szűkebb és tágabb környezet nemcsak hogy szemet huny efölött, de fatális módon szemlátomást még meg is dicséri azt, aki ilyen beteges nagyzolásra adja a fejét és ilyen nevetséges rongyíró-arculatot kölcsönöz magának, amivel már száz méterről (vagy még messzebből is) szinte beleharsogja a város romlatlanul becsületes levegőjébe: »Ez és ez vagyok. Ennyi és ennyi pénzem van, úgyhogy nyugodtan megengedhetem magamnak, hogy kellemetlen színben tűnjek fel. Biztos, hogy egy ripók, egy fajankó vagyok, egy ízléstelen fickó ezzel a csúf hivalkodással; de senki nem tilthatja meg nekem, hogy ripókösködjem és fajankóskodjam.« Hogy az ilyen messzire csillogó, förtelmesen fénylő aranybetűk valamely elfogadható, tisztességesen igazolt viszonyban, valamiféle egészséges rokoni kapcsolatban állnának – a kenyérrel? Szó sincs róla! Hanem valahol valamikor – ki tudja, mely szegletében, ki tudja, melyik zugában a világnak – felütötte fejét ez a förtelmes nagyzolás és hivalkodás, majd pusztító árhullámként szennyet, szemetet és balgaságot sodorva magával sírni- és szánnivaló módon mindegyre nőtt, dagadt, és lassanként elborítva a világot, magával ragadta az én tisztos pékmesteremet is, hogy eddigi jó ízlését tönkretegye, alássa vele született erkölceit. Mit nem adnék érte, a bal karomat vagy a bal lábamat is odaadnám akár, ha ezzel segíthetnék a régi finom és megbízható ízlésvilág, a jó öreg megelégedés föltámasztásában, ha visszaadhatnám az országnak és a népnek azt a tisztességet és szerénységet, mely minden becsületes szándékú ember legnagyobb sajnálatára nyilvánvalóan nem csak itt veszett ki, hanem sokfelé, szerte a világban. Pokolba ezzel a nyomorult szenvedéllyel: hogy többnek akarunk látszani, mint amik vagyunk! Valóságos természeti csapás ez, mely háborús veszélyt, halált, nyomort, gyűlölséget és sebeket terjeszt a földön, és mindenre, ami csak létezik, valami átkos álarcot, valami gonosz és csúf ábrázatot erőltet. Egy mesterember az én szememben azért mégsem méltóságos úr, mint ahogy egy egyszerű nő sem méltóságos asszony. De ma mindenki villogni, mindenki kápráztatni akar, újnak, finomnak és szépnek akar látszani, méltóságos úr és méltóságos asszony akar lenni, és ez iszonytató. De egyszer, idővel, talán megint másként lesz minden. Szeretném remélni.”

Úrhatnám viselkedés, illetőleg nagyúri allűrök miatt egyébként nyomban fölön fogom csípni saját magamat is, akárki megláthatja íziben. Hogy miként, ki fog derülni. Bizony nem lenne szép, ha csak másokat kritizálnék kíméletlenül, magammal pedig úgy bánnék, mint a hímes tojással. Az a kritikus, akitől csak ennyi telik, nem érdemli meg a kritikus nevet; az írók dolga nem az, hogy írás címén visszaéléseket kövessenek el. Ez a mondat, remélem, osztatlan elismerést arat, általános megelégedést kelt és heves tetszést vált ki mindenkiből.

Van itt egy munkásokkal teletöltött és munkát is bőségesen adó fémöntöde az úttól balra, amely feltűnően nagy zajjal-robajjal veri fel a táj csendjét. Ezúttal őszintén szégyenkezem, hogy én csak sétálok, miközben lám, annyi más ember nagyban gürcöl és dolgozik. Könnyen lehet persze, hogy később, amikor ők már mind letették a munkát és pihennek, én leszek az, aki gürcölni és dolgozni fog.

„Te – veti oda nekem a biciklinyeregből egy szerelő, bajtársam a 134/III-as

Landwehr-zászlóaljnál –, te már megint munkaidőben sétálsz, úgy látom, fényes nappal.” Nevetve köszönök neki és készségesen beismerem; igaza van, ha úgy látja, hogy sétálok.

„Látják rajtam, hogy sétálok” – gondoltam magamban és békésen sétáltam tovább, a legkevésbé sem bosszankodva amiatt, hogy rajtakaptak, ami butaság is lett volna.

Ajándékba kapott, világossárga angol öltönyömben ugyanis, töredelmesen megvallom, amolyan parkban sétálgató lordnak, granszenyőrnek vagy márkinak képzeltem magam, jöllehet ez egy kifejezetten szegény környék volt; egyszerű, kedves, szerény és kisszerű, félig falusias, félig elővárosi jellegű, maga a környék is, meg az út is, amin mentem, véletlenül sem az, amire az imént célozni merészeltam valóságtól elrugaszkodó önhittségemben, vagyis park, ráadásul főúri park; nem, ezt most szép csendben vissza is vonom, ez az egész parkszerűség a tájra vonatkoztatva teljességgel légből kapott és abszolút ide nem illő. A zöldben – elszórtan – kisebb-nagyobb üzemek, illetőleg gépesített műhelyek helyezkedtek el. Zsíros, meleg mezőgazdaság vont a itt magához mintegy barátian az örökké kalapáló-kopácsoló, a sok munkától valahogy mindig megtörtnek, soványnak látszó ipart. A domború, puha földűtnak dió, cseresznye- és szilvafák adtak bájos, vonzó és hangulatos jelleget. Az út közepén egy helyütt kutya hevert keresztben. Szerettem ezt az utat, önmagában is szépnek találtam. Egyáltalán: lángoló szeretet fogott el többnyire minden iránt, ami így fokozatosan a szemem elé tárult. Volt egy másik aranyos kis kutyás meg gyerekes jelenet, és pedig a következő: egy böhm nagy, de abszolút mulatságos és mókás külsejű, amellet teljesen veszélytelennek látszó eb lesett nagy csöndben egy kis vakarcs gyerkőcöt; a kisfiú egy ház lépcsőjén kuporgott, s igencsak begyulladva attól, hogy a jóindulatú, de azért mégis kissé ijesztő külsejű állat ekkora figyelmet szentel neki, éktelen bőgést rendezett, úgy bömbölt, mint akit nyúznak. Elbűvölt ez a kis szcena; ám az utcaszínház mindjárt újabb gyermekjelenettel ajándékozott meg, s ezt, ha lehet, még búbajosabbnak találtam. Két kis apróság feküdt az út porában, úgy, mintha csak valamelyik közpark gyöpén heverésznének. Az egyik gyerek így szólt a másikhoz: „Pusziljál meg!” Az nyomban teljesítette is a sürgős kérést. „Jó! – mondta ekkor az előbbi. – Most már fölkelhetsz a földről.” Finom puszi nélkül tehát valószínűleg nem engedte volna meg neki azt, amire most engedélyt adott. „Hogy illik ez az ártatlan kis jelenet – állapítottam meg magamban – a ragyogó kék éghez, ahonnan maguk az istenek nevetnek le a boldog, könnyű, tündöklő földre! A gyerekek az ég küldöttei, valamiféle égi burok dereng körülöttük. Aztán ahogy felnőnek, lefoszlik róluk ez a burok, kiesnek a gyerekeségből, s fölveszik helyette a felnőtték száraz, számító viselkedését, el-sajátítják a felnőttek unalmas nézeteit. Szegény ember gyerekének nyáron az or-szágút a játszótér. Hol is játszhatna másutt, ha egyszer a városi kertek és parkok kapui bezárulnak előtte? Jaj a száguldó automobiloknak!, mert oly lelketlenek és érzéketlenek, hogy egyenesen közibük hajtanak, belegázolva a csöppségek játékába, bele a gyermeki égbe, közben még az ártatlan kis emberpalánták testi épségét is veszélyeztetik. Arra már gondolni sem szeretnék, hogy egy gyermeket csakugyan el is gázolhat egy ilyen otromba diadalszekér, mert még esetleg durva kifejezésekre ragadtatnám magam erős felindulásomban, márpedig tudvalévő, hogy durvasággal sokat nem ér el az ember.”

Azoknak, akik ilyen száguldó, porfelleget kavaráó automobilokban ülnek, min-

dig dühös és szigorú arcomat mutatom, nem is érdemelnek jobbat. Olyankor azt hiszik, közúti ellenőr vagy rendőr vagyok civilben, akit magas hatóságok azzal a feladattal bíztak meg, hogy figyelje, ki hogyan vezet, jegyezze meg a száguldó jármű rendszámát, és később tegyen feljelentést a szabálysértők ellen. Ilyenkor mindig sötét pillantásokat vetek a kerekerekre, magára a járműre, csak a bent ülőkre nem nézek soha, ezeket megvetem, de korántsem személyes, pusztán elvi okokból; egyszerűen nem értem és soha nem is fogom megérteni, mi élvezet lehet abban, hogy valaki folyton csak elszáguld a föld összes szépsége, összes látnivalója és látásra kínáló képződménye mellett, mint akit az örület kerget és nem mer megállni, nehogy iszonyatosan kétségbeessen. Való igaz, én a nyugalmat szeretem, és általában azt, ami nyugvó. Szeretem a takarékoskosságot, a mértékletességet, és isten látja lelkemet, szívből utálok mindenfajta hajszát és sietséget. Ez az igazság, ennél többet nem is kell mondanom. De ettől még nem fog megszűnni sem az automobilozás, sem a levegőt rontó rossz szag, noha ez 'óbbit nyilván senki sem tartja nagy becsben, senki sem imádja. Természetellenes is volna, ha valakinek az orra szeretné és örömmel szippantaná be azt, amit minden rendes emberi orr (persze attól függően, hogy kinek milyen kedve van éppen) időnként egész egyszerűen orrfacsarónak és viszolyogtatónak érez. Erről ennyit, és nehogy zokon vegye bárki. És most sétáljunk csak tovább. Elvégre gyalogszerrel járni mennyei érzés; csodálatos, remek, amelletts ősidők óta bevett, egyszerű dolog. Feltéve, hogy van rendes cipőnk vagy csizmánk.

Mélyen tisztelt uraim, pártfogóim és olvasóim!, miután jóindulatúan tudomásul vették és megbocsátották nekem ezt a talán kissé túlságosan is fennkölt és kevélykedő stílust, ugye megengedik, hogy illő módon felhívjam szíves figyelmüket két jelentékeny női személyre, azaz két női figurára vagy szereplőre? Elsőbben, vagyis helyesebben, először is arra a hölgyre, akit én színésznőnek hittem, másodsorban arra a zsenge korú leányra, akiben viszont egy pályakezdő énekesnőt véltem felfedezni. Én ezt a két embert nagyon fontosnak tartom; gondoltam hát, nem árt, ha már most, még mielőtt a valóságban is színre lépnének és szerepelnének, annak rendje-módja szerint bejelentem, illetve bekonferálok őket, szeretném ugyanis, ha mindkét gyöngye teremtetést megelőzné jelentékeny és dicső híre, hogy majd amikor megjelennek, mindenki azzal a kitüntető figyelmességgel és gondos szeretettel fogadhasssa és vehesse szemügyre őket, ami szerény véleményem szerint két ilyen lényt úgyszólván szükségképpen megillet. Mert hiszen aztán fél egy körül a szerző úr, fáradságos erőfeszítései jutalmául, immár ismeretes módon Aebiné asszony palazzójában vagy házában fog ebédelni, étkezni és dőzsölni. Addig azonban még tekintélyes útszakaszt kell maga mögött hagynia és meg kell írnia még jó néhány sort. De hát jól tudjuk, hogy a szerző legalább annyira szeret sétálni, mint írni; igazság szerint egy árnyalattal talán még jobban is.

Egy mesésen takaros és csinos ház előtt észrevettem egy nőt, ott ült egy padon, közvetlenül az út mellett, s alighogy megpillantottam, mindjárt meg is szólítottam nagy merészen, s a lehető legillendőbb és legudvariasabb nyelvi fordulatokkal a következőket adtam elő:

„Bocsásson meg asszonyom, amiért nekem, egy vadidegennek, az ön láttán buzgón az ajkamra tolakszik az a bizonyára vakmerőnek tűnő kérdés, hogy nem volt-e ön azelőtt színésznő netán? Ön ugyanis teljesen úgy néz ki, mint egy

hajdanában bálványozott nagy színésznő, a közönség egykori dédelgetett kedvence. Nyilván csodálkozik, és teljes joggal, ezen az elképesztő, mi több, arcátlan merészségen, hogy menet közben egyszer csak megszólítom és mindjárt meg is kérdezem magát; de hát magának olyan szép az arca, olyan tetszetős, olyan takaros, és hadd tegyem hozzá, olyan érdekes a kinézete, olyan szép, előkelő, kiváló teremtés benyomását kelti, olyan egyenes, büszke és nyugodt tekintettel néz maga elé, néz énrám, egyáltalán a világba, hogy hiába próbáltam erőt venni magamon, nem tudtam úgy elmenni maga mellett, hogy ne mondjak magának valami kedveset és hízelgőt, valami olyasmit, amit remélhetőleg nem fog rossz néven venni, ámbár tartok tőle, hogy könnyelműségemért büntetést és megvetést érdemlek. Amint megláttam, mindjárt az jutott eszembe: a hölgy biztos, hogy színésznő volt valamikor, és most itt ül kinn, ezen az egyszerű, de azért szép utcán, ez előtt a csinos kis bolt előtt, mint ennek a csinos kis boltnak, én úgy képzelem, a tulajdonosa. Lehet, hogy még soha nem fordult elő önnel, hogy így leszólította volna valaki. Elmonddam, mi vitt rá, hogy bizalmas beszélgetést kezdeményezzek önnel a nyílt utcán? Elmondom: az ön kedves és egyben bájos külleme, az ön elragadó megjelenése, az ön nyugalma, finom lénye; az, hogy ön, előrehaladott kora ellenére is, ha szabad így mondanom, ilyen kiválóan és jól tartja magát – ez bátorított fel. Meg aztán olyan szép ez a mai nap, olyan derűs, olyan szabad; ez is olyan boldoggá tett, olyan vidámságot lobbanított bennem, hogy ebben a széles nagy jókedvemben talán kissé túl sokat is engedtem meg magamnak egy ismeretlen hölgygel szemben. Mosolyog! Ezek szerint egyáltalán nem neheztel, egyáltalán nem mérges rám ezért a fesztelen társalgásért. Szerintem, ha fogalmazhatok így, nagyszerű, sőt remek dolog, ha két ismeretlen ember időnként felszabadultan és ártatlanul el tud beszélgetni egymással, elvégre ezért van nekünk, földlakóknak, akik ezen az úrben tévelygő, rejtélyes és fura bolygón élünk, ezért van nekünk szájunk és nyelvünk, ezért van meg bennünk a beszéd képessége, ami már magában is gyönyörűsége és szerfölött különös valami. Mindenesetre, amint megláttam, ön mindjárt megtetszett nekem, szívből, igazán; de most hadd kérjek elnézést öntől tisztelettel, egyben hadd biztosítsam róla, hogy ön a leghevesebb hódolatot ébreszti bennem. Ha őszintén bevallom; nagyon boldog vagyok, hogy találkoztam magával, meg fog rám haragudni érte?”

„Dehogyan. Örülök neki – mondta vidáman a szép hölgy. – De ami a feltevését illeti, csalódást kell okoznom önnek. Én soha nem voltam színésznő.”

Őszinte válasza arra indította, hogy elmonddam: „Én, nem olyan rég, rideg, szomorú, szűkös körülmények közül, lelki betegen, a semminél is kevesebb hittel, bizalommal és bizakodással, mindenfajta szép remény nélkül érkeztem ide, erre a vidékre, elidegenedve és elvadulva a világtól, sőt még önmagamtól is. Rögeszmés szorongás és gyanakvás kerített hatalmába, kísért minden léptemet. Csúf és nemtelen előítéleteim aztán fokozatosan eloszlottak. Itt ismét nyugodtabban és szabadabban lélegezhettem; jobb, melegszívűbb, boldogabb ember lett belőlem megint. Láttam, hogy lassanként megszűnnek a lelkemet betöltő félelmek; a szívemet elöntő szomorúság és üresség, és a reménytelenség idővel derűs meglegeedésbe csapott át, és valami szívet melengetően élénk együttérzésbe; hogy egyáltalán lehet ilyesmit érezni, azt itt tanultam meg újból. Halott voltam, és most úgy érzem, mintha valaki fölemelt és megtámogatott volna. Pedig azt hittem, itt sok-sok csúnysággal, ridegséggel és nyugtalanító dologgal

fogok találkozni, és lám, ehelyett kedvességre és jóságra bukkanok, és csupa olyasmivel találkozom, ami nekem megnyugvást hoz, ami bennem bizalmat kelt és ami engem jólesően érint.

„Annál jobb” – mondta nyájas arccal és nyájas hangon a nő.

Úgy éreztem, eljött a pillanat, mikor be kell fejeznem az eléggé rámenősen elindított társalgást, és odébb kell állnom; így aztán mélyen meghajolva, vagyis igencsak körültekintő s épp ezért bízvást választékosnak nevezhető udvarias-sággal elköszöntem a nőtől, akiről azt hittem, hogy színésznő, de aki – miután maga látta szükségesnek cáfolni e feltételezést – most már egyáltalán nem volt az, se híres, se nagy, se semmilyen színésznő; szóval elbúcsúztam tőle, s mintha mi sem történt volna, békésen ballagtam tovább.

Egy szerény kérdés: Elképzelhető, hogy egy zöld fákkal övezett, bájos kalapos üzlet iránt feltűnő érdeklődés, avagy némi tetszés jó esetben is csak gyéren nyilvánul meg?

Nincs okom, hogy az ellenkezőjét higgyem, ezért most szíves megértésükre apellálva mély tisztelettel közhírré teszem: ahogy így mentem, meneteltem előre minden utak legszebbikén, egyszer csak eléggé idétlen, mondhatni, kamaszosan harsány örömkriáltás szakadt ki egy torokból, melyről magam sem gondoltam volna, hogy ilyen vagy ehhez hasonló rikoltásokra képes. Hogy mi volt az a gyönyörűség, az a hallatlan újdonság, amit megláttam és felfedeztem? Ejnye, hát mi lett volna? Épp az imént említett búbajos kalapos üzlet és divatszalon. Párizs és Pétervár, Bukarest és Milánó, London és Berlin képe incselkedett és barátkozott velem, hogy lenyűgözzön és elbűvöljön mindazzal, ami elegáns, léha és fővárosi. Csakhogy a fő- és világvárosokban nincsenek enyhet adó zöld fák, nincsenek nyájas mezők, nincs a sok-sok finom kedves levél, s nem utolsósorban az az isteni virágillat sincs; és épp ez az ékesség, épp ez a jótékony hatás, aminek azok híjával vannak, az itt mind megvolt. Megálltam, és álldogálás közben csöndesen meg is fogadtam magamban: „Mindezt, úgy élek, rövidesen bele fogom írni valamilyen prózába vagy inkább prózai fantáziába, és azt a címet fogom neki adni: *A séta*. Főleg ez a női kalapüzlet, ez nem hiányozhat belőle, semmi esetre sem. Mert ha ez kimaradna, írásom minden bizonnyal szegényebb lenne, híján valami olyan fenséges festői bájnak, ami semmi mással nem pótolható. De én rajta leszek, hogy ez a fogyatékosság elő ne állhasson, mindenképpen meg fogom találni a módját, hogy ezt valamiképpen elkerüljem.” A temérdek toll, szalag, művirág és műgyümölcs, mely elborította a bohókás kalapokat, ugyanolyan vonzó, ugyanolyan meghitten otthonos hatást tett rám szinte, mint maga a természet, mely úgy foglalta keretbe e mesterséges színeket és fantasztikus divatformákat, s a maga természetes zöldjével és természetes színeivel oly gyöngéden ölelte körül, mintha a kalapos üzlet egy aranyos kis festmény volna csupán. Itt, mint már az előbb is pedzettem, erősen számítok rá, hogy az olvasó finom érzékkel követni tud majd. Mindamellettt őszintén rettegek minden olvasótól. Nyomorult dolog az ilyesmit bevallani, de ez a gyávaság tökéletesen érthető. Eddig még minden merészebb tollú szerző ugyanígy volt ezzel.

Istenem, milyen izgató, milyen bájos, milyen elragadó húsboltot pillantottam meg, lombok takarásában, úgyszintén; ó, az a rózsaszín árukinálat, azok a sertés-, marha- és borjúhúsok! A hentes bent ügködött a boltban, ahol a vevők

is álltak. Azt hiszem, ez a hentesáru üzlet éppúgy megérdemel egy örömteli rikantást, mint a kalapos bolt. Harmadikként – halkan – egy szatócsboltot említenék. A különféle vendéglőkhöz csak később jutok el, ám érzésem szerint még így is túl korán. A kocsmákkal sose kezdheti nappal elég későn az ember, elvégre jól tudjuk, milyen következményekkel jár az ilyesmi, illetve ezt ki-ki maga tudja a legjobban, sajnos. Még a legerényesebb férfiú sem vonhatja kétségbe, hogy bizonyos erénytelenségeken soha nem leszünk úrrá teljesen. De szerencsére mindnyájan emberek vagyunk, így aztán könnyen találunk magunknak mentséget. Hivatkozhatunk egyszerűen a szervezet gyöngeségére.

Most megint szükségem van némi tájékozódásra. Fölteszem: nekem is ugyanolyan jól sikerül majd a hadrendbe állítás, illetve az erők átcsoportosítása, mint akármely vezénylő tábornoknak, aki – miután neki teljes áttekintése van a helyzetről – úgy kombinál, hogy az összes véletlent és visszavágást is eleve beleszővi – engedtessek meg, hogy ezt a kifejezést használjam – zseniális számításainak hálójába. A szorgos újságolvasó, aki nap mint nap találkozhat ilyesmivel a napilapok hasábjain, bizonyára felfigyelt már ilyen kifejezésekre, mint: „oldalcsapás”. Az utóbbi időben arra a meggyőződésre jutottam, hogy a hadművészet és a hadvezetés majd olyan nehéz és türelempróbáló tevékenység, mint az írásművészet, és fordítva. Akárcsak a tábornokok, az írók is hosszas előkészületeket tesznek, mielőtt támadásba lendülni és csatába bocsátkozni merésznének, vagyis mielőtt piacra dobának egy olyan könyvet avagy fércművet, amely provokálóan hat és olykor hatalmas ellentámadásokra ingerel roppant mód. A könyvek előcsalogatják a kritikákat, ezek pedig sokszor oly dühödten vagdalkozóak, hogy valósággal miszlikbe aprítják a könyvet, a szerzőt pedig végső elkeseredésbe taszítják!

Ugye nem kelt megütközést, ha elárulom: mindeme – reményeim szerint kecsesen pontos – sorokat a német birodalmi bíróságokon használatos tollal írom. Innen a sorok tömörsége, kifejezőereje és helyenkénti élessége, úgyhogy ezen ne is csodálkozzék senki a továbbiakban.

De mikor jutok végre hozzá a megérdemelt lakomához Aebiné asszonynál? Ez bizony eltart még egy ideig, tartok tőle. Addig még jó néhány tekintélyes akadályt kell eltakarítani az útból. Az étvágy, az már réges-rég megvolna, bőségesen.

Ahogy így mentem az úton, jobb fajta csavargó, vagabund vagy naplopó módjára, el mindenféle elégedetten nyújtózó zöldséggel teleültetett és teliduggatott kertek mellett, virágok és virágillat mellett, gyümölcsfák, babkarók és futóbabok mellett, szépen szárbá szökkent gabonafélék, úgymint rozs, árpa és búza mellett, el egy fával és gyaluforgáccsal teli fatelep mellett, el a dús fű, egy takaros csobogó ér, vízfolyás vagy patak mellett, mindenféle ember, például kofálgató kedves parasztságok mellett szépen el, egy ünnepi játék-zászlókkal vagy örömszászlókkal fellobogózott egyesületi székház, továbbá más jó szándékú és hasznos dolgok mellett, egy különösen szép és kedves tündér-alfafácska mellett, és a jó ég tudja mi minden egyéb mellett, például eperbokrok és epervirágok, jobban mondva, a már érett eprek mellett ahogy így jól nevelten haladtam el, s közben mindenféle gondolat foglalkoztatott erősen, többé-kevésbé szép és kellemes gondolatok, ahogy ez már séta közben lenni szokott, mikor az ember agyában egyre-másra villannak fel az ötletek és ötlenek föl villámként a felismerések – ezeket mind gondosan fel kell majd dolgozni –, egyszer csak egy ember, akarom mondani, egy rém, egy szörny közeledett felém, szinte teljes sötétségbe borítva a ragyogóan fénylő utat, egy tagbaszakadt hórihorgas alak, akit nagyon is jól ismertem sajnos, egy fölöttébb fura fickó, nevezetesen az óriás

Tomzack.

Bárhol másutt, bármelyik másik úton el tudtam volna képzelni, hogy felbukkanhat, csak éppen itt, ezen a kedves puha falusi úton nem. Gyászos és hátborzongató megjelenése, tragikus és rettenetes lénye rémületet keltett bennem, eltakart minden szép, jó és derűs kilátást, elvette minden vidámságomat és örömet. Tomzack! Ugye, kedves olvasó, már e név csengése is rémisztő és mélabús dolgokat juttat az ember eszébe? „Mért üldözöl? Mi szükség rá, hogy így útközben hirtelen elébem toppanj, te boldogtalan?” – kiáltottam oda neki. De Tomzack nem felelt semmit. Csak nézett, azazhogyan lenézett rám a magasból; mert hosszúságra és termetre jócskán felülmúlt engem. Olyan voltam mellette, akár egy törpe vagy egy kisgyerek. Könnyűszerrel eltaposhatott vagy szétlapíthatott volna. Ó, tudtam én, kicsoda Tomzack. Ő az, akinek soha nincs nyugta. Aki örökké nyugtalanul jár-kei a világban. Aki soha nem alszik vetett ágyban, aki nem lakhat lakályos, otthonos házban. Aki mindenütt otthon van és nincs otthon sehol. Tomzacknak nincs hazája, nem illetik meg polgárjogok egyetlen országban sem. Tomzack hazátlan és boldogtalan; arra ítéltetett, hogy szeretet nélkül, emberi örömök nélkül éljen. Nincs senki, aki iránt részvétre tudna gyűlni, de ugyanígy az ő élete és hányódása sem ébreszt részvétet senkiben. Tomzack szemében múlt, jelen, jövő ugyanaz a léttelen pusztaság, az élet pedig túl csekély, túl kicsi, túl szűkös. Nincs semmi e földön, ami neki bármit is jelentene, de ugyanígy ő sem jelent senkinek semmit. Tomzack nagy szeméből túlvilági s egyben alvilági bánat fénye csapott ki. Fáradt, renyhe mozdulataiból mondhatatlan fájdalom süttött. Tomzack nem volt se holt, se eleven, se öreg, se fiatal. Százezer évesnek láttam, de úgy rémlett, neki az idők végezetéig élnie kell, csak azért, hogy ne lehessen eleven az idők végezetéig. Tomzack minden pillanatban meghalt, mégse tudott meghalni soha. Neki sehol a földkerekségen nem jutott sír, amire virágot vihettek volna. Kikerültem az óriást, közben ezt dűnnyögtem magamban: „Ég veled, Tomzack barátom, egyszer se búsulj!”

Nem törődtem tovább a fantommal, a sajnálatra méltó kolosszussal vagy emberfelettivé nőtt emberrel, semmi kedvem nem volt hozzá. Faképnél hagytam hát, és a lány meleg levegőn továbblépdelve, próbálván elhessegetni közben azt a borús benyomást, amit ez az idegenszerű férfialak vagy inkább gigász tett rám, egy fenyesbe értem; mosolygós, bájos, szinte kópésan huncut út tekergett végig az erdőn, nagy gyönyörűséggel követtem. Az utat, csakúgy, mint az erdei talajt, vastag tűlevél-szőnyeg borította. Az erdőben akkora csend volt, amilyen csak egy boldog ember lelkében lehet, vagy egy palotában, egy elvarázsolt és mély álomba merült mesebeli kastélyban, mondjuk, a Csipkerózsikáéban, ahol már hosszú évszázadok óta mindenki hallgat és az igazak álmát alussza. Még beljebb hatoltam, aranyhajú hercegnek képzelvén magam, talpig páncélban, fegyverben; kissé megszépítve ezzel a valót, de hát istenem! Olyan ünnepélyesség honolt az erdőben, hogy az ünnepélyes és fennkölt képzetek szinte önkéntelenül hatalmukba kerítették az érzékeny sétálót. Ó, milyen boldog voltam a jóleső erdei csönd és nyugalom érzetén! Kintől időnként némi gyöngye láрма behatolt ugyan ebbe a kellemetes világon kívülségbe, e vonzó félhomályba; egy ütés, egy fütty vagy valami más zöreje, de ez a távoli hanghatás csak fokozta a belül uralkodó nesztelenséget, mely igen-igen kedvemre való

volt; csak úgy szívtam magamba, valósággal ittam és szürcsöltem. És mind e nagy némaság és csend közepette itt-ott egy-egy madár hallatta vidám trilláját kedves-szent rejtekéből. Ahogy így álltam és füleltem, egyszer csak megrohant valami mondhatatlan világérzés és ezzel együtt valami – a lélekből szinte erőszakkal feltörő – nagy-nagy hálaérzet. A fenyők szálegyenes oszlopok módjára álltak ott, abban a tágas puha rengetegben semmi, de semmi nem moccan, és mégis: mintha mindenféle hallhatatlan hangok csendültek és zendültek volna körös-körben. Világ-előtti hangok érkeztek, nem tudom, honnan, a fülemhez. „Ó, ha már mindenképpen meg kell lennie, szeretném, ha így halnék meg, ha így lenne végem. Ennek az emléke még a sírban is boldoggá tenne, boldoggá, és oly hálássá, amittől még holtomban is megelevenednék: akkor hálát mondhatnék az élvezetekért, az örömekért, az elragadtatásokért; hálát, amiért élhettem, és örülhetnék annak, hogy örülhettem.” Halk szélzúgás hallatszott a magasból, a fenyők csúcsáról süvített alá. „Itt szeretni, itt csókolni isteni lehet” – gondoltam. A finom talajon már maga a lépkedés is élvezetté vált, a békesség forró fohászokat gyújtott az érző lélekben. „Jó lehet itt halottnak lenni, jó lehet észrevétlen elhantolva feküdni a hűvös erdei földben. Ó, bárcsak érezhetnénk, bárcsak élvezhetnénk a halált a halálban! Hátha így lesz. Egy békés nyughely az erdőben, az csodás lenne! Talán hallanám a madarak énekét és az erdőzúgást fölöttem. Szeretném, ha ez megadatna nekem.” A tölgyek törzse közt bevetődött egy fényoszlop; fenséges látvány volt, ahogy a fény sugárnyalábja így bezúdul az erdőbe, mely az én szememben már csak zöld temetőnek, bárha kedvemre valónak rémlett. Nemsokára kiértem ismét a szabadba, ki az életbe, a világosságra.

Most egy vendéglő következne, illetve bukkanna fel, méghozzá roppant finom, vonzó, sőt behízselgően vonzó hely, annak az erdőnek, amelyből épp az imént jöttem ki, majdnem a szélén, nagyszerű, árnyas kerthelyiséggel. A vendéglő vagy fogadó kertje egy bájos dombon terülne el. Közvetlenül a kert szomszédságában mesterségesen emelt külön kilátóhely emelkedne, amit itt rondellának hívnak. Ezen el lehetne álldogálni és hosszasan gyönyörködni a pompás kilátásban. Egy pohár sör vagy bor sem jönne rosszul. De az, aki itt sétál, még időben észbe kap. Tisztázza magában: ez a mostani kirándulás, nem mondhatni, hogy olyan nagyon megerőltető volna. Felmászni a hegyekbe, az tényleg fáradságos lenne. De a hegyek messze vannak tőle, ott sejlének a távolban, ragyogó kékes párába burkolózva. És hogy kegyetlen vagy pogány szomjúság gyötörné, őszintén szólva ezt sem állíthatja. Eddig aránylag kis távolságokat hagyott csak maga mögött. Nagy útról, komoly gyalogtúráról ez esetben amúgy sincs szó. Ez csak amolyan könnyed kis sétálás, amolyan finom kis körjárat, nem holmi erőltetett menet. Akkor viszont helyesebben, egyszerűsrimind értelmesebben teszi, ha lemond az élvezet és felüdülést kínáló házba való belépésről, és szépen továbbáll. E nemes elhatározást és nagy jellemerőt nyilván minden komolyabb olvasó nagy tetszéssel honorálja, illetve nyugtázza majd. – Nem ragadtam meg az alkalmat egy órával ezelőtt, hogy bejelentsek egy ifjú énekesnőt? Most fog fellépni.

Éspedig egy földszinti ablakban.

Az erdei kerület követően, ahogy visszatértem ismét a főútra, egyszer csak mit hallok...

De megálljunk! A tisztesség azt kívánja, hogy itt tartsunk egy kis szünetet. Azok az írók, akik értik a mesterségüket, gazdálkodnak az erejükkel. Egyáltalán

nem bánják, ha időnként letehetik a tollat. A folytonos írás legalább úgy ki tudja meríteni az embert, mint a kubikolás.

Nos, a földszinti ablakból, mondhatom, a legbájosabb, legfrissebb nép- és operaének hangjai csendültek meglepett fülembé, amolyan reggeli zenei csemege vagy délelőtti koncert gyanánt, ráadásul ingyen és bérmentve. Egy fiatal lány – szinte még iskolás, de már szép sudár, karcsú teremtés – állt ott a szegényes elővárosi ablaknál világos színű ruhában, és ami ennek a kislánynak a torkából kiáradt a szabadba és felszállt a kéklő égbe, az egyszerűen elragadó volt. Kellémesebb meglepetést elképzelni sem lehetett, ezért a nem várt ének hangjaitól elbűvölten megálltam oldalt, nehogy megzavarjam az énekesnőt s ezzel mindjárt meg is fosszam a hallgatóságot az élvezettől. A dal, amit a kislány énekelt, úgy tűnt, a daloknak ama boldog és kedves fajtájából való; a hangok úgy csengtek-bongtak, mint az ifjonti, ártatlan élet- és szerelmi boldogság maga; hőszin örömszárnyakon angyalokként szárnyaltak föl az égbe, hogy mindjárt alá is zuhanjanak és mosolyogva halálukat leljék. Olyan volt ez, mint amikor valaki bánatába hal bele, abba talán, hogy az öröme túl törékenynek bizonyult, mert túlradó boldogsággal élt és szeretett, de mert gazdagabbnak és szebbnek képzelte az életet, mint amilyen, nem tudta élni, s ebbe roppant bele; mintha ez az életelképzelés, ez a szeretet- és boldogságvágytól túlfűtött, törékeny életgondolat bizonyos mértékben a saját féktelenségén bukott, illetve tört volna meg. Amint a lány – a maga bájosan egyszerű, mégis érzelemgazdag éneklésével – végzett az olvatag Mozart- vagy pásztorlány-dallal, odaléptem hozzá, üdvözöltem, kértem, engedje meg, hadd gratuláljak szép hangjához, majd köszönetet mondtam a szokatlanul lélekteli előadásért. A kis énekművésznő, aki úgy festett, akár egy őzike vagy antilop leány képében, ámulva-kérdőn tekintett rám szép, barna szemével. Nagyon finom, törékeny arca volt, megnyerően és illetudón mosolygott. „Ha kegyed ezt a szép, fiatal, gazdag hangot – mondtam neki – jól karban tudja tartani és megfelelő óvatossággal képezni tudja, amihez persze a mások hozzáértésére is szükség van, nemcsak a kegyedére, akkor kegyed előtt ragyogó jövő és fényes pályafutás áll; én ugyanis, nyíltan és őszintén megvallom, a jövő nagy operaénekesnőjét látom kegyedben! Látszik kegyeden, hogy okos teremtés, hogy lágy és hajlékony alkat, sőt, ha feltevésem nem csal, kegyed nincs híján bizonyos lelki merészségnek sem. Kegyedben van tűz és a szíve láthatóan nemes; ezt mindjárt hallottam a dalból, amit olyan szépen és igazán jól adott elő. Kegyed tehetséges, sőt: kétségkívül zseniális! Higgye el, semmi formális vagy valótlan nincs abban, amit itt kegyednek előadok. Nekem az a fontos, hogy a lelkére kössem: ha már ilyen adottsággal áldotta meg a sors, vigyázzon rá, nehogy rossz irányt vegyen a tehetsége, nehogy elaprózza vagy könnyelműen elfecsérelje értelmetlen dolgokra. Egyelőre csak annyit mondhatok kegyednek – de ezt őszintén ki merem jelenteni –, hogy rendkívül szépen énekel és hogy ez igenis nagyon komoly dolog. Mit akarok ezzel mondani? Nem keveset. Mindenekelőtt arra biztatnám kegyedet, hogy énekeljen mindennap egy kicsivel többet. Gyakoroljon és énekeljen szép, bölcs mértéktartással. Kegyednél senki sem tudhatja jobban, mekkora terjedelmet fog át az a kincs, amelynek birtokában van, ez egészen biztos. Énekesi teljesítménye máris nagyfokú természetességről, egy öntudatlan élőlény eleven életének bőséges summázatáról, gazdag poézisről és em-

berségről tanúskodik. Azt hiszem, azért is mondhatom kegyednek, illetve azért is biztosíthatom róla, hogy kegyedből a szó minden értelmében igazi énekesnő válik majd, mert úgy vélem: kegyed olyasvalaki, akinek a lényéből fakad az ének, olyasvalaki, aki igazán csak akkor él és akkor örül az életnek, amikor énekelni kezd, a benne lévő összes életkedvet úgy ömlesztve át az éneklés művészetébe, hogy az, ami fontos benne, emberileg és személyesen, az, ami benne lélekkel és megértéssel teli, az mind felemelkedik a magasabbrendű szféra, az eszményi felé. Egy szép énekben, mintegy összesűrítve vagy összepréselve, mindig benne van egy sereg tapasztalás, érzelem és érzés, megvan benne a lefojtott élet és a megindult lélek minden robbanásra kész ereje, és az a nő, aki így énekel, ha élni tud az alkalommal, és már feljutott azon a létrán, melynek fokait a véletlenek jelentik, a zeneművészet egén ragyogva lelkek sokaságát indíthatja meg, nagy gazdagságra tehet szert, viharos és lelkes tetszésnyilvánításokra ragadtathatja a közönséget, királyok és királynők őszinte csodálatát és szeretetét vívhatja ki magának.”

A lány végig komoly arccal, ámulva hallgatta hozzá intézett szavaimat, habár én inkább csak a magam gyönyörűségére szónokoltam, hisz a kicsike aligha érthette vagy méltányolhatta, amit mondtam, ahhoz ő még nem volt eléggé érett.

Messziről már látom is azt a vasúti átjárót, amin majd át kell mennem; egyelőre azonban még nem tartok ott; addig még, ezt feltétlenül tudniok kell, lesz néhány halaszthatatlan tennivalóm, amire sort kell kerítenem, és ehhez legalább két-három helyen kell majd kommissióznom. Ezekről a kommissióimról igyekszem majd a maga idejében minél részletesebb és minél pontosabb beszámolót adni. Kegyes engedel-mükkel annyit már most elmondanék: a minap arra jártamban bejelentkeztem egy elegáns úri divat-szalomban vagy férfiszabóságnál egy új öltöny felpróbálása, illetve az ezzel járó esetleges alakítás végett. Másodszor: jelenésem van a városházán, vagy másképpen, a polgármesteri hivatalban holmi súlyos adók lerovása ügyében. Harmadszor: el kell mennem a postára, bedobni egy igencsak említésre méltó levelet. Látják, milyen sok elintéznivaló vár rám, mennyire tele van ez a látszatra csak amolyan kedélyes-ráérősnek tűnő séta gyakorlati teendőkkal; így hát, bízom benne, lesznek olyan jók és megbocsátják nekem a késleltetéseket, tudomásul veszik a késedelmekedéseket, jóváhagyják a hosszas vitákat egyes hivatásuknak élő emberekkel és tisztviselő hivatalosságokkal, sőt, nemcsak hogy jóváhagyják ezeket, de mint afféle szórakoztató adalékot és kiegészítő matériát talán még örömmel is üdvözlik majd. Az ebből adódó hosszadalmasságokért és terjedelmességekért illő módon már előre is szíves elnézésüket kérem. Volt valaha is olyan vidéki vagy fővárosi író, aki ilyen félénken és udvariasan viselkedett olvasóinak körével szemben? Kötve hiszem, így hát teljesen nyugodt lelkiismerettel haladok tovább az elbeszélésben és a csevegésben, és jelentem a következőt:

Te jóságos ég, legfőbb ideje, hogy elugorjak Aebiné asszonyhoz *diner*-re, szóval megebédelni. Ebben a pillanatban lesz éppen fél egy. Szerencsére itt lakik a hölgy, egészen közel. Csak becsusszanok, besiklok az ajtón, mint egy angolna, és máris benn vagyok ebben az odúban, ami olyan, mint egy menedékhely, amit szerencsétlen éhezők és lecsúszott egzisztenciák számára tartanak fönn.

Aebiné asszony

a lehető legkedvesebben fogadott. Igaz, remek volt az időzítés; pontban fél egykor állítottam be. Tudjuk, hogy az ember milyen ritkán remekel. Mihelyt betoppanni látott, Aebiné széles-bájosan elmosolyodott. Lefegyverző, szinte elbűvölő

szívélyességgel nyújtotta helyes kis kacsóját, átvezetett az ebédlőbe és felkért, foglaljak helyet. Kérésének, mondanom sem kell, a lehető legnagyobb élvezettel és teljes elfogulatlansággal tettem eleget. Minden nevetséges körülményeskedést mellőzve, fesztelenül és ártatlanul hozzáálltam az evéshez, méghozzá jó derekasan, mert ekkor még halovány sejtelmem sem volt róla, mi vár rám. Szóval derekasan nekiláttam, bátran vettem és ettem. Az efféle bátorság persze nem követel különösebb önmegtagadást az embertől. Mindazonáltal némileg csodálkozva vettem észre, hogy Aebiné asszony egyfolytában szinte áhítattal figyel. Ez már némiképp feltűnő is volt. Nyilván nagy élmény lehet neki ezt figyelni, gondoltam, ahogy a falatokért nyúlok és sorra bekapom őket. Szokatlan volt, hogy így néz, meg is lepett, de nem tulajdonítottam neki nagy jelentőséget. Közben próbáltam csevegésre, társalgásra bírni, Aebiné azonban elhárította kezdeményezésemet, mondván, hogy ő szíves-örömet eltekint mindenfajta társalgástól. Rendhagyó válasza meghökkentett, mi több, félelmet és szorongást keltett bennem. Aebiné hovatovább kezdett megijeszteni. Mikor aztán abba akartam hagyni a hús nyiszatolását és a falatok bekapkodását, mert már világosan éreztem, hogy jóllaktam, az asszonyság szinte egy anya gyöngédségével, de olyan hangon, melybe már-már némi rosszállás is vegyült, így szólt: „Hiszen ön alig evett valamit. Várjon csak, mindjárt levágok magának egy jó vastag szeletet.” Bár ekkor már borsódzott a hátam, bátorkodtam közbevetni, még mindig udvariasan és jól nevelten; én elsősorban azért jöttem ide, hogy tanúbizonyságot tegyek róla, milyen szellemes társalgó vagyok. Mire Aebiné asszony elbűvölő mosoly kíséretében megjegyezte, hogy szerint erre igazán semmi szükség. „Én már egy falatot sem bírok enni” – közöltem bágyadt, elhaló hangon. Már szinte fuldokoltam, úgy tele voltam, és a félelemtől kivet a veríték. Aebiné ekkor kijelentette: „Nem tudom elfogadni, hogy abba akarja hagyni a hús nyiszatolását és a falatok bekapkodását, azt pedig végképp nem hiszem, hogy csakugyan jóllakott. Biztos, hogy nem mond igazat, amikor azt állítja, hogy már szinte fuldoklik, úgy tele van. Kötelességem azt gondolni, hogy mindezt csak udvariasságból mondja. Mint mondtam, szíves-örömet eltekintek mindenfajta szellemes csevegéstől. Ön, biztosra veszem, legeslegelsősorban azért jött ide, hogy bebizonyítsa és megmutassa nekem, mekkora étvágya van és milyen nagy evő. Ebbéli meggyőződésemet, ne féljen, soha semmi szín alatt nem fogom elárulni senkinek. Szépen kérem tehát, legyen jó kisfiú és törődjön bele abba, ami úgyis elkerülhetetlen. Mert biztosíthatom róla, nincs más választása: ettől az asztaltól addig föl nem kelhet, amíg az utolsó falatig meg nem eszi és le nem nyeli azt, amit már eddig is lesztem önnek és azt is, amit majd ezután fogok leszelni. Tartok tőle, hogy önnek vége, menthetetlenül. Tudja meg, vannak olyan háziasszonyok, akik addig unszolják vendégeiket, hogy csak egyenek és vegyenek, amíg szegény vendégek fel nem fordulnak. Szomorú, siralmas sors vár önre; de ön ezt vitézül állni fogja. Mindannyiunk életében eljön a nap, amikor meg kell hoznunk valamilyen nagy áldozatot. Fogadjon szót és egyen. Szót fogadni jó. Mit számít az, hogy közben belepusztul? Itt ez a finom, nagy ínycsafalat, ezt még biztos el fogja tüntetni a kedvemért, tudom. Bátorság, drága barátom! Egy kis merészség időnként mindnyájunknak elkél. Ugyan mit érünk, ha csak a saját szándékunk mellett tartunk ki mindig? Szedje össze minden lelkierejét, és kény-

szerítse magát, hogy valami igazán nagyot tudjon teljesíteni, hogy el tudja viselni a legnehezebbet, ki tudja állni a legkegyetlenebb megpróbáltatást. Nem is hiszi, micsoda gyönyörűség nekem végignézni, hogy addig eszik, amíg el nem vesztí az eszméletét. El sem tudja képzelni, mennyire bosszantana, ha ezt el akarná kerülni valahogy. De ugye, nem fogja? Ugye hogy venni és falni fog, még akkor is, ha már pukkadásig jóllakott?”

„Rettenetes némbér, mit képzelsz maga rólam?” – üvöltöttem, hirtelen felpattanva az asztaltól, mint aki hanyatt-homlok el akar rohanni. Aebiné azonban visszatartott. Hangosan, szívből fölkapagott, és bevallotta, hogy csak meg akart tréfálni engem, ugyan már ne vegyem zokon tőle. „Csak meg akartam mutatni magának, hogy csinál egynémely háziasszony, akikből csak úgy csöpög a kedvesség a vendég iránt.”

Mondanom sem kell, erre már én is elnevettem magamat. Be kell vallanom, nagyon is tetszett nekem, hogy Aebiné asszony ilyen huncutságokat művel. Aebiné azt szerette volna, ha egész délután ott maradok a közelében, s mintha kissé el is vesztette volna az önuralmát, amikor közöltem vele, hogy ez sajnos lehetetlen, nem szolgálhatok tovább a társaságommal, ugyanis el kell intéznem némely fontos ügyeket, melyek nem tűnnek tovább halasztást. Mondhatom, roppant hízelt volt hallanom Aebiné erőteljes sajnálkozását amiatt, hogy alig jöttem, máris mennem kell, és el is akarok menni. Megkérdezte: csakugyan olyan sürgős a dolog, hogy mindenképpen muszáj elszakadnom és elszélelnem tőle? Mire én letettem a nagyesküt, mondván: egy ilyen kellemes helyről, no és egy ilyen vonzó és tiszteletreméltó személyiségtől, mint ő, ha akarnék, se tudnék ily széleseben eltávozni, ha nem a legégetőbb sürgős ügyek szólítanak. E szavakkal búcsút is vettem tőle.

Most egy megátalkodott, makrancos, tudása – s nem kétséges, mesterinek hitt tudása – csalhatatlanságáról minden tekintetben meggyőződött, saját értékével és teljesítőképességével tökéletesen eltelt, a maga vélt igazában konok és megingathatatlan szabómestert vagy férfidivat kereskedőt kellett sarokba szorítani, megingatni, térdre kényszeríteni és jobb belátásra téríteni. A szabómesteri szilárdság megingatása olybá tekintendő, mint a legnehezebb, legkeservesebb feladatok egyike, már belevágni is nagy merészség, és ha az ember véghez akarja vinni kockázatos elhatározását, akkor roppant elszántnak kell lennie. Amúgy örökös félelemben vagyok, ha szabókkal akad dolgom, attól meg kifejezetten rettegek, hogy mit kell majd tőlük hallanom; ezért a gyászos beismerésért cseppet sem szégyellem magam; ilyen helyen mindig van mitől tartani, vagyis tökéletesen érthető a félelem. Lélekben most is valami rosszra voltam elkészülve, ha ugyan nem a legrosszabbra és a legborzasztóbbra, igyekeztem hát jó előre felvértetni magam a roppant veszedelmesnek ígérkező támadó hadműveletre, olyan tulajdonságokat halmozva fel magamban, mint bátorság, dacosság, olyan érzéseket, mint harag, felháborodás, megvetés, sőt halálos megvetés; bíztam benne, hogy e kétségkívül igen értékes fegyverek birtokában majd a siker és a győzelem reményében szállhatok szembe a szabó őszinteséggel álcázott, met-szően gúnyos iróniájával. Mégsem így alakult; ám erről egyelőre most nem mondanék többet, már csak azért sem, mert előbb még fel kell adnom egy levelet. Épp most döntöttem el ugyanis, hogy először a postára megyek, aztán a szabóhoz, és csak azután fizetem be az adókat. Egyébként a posta ízléses épülete pont ott volt az orrom előtt; vidáman besétáltam, kértem az illetékes postatisztviselőtől egy bélyeget, és felragasztottam a borítékra. Amíg a levelet lassan a lá-

dába csúszttam, még egyszer gondosan mérlegeltem és átfutottam gondolatban a benne foglaltakat. Jól emlékeztem a tartalmára, a következőképp hangzott:

Nagy tiszteletet váró uram!

E sajátságos megszólításból annyi, gondolom, máris kiviláglik, hogy levélíró teljesen józanul tekint Önre. Tudom, hogy én hiába várnék tiszteletet Öntől és az Önhöz hasonlóktól, mert Ön és az Önhöz hasonlók akkora véleménynyel vannak magukról, hogy soha nem veszik észre magukat, nemhogy a magamfajtat tekintetbe vennék. Pontosan tudom, hogy Ön is azok közé tartozik, akik nagyra vannak magukkal, mert tapintatlanok és udvariatlanok, akik hatalmasnak képzelik magukat, mert protekciót élveznek, és azt hiszik magukról, hogy bölcssek, mert időnként ez a szó jut éppen eszükbe, hogy „bölcs”. Az olyanok, mint Ön, nem átallnak kegyetlenül, pimaszul, gorombán és erőszakosan elbánni a szegényekkel, a védtelenekkel. Az olyanok, mint Ön, oly rendkívül okosak, hogy azt gondolják, nekik kell mindenütt az élen állniuk, nekik kell minden fontos pozíciót elfoglalniuk, és nekik a nap minden szakában diadalmaskodniuk. Az olyanok, mint Ön, nem veszik észre, hogy ez mekkora ostobaság, hogy ilyen nemcsak hogy nincs, mert nem lehet, de nem is kívánatos. Az olyanok, mint Ön, szünet nélkül proccolnak, és bármikor hajlandók buzgón kiszolgálni a brutalitást. Az olyanok, mint Ön, roppant bátrak abban, hogy gondosan kerülnek mindenfajta igazi bátorságot, tudják ugyanis, hogy ez kockázatos, mert ha igazán bátor valaki, abból bizony kára is származhat, továbbá bátrak abban, hogy állandóan félresöprik a jót és a szépet, s ebben hihetetlenül nagy kedvüket lelik és hihetetlen buzgalmat tanúsítanak. Az olyanok, mint Ön, nem tisztelik sem a kort, sem az érdemet, sem a munkát, utóbbit aztán végképp nem. Az olyanok, mint Ön, csak a pénzt becsülik, és ez a pénz iránti kizárólagos tisztelet megakadályozza, hogy bármi mást nagyra becsüljenek. Aki becsületesen dolgozik és serényen fáradozik, azt az olyanok, mint Ön, kimondottan számárnak tartják. Ebben nem tévedek; pontosan tudom, hogy igazam van. Szemébe merem mondani Önnek, hogy Ön visszaél a hivatalával, elvégre ha valaki, hát Ön igazán jól tudja, milyen bonyodalmakat okozna és mennyi kellemetlenséggel járna, ha a körmére találnának koppintani; egyelőre ugyan nem érhetnek fel Önhöz támadások, Ön élvezzi felettesei kegyét és kedvező feltételek közepette trónol a posztján; de azért Ön kétségkívül érzi, hogy helyzete milyen bizonytalan. Ön visszaél mások bizalmával, soha nem tartja meg a szavát, gondolkodás nélkül becsmerli azokat, akikkel érintkezik, rongálja a tekintélyüket; amikor azt játssza, hogy valakivel jót tesz, valójában könnyörtelenül kizsákmányolja az illetőt, Ön elárulja a hivatalt, megrágalmazza, aki Önnek jó szívvel szolgál; Ön felettébb ingatag kedélyű, megbízhatatlan, és olyan tulajdonságokat árul el, melyeket egy nőnek könnyedén elnéz az ember, de egy férfinak soha. Bocsásson meg, de ki merem mondani: Ön nagyon gyöngye jellem. Ezek után engedje meg, hogy őszintén biztosítam róla; ajánlatosnak tartom, hogy a jövőben munka ügyben soha többé ne legyen szerencsém Önhöz, ami azért elvárható mértékű és – oly fokon, ami kijár – abszolút meg is adott tisztelet egy olyan ember részéről, akit az a kitüntetés, valamint az a, persze szerény öröm ért, hogy megismerhette Önt.

Most már szinte bántam, hogy ezt a magányos bozótharcosra emlékeztető le-

velet (már-már ilyen színben tűnt fel előttem utólag) a posta pártfogására és kézbesítésére bízta; mert akinek ilyen eszményi módon hadat üzentem, kellően dühös és keserű hangon bejelentve diplomáciai, illetve gazdasági kapcsolataink megszüntetését, az nem akárki volt, hanem egy befolyásos vezető személyiség. De most már útjára engedtem a vizsályt szító levelet, így hát azzal vigasztaltam magam: ez az ember vagy ez a nagy tiszteletet váró úr lehet, hogy el se fogja olvasni üzenetemet, mert az első két-három szó is elég lesz ízelítőnek ahhoz, hogy torkig legyen az olvasmánnyal, és az izzó düh-ömlenyt vélhetően – anélkül, hogy sok időt vagy energiát pazarolna rá – a nemszeretem küldeményeket elnyelő és azoknak szállást adó papírkosárba hajítsa. „Meg aztán az ilyesmit fél vagy akár negyed év leforgása alatt is általában természetsszerűleg elfelejtik”, vontam le filozofálgatva a végkövetkeztetést, s bátran masíroztam a szabóhoz.

Az vidáman, a legnyugodtabbnak látszó lelkiismerettel üldögélt mindenféle jó illatú anyagokkal és anyagmaradékokkal teleszórt és telezsúfolt bájos kis műhelyében vagy divatszalonjában. Az idillt kalitkában lármázó madár tette teljesé, meg egy huncutképű, de szorgalmas inas, aki derekasan szabogatott. Amint észrevett, vendégét tisztességesen üdvözlendő, Dünn szabómester úr fölemelkedett ülőhelyéről, ahol éppen buzgón öckölt. „Uraságod a cégem által szoros határidőre, kész kivitelben szállítandó és uraságodnak minden bizonnyal kifogástalanul álló öltönye miatt jött” – mondta, közben kezet nyújtott, már-már kissé túlságosan is bajtársiasnak tűnő mozdulattal, ami azonban engem egy cseppet sem gátolt meg abban, hogy jó erősen megrázzam a kezét. „Azért jövök – feleltem –, hogy rettenthetetlenül és bizakodva álljak elébe a próbának, de azért van bennem némi aggodalom is.”

Dünn úr minden aggodalmamat fölöslegesen nyilvánítva kijelentette, ő garantálja, hogy az öltöny remekül fog állni, valamint hogy a szabás tökéletes, azzal átkísért egy kisebb helyiségbe, ahonnan ki is vonult rögtön. Eközben újólág garanciát vállalt és ismételten esküdözött; ez valahogy nem tetszett nekem. Hamar megvoltam a próbával, és ugyanilyen hamar meglett a vele szorosan, a lehető legbensőségesebben összefonódó csalódás is. Próbálván legyűrni egy bosszús felfortyanást, indulatos és erélyes hangon kiszóltam Dünn úrnak. Ő megjelent, s ekkor teljesen higgadt, egyszersmind fensőbbiségesen elégedetlenkedő hangon arcába vágta a megsemmisítő verdiktet: „Gondoltam, hogy ez lesz!”

„Drágalátos uram, ne izgassa föl magát! Mire jó az?”

Eléggé keservesen nyögtem ki: „Nagyon is bőségesen van rá okom, hogy föl-izgassam magam és vigasztalan legyek. Ezért hát ne csitítson engem, az ilyen megjegyzéseket tartsa meg magának, mert ezek egyáltalán nem idevalók, és ha lehet, inkább ne próbáljon megnyugtani engem; mert amit ön egy kifogástalan öltöny készítése címén művelt, az a legnagyobb mértékben nyugtalanító. Minden ezzel kapcsolatban táplált enyhe vagy súlyos aggodalmam beigazolódott, a legszörnyűbb sejtelveim is valóra váltak. Hogyan merészel garanciát vállalni ön arra nézvést, hogy a fazon és a szabás kifogástalan, honnan veszi a bátorságot és milyen alapon jelenti ki nekem, hogy a szakmája mestere ön, amikor egy csipetnyi tisztesség, egy szemernyi őszinteség és egy csepp figyelem is elég volna ahhoz, hogy minden további nélkül elismerje, milyen iszonyatos pechem van, merthogy az ön becses és kiváló cége által nekem szállítandó kifogástalan öltöny tökéletesen el van fuserálva!”

„Ezt a kifejezést, hogy »el van fuserálva«, kötelező érvénnyel kikérem magamnak.”

„Megpróbálok uralkodni magamon, Dünn úr.”

„Köszönöm, szívből örülök, hogy ilyen kellemes elhatározásra jutott.”

„Akkor engedelmével megkérném, szíveskedjék ezen az öltönyön, mely az imént gondosan megejtett próba során egy csomó hibát, fogyatékossgot és tökéletlenséget árult el, jelentős átalakításokat eszközölni.”

„Annak nincs akadálya.”

„Az elégedetlenség, a bosszúság, és az a szomorúság, amit érzek, arra késztet, hogy megmondjam önnek, ön jócskán feldühített.”

„Esküszöm uraságodnak, sajnálom.”

„Hiába esküdözik ön, mennyire sajnálja, hogy így feldühített és ilyen szörnyűségeken rossz hangulatba döntött, ettől még az öltöny ugyanolyan csapnivaló marad. Én ennek az öltönynek semmiféle elismeréssel nem vagyok hajlandó adózni. Mi több, már a pusztá feltételezését is erélyesen visszautasítom annak, hogy ezért a fércműért bármilyen elismerés járna. Szó sem lehet róla, hogy ebben a mostani állapotában tetszene vagy netán elfogadnám. Ami a zakót illeti: határozottan az az érzésem, hogy púpost csinál belőlem, vagyis elcsúfít. Márpedig én, ezt itt és most kijelenthetem, semmi szín alatt nem fogok beleegyezni abba, hogy holmi torzszülötté változtassanak. Ellenkezőleg: minden porcikámmal tiltakozom a test illetően gonosz felpuklizása és elégtelenítése ellen. A ujjak hosszban annyira túlméretezettek, hogy az már aggasztó. A mellény pedig – ráadásul szembeszökő és kirívó módon – olyan látszatot, illetve olyan kellemetlen benyomást kelt, mintha viselője pocakos volna. A nadrág vagy pantalló egyszerűen förtelmes. A nadrág szabása vagy vonala őszinte irtózáttal tölt el. Ahol valamelyest bőnek kellene lennie, ott ez a nyomorult, ostoba és nevetséges alkotmány zsibbasztóan szűknek bizonyul, ahol pedig szűknek kéne lennie, ott a bőnél is bővebb. Mindent egybevéve, Dünn úr, az ön művében nincs semmi fantázia, az ön teljesítménye, Dünn úr, az intelligencia hiányáról tanúskodik. Van ebben az öltönyben valami nevetségesen kisszerű, valami szájalomra méltóan házias, valami idétlenül tétova jelleg. Készítője a legjobb akarattal sem sorolható a lendületes alkatok közé. Hogy valamiben ennyire ne mutakozzék meg egy fikarcnyi tehetség sem, az igazán sajnálatos.”

Dünn úrnak volt képe ezt mondani nekem: „Nem értem a felháborodását és soha semmi nem is készíthet arra, hogy megértsem. Uraságod súlyos szemrehányásai, melyekkel azt hiszi, jogosan illet, számomra egytől-egyig felfoghatatlanok, és nagyon valószínű, hogy azok is maradnak most már mindörökre. Az öltöny nagyon is jól áll. Nincs olyan ember a földön, aki ennek az ellenkezőjét el tudná hitetni velem. Itt és most kijelenthetem: abbeli meggyőződése, miszerint az öltöny hallatlanul előnyös külsőt kölcsönöz uraságodnak, megingathatatlan. Van néhány kitüntető sajátossága és jellegzetessége, ezeket uraságod rövid időn belül meg fogja szokni. Magas rangú állami tisztviselők rendelik meg nálam szerfölött becses szükségletüket; bírósági elnök urak szintúgy méltóztatnak dolgoztatni nálam. Uraságod érje be teljesítőképeségem e bizonyára csattanós bizonyítékával! Mindenféle hóbortos kívánságokat és elképzeléseket nem tudok elfogadni, holmi arcátlan követelőzésnek pedig Dünn szabómester sem-

mi esetre sem enged. Az én ügyességemmel és rátermettségemmel uraságodnál előkelőbb és jobban szituált urak is meg voltak elégedve már, minden szempontból. Ez a célzás alkalmasint lefegyverzően hat uraságodra.”

Megértvén, hogy ezzel az emberrel semmire se megyek, s belátván, hogy a vehemens – talán túlzottan is vehemens – roham, amit az imént indítottam, fájdalmas és szégyenletes vereségbe torkolt, visszavontam csapataimat a szerencsétlen kimenetelű ütközetből, s beszüntetvén a harcot, megszágyenülten elkullogtam. Így ért véget vakmerő kalandom a szabóval. Nem nézvén útközben se jobbra, se balra, egyenest a városháza pénzügyi osztályára siettem, közelebből az adóügyi csoport-hoz az adó végett; hanem itt egy vaskos tévedésről kell beszámolnom.

Ezúttal ugyanis – de ez csak most utólag rémlik föl bennem – nem fizetésről volt szó, csupán a tekintetes adóügyi bizottság elnökével való szóbeli megbeszélésről, illetőleg az ő jelenlétében történő ünnepélyes nyilatkozattételről valami levonás vagy járulék miatt. Ne vegyék zokon tévedésemet, hallgassák jóindulatúan, amit ez ügyben mondandó vagyok. S amiként az állhatatos és megingathatatlan Dünn szabómester megígérte és garantálta, hogy az öltöny kifogástalan lesz, ugyanúgy megígérem és garantálom én is, hogy az adónyilatkozattal kapcsolatos beszámolóm éppoly egzakt és részletes lesz, mint amilyen rövid és tömör.

Rögtön a szóban forgó sármos jelenet sűrűjébe ugrom: „Engedje meg, hogy elmondjam önnek – fordultam keresetlen őszinteséggel az adószakértőhöz avagy magas beosztású adótisztviselőhöz, aki teljes hatósági figyelmét nekem szentelte, hogy kellő alapossággal követni tudja az általam adott tájékoztatást –, nekem mint szegény írónak, tollforgatónak vagy betűvetőnek nagyon bizonytalan a jövedelemem. Vagyongyarapodásnak az én esetemben természetesen nyomát se lelni vagy látni. Ezt nagy sajnálatomra kénytelen vagyok megállapítani, anélkül hogy kétségbeesnék vagy zokogni kezdenék e siralmas tény miatt. Nyomorúságosan tengődöm, ahogy mondani szokás. Luxusra nem telik, ezt első ránézésre láthatja rajtam. A kosztot, amin élek, úgy lehet jellemezni: elégséges, bár szűkös. Önnek nyilván megfordult a fejében, hogy én több helyről rendszeres jövedelmet húzok, s azt hiszi, csak rajtam múlik, mikor csapodom meg ezeket a pénzügyi forrásokat. Nos, ezzel a hiedelemmel és az erre alapozott feltételezésekkel kénytelen vagyok udvariasan bár, de a leghatározottabban szembehelezkedni, s egyúttal kimondani a meztelen igazságot, mely egyszerűen hangzik, de annál velősebben: semmiféle gazdagság nem dörgölőzik hozzám, viszont mindenféle szegénység terhe rajtam csüng: ezt legyen szíves és jegyezze föl. Nincs egy ünneplő ruhám, amiben vasárnap kimehetnék az utcára. Szerény, takarékos életvitellemmel egy mezei pocokra hasonlítok. Egy verébnek több esélye van rá, hogy jó módba jusson, mint jelen adófizetőnek és nyilatkozattevőnek. Olyan könyveket írtam, melyek sajnos nem tetszenek a közönségnek, s ennek következményei szívszorítók. Egy pillanatig sem kétlem, hogy ön fel tudja fogni, mit jelent ez, következésképp megérti pénzügyi helyzetemet. Polgári hivatalt nem viselek, ennél fogva polgári tekintélyem sincs. Az ilyen emberrel szemben, amilyen én vagyok, a társadalomnak, úgy tűnik, semmiféle kötelezettségei nincsenek. Ha van is eleven érdeklődés a szépirodalom iránt, az szerfölött gyéren nyilvánul meg. De ami még ennél is kártékonyabb, az a kritika kíméletlensége. Azt hiszik, akárkinek jogában áll megsemmisítő kritikát gyakorolni avagy lesújtó bírálatot mondani a magunkfajta műveiről. Ez ugyanolyan ártalmas, akár egy szűk cipő, és erőteljesen meggátolja az embert abban, hogy akár-

milyen szerény fokon is, de valamiféle jólétet alakítson ki magának. Akadnak persze pártfogók, jótét urak és kegyes hölgyek, akik időnként nemes lelkű támogatásban részesítenek, egy ilyen adomány azonban nem jövedelem, a szórványos támogatás nem vagyon. Az eddig elsorolt, s remélhetőleg meggyőző, nem csupán beszédes okokra hivatkozva azzal a kérelemmel fordulnék önhöz, mélyen tisztelt uram, hogy attól a bizonyos adóemeléstől, amiről előzetesen értesített, szíveskedjék eltekinteni. Egyúttal megkérném arra is – sőt mindjárt könyörögve kérném –, hogy ha egy mód van rá, becsülje olyan alacsonyra a fizetőképességemet, amilyen alacsonyra egyáltalán lehetséges.”

„De hát önt folyton sétálni látják!” – jegyezte meg az adómegállapító avagy taxátor úr.

„Nekem a sétálás létszükséglet – feleltem. – Sétálnom kell ahhoz, hogy felélenküljek, hogy fenntartsam a kapcsolatot a külvilággal. Ha nem érezném az élet eleven lüktetését, egy betűt nem tudnék leírni többet, egy árva költeményt se tudnék létrehozni versben vagy prózában. Sétálás nélkül halott lennék, és befelegzene a hivatásomnak, amit pedig szenvedélyesen szeretek. Ha nem sétálnék, ha nem venném a világ híreit, beszámolni sem tudnék többé miről, a legapróbb cikkecskét sem tudnám megírni, nem is szólva egy hosszabb novelláról. Sétálás nélkül végtére is nem volna mit megfigyelnem, nem volna mit tanulmányoznom. Egy ilyen okos, gyors felfogású ember, mint ön, egy szempillantás alatt meg kell hogy értse és nyilván meg is érti ezt. Egy sétán, kivált amikor jó messzire elkalandozom, ezernyi használható ötlet jut eszembe. Ha folyton ott-hon kuksolnék, annak az lenne a vége, hogy siralmasan lezúlnék és kiszikkadnék. A sétálás nemcsak hogy egészséges számomra, de segít is nekem, nemcsak hogy jó dolog, még hasznos is. Minden séta szakmai támogatást ad, ugyanakkor engem személy szerint mulattat és szórakoztat is; felüdülést hoz, vigaszt nyújt, örömet szerez, kimondott élvezet nekem, egyúttal megvan az a tulajdonsága is, hogy további alkotásra sarkall és ösztönöz, kisebb-nagyobb jelentőségű témák sokaságát kínálva anyagul, ezeket később odahaza szorgosan-buzgón mind fel is dolgozom. Egy séta mindig tele van látni- és éreznivaló fontos jelenségekkel. Csak úgy nyüzsögnek a különféle képződmények, életre kelt költemények, varázslatok és természeti szépségek a takaros sétákon, ha mégoly rövidek is ezek. Természet- és országismeret tárul fel vonzó és kellemes módon a figyelmes sétáló érzékei és szeme előtt, persze ehhez az kell, hogy ne lesütött, hanem nyitott szemmel és zavartalan pillantással járjon a világban, már amennyiben óhajtja, hogy a séta fölfedje előtte gyönyörűséges értelmét és a benne megnyilatkozó derűs, magasztos eszmeiséget. Gondolja meg, micsoda lelki elsvárosodás, micsoda siralmas bukás lenne a költő osztályrésze, ha az anyai, atyai és gyermeki Természet nem frissítené fel őt minduntalan a jó és a szép forrásával. Gondolja meg, micsoda óriási jelentőséggel bír a költő számára újra meg újra az a lecke, az a szentséges, színarany tanítás, amit játszi könnyedséggel szívhat magába odakint a szabadban. Sétálás és a természet vele együtt járó szemlélése nélkül, az ilyenkor kapott kedves szavú és intelmekben bővelkedő oktatás nélkül jóformán elveszettnek érzem magamat és csakugyan az is vagyok. Aki sétál, annak minden apró élő dolgot fölötte nagy figyelemmel és szeretettel kell szemügyre vennie és tanulmányoznia; legyen az egy gyerek, egy kutya, egy szünycsiga, egy

lepke, egy veréb, egy hernyó, egy virág, egy ember, egy ház, egy fa, egy sövény, egy csiga, egy egér, egy felhő, egy hegy, egy falevél, vagy egy szerencsétlen eldobott papírfoszlány, egy irkalap letépett darabja, amire, ki tudja, tán épp az első ákombákomait rajzolta egy kedves jó kisiskolás. A legmagasabbrendű és a legalacsonyabbrendű, a legkomolyabb és a legmulatságosabb dolgok a sétáló szemében mind egyformán értékesek, egyformán kedvesek és szépek. Ha az ember sétálni megy, semmiféle érzékenykedő önimádatot vagy sértődékenységet nem vihet magával. Körültekintő pillantását minden önérdektől és önzéstől mentesen kell végigjáratnia és végigsiklatnia mindenre; állandóan képesnek kell lennie arra, hogy elmerüljön a dolgok nézésében és észlelésében, hogy csak is ezekben merüljön el, félretéve saját egyéni sirámain, semmibe véve és elfelejtve szükségét, hiányt, nélkülözést, valahogy úgy, mint a derék, harcedzett katoná, aki boldogan szolgálja az ügyet és kész akár az életét is áldozni érte. Másikülönben csak félfigyellel sétál, lélekben csak félig van ott, az pedig fabatkát sem ér. A sétálónak minden pillanatban képesnek kell lennie a részvételre, az együttérzésre és a lelkesedésre, és remélhetőleg képes is rá. Fel kell tudnia emelkedni a szárnyaló elragadtatás magasába, valamint alá kell tudnia ereszkedni és alá kell tudnia szállni a merőben hétköznapi és kis dolgok világába, és ő vélhetőleg ezt is meg tudja tenni. Ám az, hogy belévesztheti magát a különféle tárgyakba, hogy hú odaadása révén feloldódhat bennük, hogy mindenfajta jelenség és dolog iránt buzgó szeretetet táplálhat, cserébe mindezért boldoggá teszi őt, mint ahogy általában minden kötelességtudó embert boldoggá tesz és bensőleg gazdagít az, ha teljesíti a kötelességét. A lélek, az odaadás és a hűség érzése csordultig töltik boldogsággal és messze a saját személye fölé emelik, messze a fölé a jelentéktelen külsejű sétáló fölé, akiről épp elégszer gondolnak rosszat, aki már amúgy is haszontalan csavargó és tekergő hírében áll. Sokrétű tanulmányai gazdagítják, jókedvre derítik, megenyhítik és megneemesítik a sétálót, és – bármilyen valószínűtlenül hangzik is ez – amit ilyenkor művel, az időnként már az egzakt tudomány határait súrolja, holott ilyet aztán végképp nem feltételezne róla senki, akiben mindenki csak a léha semmittevőt látja. Tudja, milyen szívós és kitartó munkát végzek én ilyenkor fejben? Hogy sokszor épp akkor vagyok a legjobb értelemben tevékeny, amikor kívülről úgy fest a dolog, mintha csak dologtalanul őgyelegnék a zöldben vagy szórakozottan bámulnám az eget, hanyagul, álmodozva és tunyán, igen rossz benyomást keltve, mint valami megrögzött naplopó, mint valami léha és felelőtlen alak? Rejtélyes úton-módon mindenféle ragyogó ötletek és ihlető sétasugallatok erednek a sétáló nyomába, aki nem tehet mást, mint hogy járás közben megáll és fülelni kezd, mert már oly erővel záporoznak rá ezek a furcsa észleletek, már úgy igézetébe ejti ez a bűvös szellemi erő, hogy az az érzése támad, mintha a föld nyílna meg káprázó költőszeme és megzavart gondolkodói tekintete előtt, és őt mindenestül mindjárt el is akarná nyelni. Minden vér kiszalad a fejéből, máskor oly élénk keze-lába szinte megdermed. Táj és emberek, hangok és színek, arcok és személyek, felhők és napsugár mind úgy keringenek körülötte, mint eleven tartalmuktól megfosztott üres sémák, s ő kóvályogva kérdi: »Hol vagyok?« Ég és föld összefolyik és egymásba roskad, villámokat lövellő, csillogva kavargó-hullámozó, határozatlan formájú ködképződménnyé alakul; megszűnik minden rend, kezdetét veszi a káosz. A létezése alapjaiban megrendített sétáló próbálja megőrizni ép esztét, ami nem kis erőfeszítésébe kerül, de végül sikerül neki, s ekkor újult bizakodás-

sal sétál tovább. Ön teljességgel elképzelhetetlennek tartja, hogy egy ilyen laza, türelmes séta közben óriásokkal hoz össze a sors? Vagy az a megtszeltetés ér, hogy professzorokkal futok össze? Vagy hogy arra jártamban könyvkereskedőkkel és banktisztviselőkkel érintkezem? Hogy fiatal pályakezdő énekesnőkkel és volt színésznőkkel elegyedek szóba? Hogy szellemes hölgyeknél költöm el az ebédet, erdőkön csatangolok végig, veszélyes tartalmú leveleket adok postára, és ádáz harcokat vívok alattomosan gúnyolódó szabómesterekkel? Megtörténhet pedig mindez, sőt azt hiszem, valóban meg is történt. A sétáló lépten-nyomon valami érdekességgel, valami elgondolkodtató vagy elképesztő dologgal találkozik; nagy ostobaság volna részéről, ha ezt a szellemi hozadékot nem venné figyelembe vagy netán eltaszítaná magától; de hát nem taszítja el; sőt örömmel fogad minden ilyen furcsa, sajátos jelenséget, igyekszik megbarátkozni, testvéries viszonyba kerülni velük, hisz valósággal elragadtatásba ejtik; határozott külsővel bíró, jellemvonásokban bővelkedő testekké faragja őket, műveltséget és lelket lehel beléjük, amiként a maguk részéről ők is lelkesítik és művelik őt. Egyszóval én ezzel a mindennapos gondolkodással, töprengéssel, tépelődéssel, morfondírozással, elmélkedéssel, költéssel, vizsgálódással, érdeklődéssel és sétálgatással ugyanolyan keservesen keresem a kenyeremet, mint akárki más. Lehet, hogy amikor a legmulatságosabb képet vágom, akkor nagyon is komoly és lelkiismeretes vagyok, és mikor úgy látszik, mintha csak amolyan rajongó széplélek volnék, akkor vagyok igazán megbízható mesterember! Remélem, hogy tisztes törekvéseimről adott részletes felvilágosításom meggyőzi, és teljes mértékben meg is nyugtatja önt.”

„Rendben! – mondta a hivatalnok, majd hozzáfűzte: – Az ön kérelmét, márminthogy az adóját a lehető legalacsonyabb összegben állapítsuk meg, tüzetesebben meg fogjuk vizsgálni. Az erről szóló elutasító vagy jóváhagyó határozatot a közeli jövőben kézhez fogja kapni. Köszönjük, hogy volt szíves és tájékoztatott bennünket valós helyzetéről és önszorgalomból tett őszinte kijelentéseivel elősegítette munkánkat. Egyelőre végeztünk, ön távozhat, folytathatja a sétáját.”

Miután engedélyt kaptam a távozásra, boldogan siettem tovább és csakhamar ismét kinn voltam a szabadban, ahol is elkapott és magával ragadott a szabadság mámore. Annyi vitézül kiállott kaland, annyi többé vagy éppen kevésbé diadalmasan leküzdött akadály után, íme, most végre odaérek a már réges-rég bejelentett és jó előre beharangozott vasúti átjáróhoz! Nos, itt egy kicsit meg kellett állnom és szépen meg kellett várnom, míg a vonat méltóztatik feltűnni, majd nagy kegyesen, annak rendje-módja szerint elrobogni. Mindenféle népek, a legkülönbébb korú és karakterű férfiak és nők ácsorogtak és vártak a sorompónál velem együtt. A forgalmista – testes, derék asszonyosság – szoborra merevedve állt a posztján, közben alaposan végigmustrált bennünket, akik körülötte álltunk és várakoztunk. A tovaszáguldó vonatszerelvény tömve volt katonákkal. Az ablakból fürtökben lógó, a hőn szeretett, drága haza szolgálatának szentelt és annak védelmére rendelt katonák, ez az egész utazó katonaiskola egyfelől, és a semmirekellő civil közönség másfelől, kölcsönösen szívélyes és hazafias integritással üdvözölték egymást. A lelkes hangulat, mely a karlengetés nyomán támadt, végiggyűrűzött a sokaságon. Majd fölemelkedett a sorompó, én is, a többiek is mind békés nyugalommal haladtunk tovább. Ettől fogva, bármilyen

volt is, ezerszer szebbnek láttam a környéket, mint annak előtte. A séta kezdett egyre szebbé, egyre gazdagabbá, egyre nagyszerűbbé válni. Nekem úgy rémlett, mintha itt a vasúti átkelőnél érte volna el a tetőpontját, vagy mintha itt lett volna az egésznek a középpontja, s innentől már enyhén lefelé lejtene végig. Már itt megéreztem, hogy szelíden bár, de estébe fog hajlani mindjárt. Valami szívtétőően gyönyörűséges aranyfüst, valamiféle édes, mélabús varázs lengett be mindent, mintha egy isten fensége áradna szét csöndesen. „Milyen mennyeien szép itt most”, állapítottam meg magamban. A törékeny táj, azok a kedves szerény rétek, kertek és házak szemembe könnyeket csaló, igézetesen szép búcsúdalként hatottak rám. Ősi siratóénekek szólaltak meg halkán, mindenfelől a szegénynép szenvedése zúgott felém. A múlt dicső szellemei tűntek fel elragadó alakban és öltözékben, könnyedén suhogva és mégis hatalmasan, a jó öreg országút kedves szalagja égszínké, fehér és arany fényben tündökölt. Akár a festmények égből alászálló angyalai, megindultság és lelkesültség repdesett az aranyba vont és rózsaszínbe játszó kis szegényházak fölé, melyeket gyöngéden öleltek körül és foglaltak keretbe a nap sugarai. Szegénység és szeretet kéz a kézben járt és lebegett ebben az ezüstös-aranyos párában. Ekkor úgy rémlett, mintha valaki, akit szeretek, a nevemen szólítana, vagy mintha megcsókolna és vigasztalna valaki. Maga a mindenható Isten, a mi kegyelmes Urunk lépett az útra, hogy megdicsőítse és mennyeien széppé varázsolja. Mindenféle látomások és képzelgések kerítettek hatalmukba, elhítetvén velem, hogy Jézus Krisztus valóban föltámadott, és most itt jár az emberek között, itt járkál ezen a kedves vidéken. A házak, a kertek és az emberek zenei hangokká változtak, minden szemlélhető tárgy lélekkel telt meg és gyöngédséggel. Lelkek finom ezüstofftyla, ködpárája úszott mindenfelé, s terült rá mindenekre. Kiáradt a világlélek; minden bánatom, minden csalódásom az emberekben, minden rossz és fájdalmas emlékem úgy elszállt, mintha most már soha többé nem is akarna visszatérni. Végigfutottak előttem korábbi sétáim; de végül mindent felülmúlt bennem az az érzés, amit a szerény jelen csodás képe keltett. A jövő elhalványult, szertefoszlott a múlt. A pillanat izzásában és virulásában magam is felizzottam és kivirultam. A közeli és messzi távolokból csupa jó és nagyszerű dolog tűnt elém fenséges mozdulattal, boldogságot és gazdagságot hozón, ezüstösen ragyogva. Én viszont, aki e szépséges vidéken álltam, csakis róla fantáziáltam már, semmi egyébről. Minden addigi fantáziám, értelmét és jelentőségét veszítve, semmivé porladt. Ott volt közvetlenül előttem az egész föld a maga gazdagságával, én azonban csak a legcsekélyebbre és a legszerényebbre figyeltem, csak erre volt szemem. Az ég hol felemelkedett, hol lehajolt hozzám szeretetteljes mozdulattal. Már minden csak bennem zajlott, mintha egy belső világban sétáltam volna; minden külső dolog álomnak tűnt, minden, amit addig értettem, érthetetlené vált. A felszínen járva alázuhanam a mélybe, és e mesés mélységben azonnal felismertem a jót. Amit megértünk és szeretünk, az bennünket is ért és szeret. Már nem önmagam voltam, valaki más, de valahogy épp ettől váltam mégis igazán önmagammá. A szeretet fényének jóleső világosságának felfogni vagy megsejteni véltem, hogy talán a belső ember az egyetlen, aki igazán létezik. Ekkor belém markolt: „Hová lennénk mi árva emberek, ha nem lenne Föld? Miben lehetne részünk, ha ezt a szépet és jót nélkülöznénk? És hová lennék én a derék, hű Föld nélkül? Itt van mindenem, másutt nem lenne semmim.”

Amit láttam, egyszerre volt kicsi és szegény, nagyszerű és jelentékeny, ami-

lyen szerény, olyan bájos, amilyen közeli, olyan jóleső, amilyen kedves, olyan szívmengető. Mintha két kedélyes szomszéd állna a napon, két eleven alak, úgy állt ott két ház egymás közelében. Mindkettőben nagy örömem telt, ráadásul egyik öröm a másik után ért. Szárnyas jókedv repdesett a levegőben, mely lágy volt és meghitt, s szinte remegett a visszafojtott gyönyörűségtől. A két csinos küllemű kis ház egyike a Medvéhez címzett fogadó volt, a cégéren ott díszelgett a medve mulatságos és találó ábrázolata. A kecses épületre, melyből jólelkűség áradt, gesztenyefák borítottak árnyat. Minden biztonnal, derék, rendes, jóra való népek lakhatták, mert ez a ház nem úgy festett ám, mint némely fennhéjázó építmények, hanem úgy, mint a megbízhatóság és hűség maga. Ahová nézett a szem, mindenütt meglepedést sugárzó, dús kerti színpompa ragyogott és a formásan telt lombok kusza zöld ernyője lengedezett. A másik ház, vagy inkább házikó a maga megejtő kedvességével és alacsonyásával olyan volt, mintha egy képeskönyv valamelyik lapja elevenedett volna meg, olyan, mint egy aranyos kis illusztráció, búbajos és gyermekes, semmiképp sem mindennapi látvány tehát, ám annál elbűvölőbb a maga módján. A házikót körülvevő világ tökéletesen jónak és szépnek látszott. Mindjárt fülig beleszerettem ebbe a gyönyörű kis kulipintyóba, egyéb vágyam sem volt, mint hogy betérvén, mindjárt befészkelhessem magam és be is költözhessem ide, életem végéig ebben a tündérlakban, ebben a díszes ékszerdobozban lakhassam, végre jól érezhessem magam valahol; de sajnos a legszebb lakások általában mindig lakottak, így aztán aki igényes, és az ízlésének megfelelő lakást keres, az többnyire rosszul jár, mert ami üresen áll és megvehető, az rendszerint förtelmes és borzadályos. Ezt a helyes kis házikót bizonyára egy magányos néni vagy nagymama lakta; ilyesmire vallott a szag, ilyesmire a látvány is. Ha megengedik, akkor kiegészítésképpen még elmondanám, hogy a házikó fala kívül festett képekkel, pontosabban magasztos tárgyú freskókkal volt telis-teli, tündérien bájos és mulatságos alkotásokkal, melyek svájci alpesi tájat ábrázoltak, s ebben a tájban egy ház, éspedig a berni felföld vidékére jellemző ház állt, márminthogy festve. Jónak a festmény amúgy semmiképp sem volt jó. Nagy merészség volna ilyesmit állítani. Én mégis pompásnak találtam. Elbűvölt a maga naiv egyszerűségével és együgyűségével; engem tulajdonképpen mindenfajta festmény elbűvöl, a legbugyutább, a legügyetlenebb mázsolmány is, mert minden festői mű egyrészt a serénységet és a szorgalmat, másrészt Hollandiát juttatja eszembe. Egy olyan ember fülében, aki a zene lényegét, a zene létét szereti, hogy ne volna szép bármilyen zene, még a leghígabb tingli-tangli is! Annak, aki az emberek barátja, hogy ne lenne kedves szinte bármiféle ember, ha mégoly gonosz és kellemetlen is az illető! Festett táj a valódi tájban: hogy ez valami bájos és pikáns, azt senki sem vitathatja. Hogy a házikóban csakugyan egy öreganyó lakik, ezt a tényállást egyébiránt egyáltalán nem szögeztem le, nem is rögzítettem, kivenni pedig, hogy valóban így van-e, végképp nem volt mód kivehetnem. Csak azon csodálkozom, hogyan merészelek ilyen kifejezéseket a számba venni, mint „tényállás”, amikor itt minden olyan puha, olyan természeteli (vagy legalábbis az óhajtana lenni), akár a sejtelmek és megérzések egy anyai szívben. Egyébként a házikó alapszínét tekintve szürkéskékre volt festve, aranyló világoszöld ablakzsálui mosolyogni látszottak, és körös-körben, egy búbajos kiskertben szebbnél

szebb virágok illatoztak. Volt egy kis nyári lak is a kertben, melyre szebbnél szebb rózsákkal teli rózsabokor vagy rózsafa ága hajlott és ívelt megkapó bájjal.

Amennyiben nem vagyok beteg, vagyis ép és egészséges vagyok, amit őszintén remélek s amiben semmiképp sem szeretnék kételkedni, akkor – amint így jókedvűen ballagtam tovább – egy falusi fodrászüzlet elé értem; ám arra, hogy a berendezéssel és a tulajdonossal közelebbi ismeretséget kössek, úgy érzem, semmi ok, mivel véleményem szerint haját vágatnom, bármilyen kellemes és mókás dolog lenne is esetleg, még nem olyan égetően sürgős. Továbbá elhaladtam egy cipésműhely előtt, ahol is Lenz, a zseniális, de szerencsétlen sorsú költő jutott eszembe, aki abban az időben, amikor már elborult és megzavarodott az elméje, cipészkedni tanult és cipőket készített. S nem kukkantottam-e be arra jártamban egy iskolába is, azon belül egy barátságos osztályterembe, ahol a szigorú tanítónő éppen feleltetett és dirigált? Ragadjuk meg itt az alkalmat és utaljunk rá pár szóval, mennyire szeretett volna a sétáló abban a szempillantásban megint gyerek lenni, újból visszavedleni azzá az engedetlen csibésszé, aki volt valamikor, újból iskolába járni, s az elkövetett nevelatlenségekért és komiszágokért ugyanúgy megkapni és learatni a szokás szerint megérdemelten járó nádpálcabüntetést, mint rég. Ha már verésről esik szó, hadd említsünk meg, illetve hadd fűzzünk hozzá ehhez annyit, hogy véleményünk szerint az a paraszt, aki nem riad vissza attól, hogy letarolja a táj díszét és megcsonkítsa saját portája szépségét, vagyis aki nem átall balga mód kívágni egy terebélyes vén diófát pár nyavalyás, ócska fityingért, amit majd fizetség címén kialkuszik érte, az a paraszt megérdemelné, hogy tisztességesen és derekasan elnáspángolják. Tudniillik egy csodaszép parasztház előtt haladtam el, amely mellett uralkodóian hatalmas, roppant diófa magasodott; ekkor ágaskodott föl bennem a méltánytalan alku és az érte járó fenyíték gondolata. „Ez a fenséges faóriás – kiáltottam csendő hangon –, ez a fa, mely ilyen csodálatosan megvédelmezi és megszépíti a házat, komoly és mégis derűs jelenlétével ilyen meghittten otthonossá teszi, és szinte belegyökereztetni a honi környezetbe, ez a fa, én mondom, egy istenség, egy szentség! Ezer korbácsütés jár annak az érzéketlen és elvetemült gazdának, aki arra merészkedik, hogy eltünteti innen ezt a dúsan aranyló, mennyeeien zöld lombvarázst, pusztán azért, hogy pénzsóvárságát, aminél nincs aljasabb és hitványabb dolog a földön, kielégítse! Az ilyen agyalágyultakat ki kéne taszítani a közösségből! El Szibériába vagy a Tűzföldre az ilyen szépséggyalázókkal és szépségdöntőgetőkkel! Még szerencse, hogy vannak olyan parasztok is, akikből hál’ istennek még nem vezett ki az efféle finomságok iránti érzék és a jóra való hajlandóság sem.”

Lehet, hogy ami a fát, a pénzsóvárságot és a parasztot illeti, valamint a Szibériába való elvitt és a verést, amit a paraszt első ránézésre megérdemel, ha kivágja a fát; ebben kissé túl messzire mentem, de meg kell vallanom, hagytam, hogy elragadjon az indulat. A szép fák barátai azonban meg fogják érteni bosszúságomat, és egyetértenek majd élénken kifejezésre juttatott sajnálkozással. Az ezer korbácsütést, nem bánom, készséggel visszavonom. Az „agyalágyult” terminushoz magam sem tudok tapsolni. Magam is elítélem a goromba kifejezéseket, és ezért bocsánatot kérek az olvasótól. Minthogy az eddigiekben már többször is mentegetőznöm kellett, mostanra már némi gyakorlatra tettem

szert az udvarias bocsánatkérésben. Azt sem kellett volna mondanom, hogy „érzéketlen és elvetemült gazda”. Az ilyen forrófejűsködést jobb elkerülni. Ez világos. Az viszont továbbra is áll, hogy nekem igenis fáj, ha valahol egy szép magas vén fát kidöntenek, és hogy emiatt dühös képet vágok, az is biztos; ebben senki sem akadályozhat meg. „Kitaszítani a közösségből”, ezt hebehurgyaság volt mondani, ami pedig a pénzsóvárságot illeti, amit az imént aljas dolognak tituláltam, nos, nem elképzelhetetlen, hogy ebbe a súlyos hibába, vétekbe vagy bűnbe egyszer-másszor magam is beleestem már, felteszem, hogy egynémely hitványságok és aljasságok tőlem sem voltak mindig idegenek, előttem sem voltak mindig ismeretlenek. Tudom, hogy ezzel a politikával jócskán ártok a jó híremnek – úgy lenyomom az ázsiómat, hogy lejjebb már aligha lehetne szorítani –, mégis úgy vélem, szükség van erre a politikára. Mert a tisztesség azt diktálja; vigyázzunk, hogy saját magunkkal szemben is ugyanolyan szigorúan járjunk el, mint másokkal szemben, illetve, hogy adott esetben másokat is ugyanolyan enyhén és elnézően ítéljünk meg, mint saját magunkat; márpedig ez utóbbira, amint az tudvalévő, önkéntelenül bár, de mindenkor hajlamosak vagyunk. Hát nem egyenesen elbűvölő, ahogy itt hibákat javítgatok és vétségeket simítok el? Azzal, hogy sorra beismerem őket, kinyilvánítom a békülékenységet; azzal, hogy legömbölyítem azt, ami sarkos, hogy enyhítek azon, ahol túl kemény a megfogalmazás, tapintatosan elveszem az élet bizonyos bántó kitételeknek, megmutatom, hogy van érzékem a jó modorhoz és tudok diplomatikusan is fogalmazni. Blamálni persze akkor is blamáltam magamat; de hogy megvan bennem a jószándék, azt, remélem, mindenki elismeri.

Ha ezek után még mindig azt állítja valaki, hogy én egy kíméletlen, hatalom-éhes és hatalmaskodni vágyó ember vagyok, aki válogatás nélkül nekiront mindennek és mindenkinek, akkor kijelentem, vagyis, merem remélni, hogy jogom van kijelenteni: az illető, aki ilyesmit állít, csúnyán téved. Tán nincs még egy szerző az irodalomban, aki annyi gyöngédséggel teljes tapintattal gondolt volna állandóan az olvasóra, mint én.

Erről ennyit, és most már akár főúri palotákkal is szolgálhatok készséggel, méghozzá a következőképpen: dagadni kezd a mellem, valósággal fölfuvalkodom, mert egy ilyen düledező nemesi kúriával vagy patríciusházzal, egy ilyen parkkal körülvett, büszke, ősi lovagi fészekkel vagy főúri kastéllyal, amilyen ez itt, amely most elém bukkan, ugyebár lehet hivalkodni, lehet feltűnést kelteni, lehet irigységet ébresztteni, csodálatot kiváltani és tiszteletet begyűjteni. Sok szegény ágrólszakadt, de finom tollú literátor szíves-örömet – de mennyire szíves-örömet! – ellakna egy ilyen nagy udvaros, nagy kapus, címeres főúri hintók járt kastélyban vagy várban. Sok szegény ágrólszakadt, de az élvezeteket kedvelő festő álmodik arról, milyen jó lenne, ha efféle pompás, ódon vidéki kastélyokban tartózkodhatna egy ideig. És hány művelt, de talán koldusszegény városi lány gondol mélabús elragadtatással és idealista rajongással dísztavas-grottás parkokra, magas szálákra és gyaloghintókra, odaképzelve mindjárt saját magát is, mint akinek serény szolgák és nemes lelkű lovagok lesik minden kívánságát. A kúrián, amit itt láttam, vagyis hát nem rajta, a tetején, hanem a homlokzatán, az 1709-es évszám volt látható és olvasható. Ez, kell-e mondanom, jócskán felfokozta érdeklődésemet. Megszállott természet- és régiségtudó lévén

az elragadtatás bizonyos elemeit sem nélkülöző lázas kíváncsisággal kukkantottam be ebbe az álomszerűen különös, ódon kastélyparkba. Beljebb haladva, egy bájosan csobogó szökőkutas medencében könnyűszerrel fölfedeztem és szintúgy játszai könnyedséggel azonosítottam az egyetlen benne úszkáló, de egyáltalán nem mindennapi halat, jelesül egy méteres harcsát. Megláttam és felfedeztem továbbá egy kerti pavilont is; a pavilon, mint azt a romantikus lelkek nagy-nagy gyönyörűségével megállapítottam, mór vagy arab stílusban épült, gazdagon és szépen ki volt festve égszínkékre, titokzatos csillag-ezüstre, aranyra, barnára és nemes-komoly feketére. Azt roppant finom érzékkel máris kiszimatoltam, hogy a pavilon gyaníthatóan úgy 1858 táján készülhetett, illetve épülhetett; e történeti adat kifürkészése, kitalálása és kiszimatolása talán feljogosít arra, hogy ezzel kapcsolatban, nyugodt lélekkel, egyszer majd a városháza termében, nagyszámú tapsolni vágyó közönség előtt, meglehetősen büszke arccal és öntudatos ábrázattal egy idevágó előadást vagy felolvasást tartsak. Amiről valószínűleg megemlékezik majd a sajtó, aminek én természetesen csak örülhetek; mert a sajtó sokszor egy csomó mindenről egy árva szóval sem emlékezik meg. Ahogy ezt az arab vagy perzsa kerti pavilont tanulmányoztam, fölötölt bennem, hogy: „Milyen jó lehet itt éjszaka, amikor mindenre szinte átlátszatlan fátyolt borít a sötétség, csend van körös-körben, hangtalan és koromfekete minden, a sötétből fenyők kontúrja sejlik elő, a magányos vándort lenyűgözi az éjfél érzete, és ekkor jóleső sárga fényt árasztó lámpást visz be a pavilonba egy drága ékszereket viselő, előkelő, szép asszony, majd valami sajátságos ízléstől indítatva vagy valami fura szeszélynek engedelmeskedve dalokat kezd játszani a pianón (mert a mi kerti lakunk természetesen zongorával is fel van szerelve ez esetben), és, amennyiben megengedtetik erről álmodni, énekel is hozzá, méghozzá elbűvölően szép, tiszta hangon. Hogy fülelne akkor az ember, hogy elálmodozna közben, milyen boldog lenne az éji koncertet hallgatva!”

De hát nem volt éjfél, se lovagi középkor közel s távol, se ezerötszáz- vagy ezerhétszáz-akárhány, fényes nappal volt, hétköznapi, ráadásul jött egy automobil, rajta egy halom ember, ilyen udvariatlan, lovagiatlan, barátságtalan és szemtelen automobillal még életemben nem találkoztam, s ezek így együtt tudós és romantikus elmélkedésem teljében jócskán megzavarván, egy szempillantás alatt kipenderítettek minden kastélypoézisból és múltba révedésből, olyanmódra ki, hogy önkéntelenül felkiáltottam: „Ez ugyan hallatlan gorombaság, ahogy itt egyesek nem hagyják, hogy a legfinomabb tanulmányokat folytassam és a legelőkelőbb elmélyültségbe merüljek. Meg is lehetnék botránkozva; ám én ehelyett inkább jól nevelt emberhez illően jámborul tűrök és szenvedek. Édes érzés a múlt bájos szép szokásain merengeni, jóleső az elsüllyedt szépség megfakultan is nemes képében gyönyörködni; de ez még nem ok arra, hogy az ember farts vessen a jelenvalónak és hátat fordítson embertársainak, azt pedig végképp ne higgye az ember, hogy jogosan neheztelhet rájuk és eszközeikre, amiért nincsenek tekintettel arra, hogy milyen hangulatban van az a valaki, aki történelmi és képzelmi ábrándokba feledkezik.”

„Egy vihar, zivatarral kombinálva – gondoltam, amint tovább bandukoltam –, itt biztos fenséges látvány lehet. Remélem, egyszer úgy jön ki a lépés, hogy átélek itt egy ilyet.” Egy derék, becsületes, hollófekete kutya – ott hevert elte-

rülve az úton – az alábbi tréfás beszédet intéztem: „Mondd csak, tényleg olyan oktan és műveletlen fickó vagy, amilyennek látszol? Hát hogy nem jut eszedbe, hogy föltápáskodj a földről, hogy fölemeld azt a szurokfekete mancsodat és tisztességes módon üdvözlj! Nem látod, ki áll veled szemben? Nem veszed észre a lépteimen, nem tűnik fel az egész viselkedésem, hogy egy világjárt ember áll előtted? Pedig úgy van, magad is láthatod. Aki most előtted áll, az hét teljes esztendeig egy metropoliszban élt, igen, a fővárosban, és ez idő alatt csak csupa művelt emberrel érintkezett, kizárólag kultúrlényekkel tartott fenn és ápolt mindvégig kellemes kapcsolatokat; jóformán egyetlen percre sem fogyott ki belőlük, nemhogy egy óráig, egy hétig vagy, teszem azt, egy hónapig hiányt szenvedett volna finom társaságban. Mondd csak, te, te faragatlan kis fickó, jártál te egyáltalán iskolába? Tessék?! Nem is válaszolsz? Annyit se mondasz, hogy bakfitty? Csak heversz tovább nyugodtan? Csak nézel rám rezzenéstelen szemmel? Egy arcizmod se rándul? A füled botját se mozdítod? Úgy teszel, mintha kőből lennél? Szégyelld magad!”

Modortalanság ide vagy oda, a kutya ezzel a remekül eljátszott éber figyelmével és már-már humort sejtetően egykedvű nyugalmával valójában nagyon is tetszett nekem. Eleve ő volt a kezdeményező: ha nem hunyorog rám olyan huncutul, talán el sem kezdek beszélni hozzá. Őszinte érdeklődést mímelt, holott az egészből egy kukkot sem értett, persze. Ezek után a játék kedvéért már megengedhettem magamnak, hogy rápirítsak, de hát kell-e bizonygatnom – a bohókás beszédmódból akárki észrevehette –, nem akartam én neki semmi rosszat.

Egy fölöttébb jól ápoltan felém ügető, peckesen illegő-billegő, fejét fennen hordó, elegáns úr látványa fájdalmas gondolatokat kavart fel bennem: „És a szegény elhanyagolt rosszul öltözött kisgyerekek?! Lehetséges, hogy egy ilyen parádéba öltözött, tetőtől talpig fölcicomázott, mindennel kistafírozott és kiadusztált, gyűrűvel-ékszerrel teliaggatott, kikent-kifent uraságnak egy pillanatig sem jutnak eszébe azok a szerencsétlen fiatal teremtések, akik többnyire csak rongyokban járnak, siralmasan ápolatlanok és elhanyagoltak, és lerí róluk a rendszeres tisztálkodás tragikus hiánya? Lehetséges, hogy ez a hiú páva mindentől cseppet sem zavartatja magát? Hogy a tisztelt felnőtt urat, aki ilyen fényesen jár-kei a világban, soha nem üti szíven a foltos, szurtos kisgyerekek látványa? Szerintem egyetlen felnőttnek sem volna szabad hajlandóságot éreznie magában ahhoz, hogy díszbe öltözzön, amíg vannak olyan gyerekek, akik minden külső dísz nélkülölöznek.”

Ezen az alapon persze azzal is előállhatna valaki, hogy addig senki ne menjen hangversenyre, senki ne járjon színházba és ne hódoljon más egyéb élvezetes multságoknak sem, amíg a földön börtönök, olyan büntetés-végrehajtási intézmények vannak, ahol szerencsétlen emberek tömegeit tartják rabságban. Ez természetesen túlzás. Ha valaki addig akarna várni az élvezetekkel és mindenfajta életörömmel, amíg egyetlen szegény vagy szerencsétlen szenvedő sem lesz többé a földön, akkor az idők ködbe vesző, beláthatatlan végezetéig, a jeges pusztasággá változott világ végéig kellene várnia, és hát addigra nem sok maradna az örömeiből, de meg időközben neki is alaposan elmenne tőlük a kedve, sőt az élete is elmenne közben, alighanem.

Egy zilált, lestrapált, összetört, támo­lygó munkásnő­ről – aki feltűnően fárad­tan és legyöngülve közeledett, de még így is igyekezett szedni a lábát, mert nyilván ezer dolgot kellett még gyorsan elintéznie – rögtön azok a jól ápolt, elké­nyeztetett kislányok és nagylányok ötlöt­tek eszembe, akik sokszor azt se tudják – vagy éppenséggel úgy látszik, mintha nem tudnák –, mivel foglalják el magukat, milyen bájos és előkelő szó­rako­zással üssék agyon a napot, akik az életben talán egyetlenegyszer sem fáradnak el úgy istenigazából, ellenben napokig, he­tekig el tudnak töprengeni rajta, mi olyat tehetnének-vehetnének még föl, ami tovább emelné megjelenésük fényét, és bőven van idejük hosszasan gondolkoz­ni azon, miféle fortélyokat kellene bevetni avégből, hogy – a beteges túlzásoktól sem visszariadva – még és még rafináltabb csomagolásban tálal­hassák szemé­lyüket és azt az édes, cukri kis alakjukat.

No igen, de hát többnyire jómagam is nagy kedvelője és tisztelője vagyok az ilyen kedves, nagyon-nagyon ápolt, sápkórosan szép, gyöngé virágszá­laknak. Nekem egy bájos fruska a világon bármit megparancsolhatna, én vakon enge­delmeskednék neki. Ó, mi szép is a szépség! Hogy elragad, ami elragadó!

Ismét építészet­ről-építőművészet­ről ejtenék pár szót, egy csepp (vagy csipet) irodalmat-képzőművészetet is belecsempészve fejtegetéseimbe.

Ám előbb egy megjegyzés: patinás régi házak, történelmi jellegű helyek és épületek falát virágornamentikával díszíteni igen rossz ízlésre vall. Aki ilyet csinál vagy csináltat, vét a szépség és a méltóság szelleme ellen, továbbá sérti vitéz és nemes elődeink dicső emlékét. Másodszor: köztéri kutakra ne tegyünk virágcsokrot vagy pláne koszorút. A virágok amúgy nagyon szépek persze, de nem azért vannak, hogy komolytalanná tegyék és eltöröljék velük a kőszobrok szigorú szépségét és nemes szigorát. A virágok szeretete adott esetben esztelen virág­mániává fajulhat. Kérem a városvezetés illetékes tagjait, tudakolják meg felettes szerveiktől, vajon igazam van-e, aztán szíveskedjenek a kapott útbaigazításnak megfelelően eljárni.

Hogy két érdekes és szép épületféleséget említsek – mindkettő módfelett le­nyűgözött és rendkívüli mértékben igénybe vette a figyelmemet –, elmondom, hogy ahogy így tovább róttam az utat, egy elbűvölően furcsa kápolnához értem; mindjárt el is neveztem Brentano-kápolnának, mert láttam, hogy a romantiku­so­k korából való, abból a korból, amit át meg át sző a fantázia, amit aranyló fé­nyek lengenek be, s amiben sötétség és világosság egyazon erővel van jelen. Brentano komor és viharos szenvedélyekben tobzódó nagy regénye, a *Godwi* ju­tott eszembe. A magas, karcsú, félköríves ablakok e szerfőlött különös és eredeti épületnek bájos, majdhogynem törékeny jelleget adtak, és valami olyan varázsla­tos szellemiséget kölcsönöztek, amelyből csak úgy áradt a bensőségesség és a szemlélődő élet bűvereje. Lobogó szenvedélyektől fűtött, mély értelmű tájábrá­zolások villantak emlékezetembe fent említett költőtől, nevezetesen a német tölgyerdők leírása. Nem sokkal ezután ott álltam a „Terrasse” névre keresztelt villa előtt; a villa egyfelől Karl Stauffer-Bern festőt juttatta eszembe, aki időn­ként itt lakott, illetve itt tanyázott, másfelől azokra a – berlini Tiergartenstrassén álló – roppant előkelő és nemes építményekre emlékeztetett, amelyek szigorú, fenséges, puritán egyszerűségben kifejeződő klasszikus stílusuk okán rokon­szenvesek és megtekintésre méltók. A Stauffer-ház és a Brentano-kápolna mint

műemlék két egymástól szigorúan elkülönülő világot jelenített meg számomra; mindkettő bájos, szórakoztató és jelentékeny a maga sajátos módján; emitt a kimért, hűvös elegancia, amott a merész, mély értelmű álom, finomság és szépség emitt is, finomság és szépség amott is, lényegük és formájuk mégis merőben eltér, bár időben közel állnak egymáshoz. Sétámon idestova esteledni kezd; már nem is tűnik olyan távolinak, amikor majd szép csöndben véget ér.

Néhány hétköznapi dolgot és közlekedési jelenséget ideiktatni talán nagyon is helyénvaló. Ezek hozzávetőleges sorrendben a következők: egy tekintélyes méretű zongoragyár, valamint más üzemek és ipari létesítmények, egy jegenyestány egy sötét tükrű folyó mentén, férfiak, nők, gyerekek, villamoskocsik, a rikoltozásuk, az ablakon kinéző felelős vezető, más néven kocsiparancsnok, egy csapat zsemle-tarka tehén, parasztasszonyok szekereken meg az ezzel járó kerékörgés és ostopattogás, néhány fuvaroskocsi magasra tornyozott rakománnyal, söröskocsik és söröshordók, hazafelé tartó, gyárakból az utcára hömpölygő és tóduló munkások, lenyűgözöttség e tömeg, illetve tömegárucikk látványától, fura gondolatok ezzel kapcsolatban; különféle rakományokkal megpakott tehervagonok a teherpályaudvarról jövet, egy egész vonuló vándorcirkusz elefántokkal, lovakkal, kutyaikkal, zebrákkal, zsiráfokkal, ketrecbe zárt bős oroszlánokkal, szingalézekkel, indiaiakkal, tigrisekkel, majmokkal és csúszómászó krokodilokkal, kötélrancosnőkkel és jegesmedvékkel, valamint a cirkuszhoz tartozó szolgálók, artisták és művészek díszes truppjával, azután: srácok, amint fafegyverekkel fölfegyverkezve az európai háborút utánozzák, szabadjárára engedve a háború összes démonait, egy kis akasztófavirág, aki épp az *Ezer-egyszáz béka* kezdetű nótát fújja és erre roppant büszke; továbbá: favágók-erdőmunkások rönkökkel teli szekerekkel, két-három tenyészkoca, melyek láttán a szemlélő élénk fantáziája egy pompásan elkészített, fenségesen illatozó sertés-sült kellemetességeit színezgeti sóváran, ami ugyebár tökéletesen érthető; egy parasztház, bejárata fölött az obligát népi bölcsességgel, két piros csizmás, koromfekete hajú, feketeszemű cseh, galíciai, szláv, vend vagy éppenséggel cigány nő, erről az egzotikus látványról az embernek alkalmasint a *Gartenlaub*-ban közölt folytatásos regény, a *Cigányhercegnő* jut eszébe, amely ugyan Magyarországon játszódik, de ez nem tesz semmit, vagy a *Preciosa*, habár ő meg spanyolnak született, de hát ne legyünk olyan szőrszálhasogatóak. Továbbá üzletek: papírhús-, óra-, cipő-, kalap-, vas-, vászon-, gyarmatáru-, díszmű és rövidáru-, pék- és cukrászüzletek. És mind e mindenek fölött a drága esti Nap. Továbbá rengeteg láрма és zaj, iskolák és tanítók, utóbbiak fontosságtudattal és méltósággal az arcukon, táj és levegő és festőiség. Továbbá (mert ezt sem hagyhatjuk ki, erről sem feledkezhetünk el): feliratok és hirdetések, úgymint „Persil” vagy „A Maggi lefőzhetetlen levespasztillái” vagy „Continental gumisarok rendkívül tartós” vagy „Telek eladó” vagy „A legfinomabb tejszokoládé” meg a jó ég tudja, még mi minden. Ha az ember híven fel akarná sorolni az összeset, sose érne a végére. Akikben van belátás, megértik és átérzik a feladat nehézségét. Főleg egy plakát vagy hirdetőtábla tűnt fel nekem; tartalma a következő volt:

Étkezde

avagy finom úri panzió ajánlja prima konyháját finom vagy legalábbis jobb fajta uraknak. Nyugodt lelkiismerettel állíthatjuk: konyhánk bármilyen kényes ínyt

kielégít, bármilyen élénk étváagnak lelkes örömet szerez. Farkas éhes gyomrokra azonban lehetőség szerint inkább nem pályáznánk. Az általunk kínált szakácsművészet a magasabbszintű neveltetéssel harmonizál. Szeretnénk ezzel is jelezni, nem bánnánk, ha csak valóban művelt urakat látnánk asztalainknál lakomázni. Olyan fickókkal, akik elisszák heti- és havibérüket s ezért nem tudnak rögtön fizetni, egyáltalán nem óhajtunk találkozni. Mélyen tisztelt kosztosainkat illetően mi igenis adunk a finom tisztességre és a kellemes modorra. Nálunk vonzó megjelenésű, rendes lányok szoktak felszolgálni a pompásan megterített, ezerféle virággal díszített, gusztusos asztaloknál. Mindezt azért nyilvánítjuk ki, hogy a tisztelt érdeklődők megértsék, mekkora súllyal esik latba nálunk a rendes magaviselet, illetve a csakugyan kifogástalan és előkelő viselkedés attól a pillanattól fogva, hogy a mindenkori panzióvendég úr beteszi a lábát közmegebecsülésnek és köztiszteletnek örvendő panziónkba. Korhelyekkel, duhajokkal, szájhősökkel és nagyzolókkal semmi szín alatt nem óhajtunk foglalkozni. Azok, akik okkal gondolhatják és hihetik, hogy ehhez a típushoz tartoznak, szíveskedjenek a mi elsőrangú intézményünkől távol maradni, azaz kíméljenek meg bennünket kellemetlen jelenlétüktől. Minden rendes, kedves, finom, udvarias, barátságos, előzékeny, vidám, de azért nem túlságosan vidám és víg, inkább decens, de mindenekelőtt fizetőképés urat ellenben tényleg minden szempontból szívesen látunk, és garantáljuk, hogy nálunk a legfinomabb kiszolgálásban, a legudvariasabb és legjobb elbánásban lesz része; szavunkat adjuk, hogy nálunk étkezni merő élvezet, és ezt az ígéletünket szándékunkban áll mindenkor becsülettel meg is tartani. Gondoskodunk róla, hogy az ilyen rendes és vonzó úriember olyan válogatott nyaláncságokat találjon asztalán, melyekre csak a legnagyobb erőfeszítések árán bukkanhat rá más gasztronóm helyeken; kitűnő konyhánkól ugyanis valóban a szakácsművészet remekei kerülnek ki; vendégünknek erről minden alkalommal módja lesz meggyőződni, ahányszor csak próbálkozik előkelő úri étkezdenkkel; arra kérjük, arra biztatjuk hát mindenkor, hogy csak próbálkozzék bátran. Az étel, amit az asztalra teszünk, még az ételekről alkotott úgy-amennyire normális fogalmakat is messze felülmúlja mind a minőség, mind a mennyiség tekintetében, nincs az az élénk fantázia, nincs az az emberi képzelőerő, amely akár csak közelítőleg el tudná képzelni, miféle különleges, nyálcsordító falatokat szoktunk mi kiadni és a mi kosztos uraink boldogan ámuldozó tekintete elé tárni. De, mint már többször is hangsúlyoztuk, csakis jobb fajta urak jöhetnek számításba, és a tévedések elkerülése, valamint az esetleges kétségek eloszlatása végett engedtessek meg nekünk, hogy röviden közzetegyük ezzel kapcsolatos felfogásunkat. A mi szemünkben csakis az számít jobb fajta úrnak, aki duzzad a finomságtól és a jónál is jobb léttől, egyszóval aki minden tekintetben különb, mint más egyszerű emberek. Az olyan emberek, akik egyszerűen csak egyszerűek, egyáltalán nem felelnek meg nekünk. Jobb fajta úr véleményünk szerint csak az lehet, aki elég sok mindent beképzelt magának, hiú és ostoba dolgokat, mindenekelőtt képes elhítni magával, hogy neki jobb orra van, mint akármelyik más értelmes és jó embernek. Egy jobb fajta úr viselkedése érzéketlenül ki is fejezi ezt a sajátságos előfeltevést, és mi éppen erre a kifejezésre hagyatkozunk. Aki csupán derék, egyenes, becsületes, és semmi más fontos kiválóságot nem mutat fel, az kéri távol maradni tőlünk; a mi szemünkben

az ilyen ember nem tűnik se finomabb, se jobb fajta úrnak. Nekünk ugyanis lehetetlenül kifinomult érzékünk van ahhoz, hogy kiválasszuk, kik a legfinomabb, kik az ízig-vérig jobb fajta urak. Mi rögtön látjuk valakinek a járásán, hanghordozásán, azon, hogy hogyan beszélget, látjuk az arcán, a mozdulatain, de főleg az öltözékén, a kalapján, a botján és a gomblyukba tűzött virágon, ami vagy van vagy nincs, hogy az illető úr a jobb fajta urak közé sorolható-e vagy sem. E téren tanúsított éleslátásunk már-már a bűvészet határát súrolja, sőt ki merjük jelteni, ezekben a mutatványokban bizonyos zsenialitást tulajdonítunk magunknak. Szóval, most már tudják, milyen fajta emberekkel számolunk. Ha pedig olyasvalaki állít be hozzánk, akiről már messziről lerí, hogy nem idevaló, akkor közöljük vele, hogy: „Nagyon sajnáljuk, igazán őszintén sajnáljuk.”

Biztos lesz két-három olvasó, aki kétségeinek ad majd hangot e plakát valószínűségét illetően, mondván: ebben a formájában valahogy nem igazán hihető.

Lehet, hogy helyenként előfordulnak ismétlések. De hadd valljam meg: én a természetet és az emberi életet is úgy szoktam nézni, mint egymást követő ismétlődések megejtően szép sorát. Azonkívül hadd valljam meg azt is, hogy én ezt a jelenséget – hogy minden valami másra épül, abból következik és azt másolja – nagyszerűnek tartom és áldásnak tekintem. Akadnak persze sok helyütt olyanok is, akik a rájuk zúduló ingerek túlzott mennyisége folytán már el vannak rontva, ezért csak a szenzációt hajhásszák, folyton az újdonságok után kapnak, azokkal tömik tele magukat, s szinte minden pillanatban valami addig sosemvolt élvezetre sóvárognak. A költő semmi esetre sem az ilyen embereknek költ, mint ahogy a muzsikus sem nekik szerez zenét és a festő sem nekik fest. Az én szememben az az állandó szükséglet, hogy minduntalan új és még újabb dolgokkal töltkezve jussunk élvezethez, nagyjában-egészében valamiféle kicsiség-érzésre, belső elszívárosodásra, a természettől való elidegenedésre, közepes vagy fogyatékos felfogóképessegre utal. Kisgyerekeknek muszáj mindig valami újat, valami mást előadni, csak hogy ne nyugtalankodjanak. Komoly író nem érzi hivatásának, hogy témavilága folytonos gyarapodásáról gondoskodjék, hogy fűrgén kiszolgálja az ideges mohóságot, következésképp nem fél az időnként előforduló – egyébként természetes – ismétlődéstől, habár magától értetődő módon állandóan törekszik rá, hogy a túl sok hasonlóságot gondosan elkerülje.

Most már csakugyan beesteledett, s ekkor egy árnyas, szép, csendes kis úton vagy mellékúton kijutottam a tóhoz; itt végződött a séta. A vízparti égeresben kisebb iskolányi fiú és lány verődött össze, a tanító vagy kántortanító úr az esti természetben tartott nekik természetrajz és világnézet órát. Ahogy lassan tovább baktattam, két ember alakja ötlött fel bennem. Először – ekkorra már teljesen ki lehettem fáradva – egy szép lányra gondoltam, és arra, hogy milyen magányos vagyok én ezen a földkerekségen, és hogy ez valahogy még sincs így rendjén talán. Magamnak tett szemrehányások bökdöstek hátulról, elől is beléjük botlottam, kemény lelki tusa vette kezdetét. Rám törtek bizonyos rossz emlékek. Az önvádtól hirtelen elnehezült a szívem. Virágokat keresgéltem és szedtem a környéken; egy kis erdőben is, meg a mezőn is. Közben elkezdett esni az eső, csendesen, lágyan, amitől ez a törékeny táj még törékenyebb, még csendesebb lett. Nekem úgy tetszett, mintha sírna; virágszedés közben erre a halk sírásra füleltem, a leveleken végiggördülő, lepergő esőcseppekre. Enyhe, langy

nyári zápor, ó, de finom vagy! „Mért szedek én itt virágot?”, döbbsent belém, tűnődve néztem a földre, a lágyan permetelő eső elmélyítette, majd szomorúsággá fokozta tűnődésemet. Régen elkövetett hibáim jutottak eszembe, hitszegés, gyűlölet, önfejűség, hamisság, alattomoság; indulatos fellépések, csúnya jelenetek. Zabolátlan szenvedély, vad kívánságok, s hogy jó néhány embernek mekkora fájdalmat okoztam, milyen igazságtalan voltam velük. Akár egy színpadon, ahol csupa drámai jelenet követi egymást, úgy vonult el szemem előtt egész eddigi életem, s csak csodálkoztam, hogy mennyi gyengém van, hogy hányszor voltam iszonyú barátságtalan és szívtelen másokkal. Ekkor ötlött elém a második alak; újra magam előtt láttam azt a magára hagyott, megfáradt, szegény öregembert, akit pár napja láttam az erdőben a földön feküdni, olyan sápadtan, olyan szánnivaló és siralmas állapotban, olyan szenvedőn és halálosan elcsigázva, hogy a szomorú és szívszorító látvány mélységesen megrémített. Ezt a megfáradt öregembert néztem most lelki szemeimmel, és elgyöngültem tőle. Éreztem, le kell feküdnöm valahová, szerencsére volt a közelben a parton egy meghitt, barátságos kis hely, ott egy fa alatt nagy kimerültségemben valósággal elnyúltam a puha földön, a lombok oltalmában. A földet, a levegőt és az eget nézve arra gondoltam, ami bármily sajnálatos, mégis cáfolhatatlan: hogy rab vagyok ég és föld között, csakúgy, mint a többi ember, nyomorult rabok vagyunk mindannyian, s hogy mindnyájunknak egy az útja, az a sötét út, amelyik le a gödörbe, a földbe visz, hogy abba a másik világba nem juthatunk el másként, csak ezen az úton, amely a síron át vezet. „Így hát minden: az élet a maga teljes gazdagságával, ezek a nyájas és talányos színek, ez a lobogás, ez az életöröm és életkedv, minden, ami az ember számára fontos, család, barátok, szerelmek, ez a tiszta, finom levegő, mely telis-tele van isteni szép képekkel, az apai és anyai ház, a kedves, szelíd utcák, ez mind-mind elmúlik egyszer és meghal, a fenséges Nap, a Hold, minden, de minden elenyészik egyszer, az emberek szíve és szeme is.” Sokáig tűnődtem ezen, közben csöndben bocsánatot kértem mindazoktól, akiknek esetleg fájdalmat okozhattam. Hosszú ideig méléztam így, amikor ismét felötlött bennem a lány. Olyan szép volt, oly zsenge fiatal, olyan édes, szép, tiszta szemei voltak! Élénken magam elé képzeltem, hogy milyen vonzó gyermekien aranyos szája, milyen bájos az arca, hogy testi megjelenése mennyire elbűvöl engem dallamos lágyságával, felidéztem, hogy mikor nemrégiben kérdeztem tőle valamit, milyen kételkedve és hitetlenkedve sütötte le a szemét, visszaemlékeztem arra, hogy mondott nemet, amikor megkérdeztem tőle, hisz-e őszinte vonzalmamban, odaadó és gyöngéd szerelmemben. A körülmények azt parancsolták, hogy utazzon el, és ő elment. Lehet, hogy még idejében meg tudtam volna győzni róla, hogy szándékaim komolyak, hogy kedves személye sokat számít nekem, és hogy különféle szép és magasztos okokból fontosnak tartom, hogy boldoggá tegyem őt és ezáltal saját magamat is; de aztán nem próbálkoztam többször, ő pedig elment. Minek akkor a virág? „A saját szerencsétlenségemre dísznek?” – kérdeztem magamtól. A csokor kiesett a kezemből. Fölkeltem, hogy hazainduljak, mert már későre járt, és egészen besötétedett.

HALASI ZOLTÁN fordítása

pilinszky az IN MEMORIAM CELAN-t készül meg-nemírni

(2. rész)

Nincs kizárva igazad volt
 amikor átfuttatva számítógépeden
 a PC-fejezetet
 azt a megjegyzést tetted
 soknak
 direktnek találsz a képzőművészeti utalást
 sőt a vége felé tetted hozzá
 még mintha valami furcsa felülnézet
 nem tudom pontosan minek is nevezzem
 a nagyképűség tünetei is mutatkoznának
 mondom nincs kizárva igazad van
 de én (mármint pp howard) valóban másképpen
 majdnem azt mondtam komolyabban
 foglalkozom ezekkel a dolgokkal
 példának okáért anna mark művészetével
 egyáltalán a fehérrel festő szűz anyagokkal
 dolgozó művészek családjával stupica gliha
 veszelszky tartaglia menyus marko celebonivić
 hogy jóvóról ne is beszéljünk
 akinek tudod én kubikolom az alabástromgipszet
 kubikolom ahogy a curie-házaspár kubikolta
 a szó szoros értelmében a szurokércet
 tehát ahhoz hogy a gipsz liszt tengeri só
 szakértőjévé legyek ugyanannyi szurokércet
 kellett kubikolnom mint gipszet lisztet tengeri sót
 s akkor még a legfontosabbról
 musícról
 (ő a századvég legnagyobb művésze)
 nem is beszélünk
 az ő kátrányból felbukkanó arca
 olyan akárha meszesgödörből bukkanna fel
 ami viszont azt a furcsa felülnézetet
 mondjuk ki nyugodtan nagyképűséget illeti
 azt a valamit ami annak tűnhetett s tűnhet most is
 habár most nem lenne szabad

nem
 még csak annak tűnnie sem lenne szabad
 hiszen music is mindent többszörösen visszavont
 megélte visszavonta a jelfestészetet
 megélte visszavonta az informelt
 s csak aztán vonta vissza magát a festészetet
 ám úgy
 egyedül ő úgy hogy az a valami
 (visszavont festészet) amit művel
 istenem hogyan lehetséges ez
 amikor az ő kátrányból felbukkanó arca
 (csak az helyezhető a nagy önarcképek mellé
 jöllehet már nincsenek önarcképek
 mégis egzaktul odahelyezhető)
 amikor az ő kátrányból felbukkanó arca
 akárha a meszesgödörből bukkanna fel
 tehát azt a valamit akkor is most is
 éppen eléggé megkínlódtam
 hogy ne mondjam megszenvedtem
 (mármint pp howard)
 noha igazad van gisele lestrang grafikai
 munkásságának nem szenteltem elég figyelmet
 ha legközelebb párisban járok
 talán éppen anna markkal fogom felkeresni
 s akkor lehet erickel is találkozhatom
 hiszen valójában az sem biztos hogy fehér
 jöllehet bohócnak bohóc
 mentségemre semmit illetve csak annyit mondhatok
 hogy hát pilinszky nem írta meg az IN MEMORIAM CELAN-t
 és minden jel szerint én sem fogom tudni megírni
 a pilinszky az IN MEMORIAM CELAN-t készülő nem-
 megírni című ciklust
 valójában az egész PI-anyag visszavonásán dolgozom
 pécsett a JAK-osoknak felolvasott PI-RIZÓMA
 celan és rosa luxemburg illetve a román a becskerekeli milo dort
 nem sorolom közéjük de a becskerekről induló popát igen
 tehát a román barátok témáját taglaló (taglózó)
 esszévers is intimpistáskodónak tűnhetett
 noha mint jeleztem rosa temetésén a magyar delegációt
 miki néni
 sinkó felesége vezette
 sinkó viszont még a háború előttről
 ismerte ciorant találkoztak párizsban
 a pécsi PI-RIZÓMA valójában az első ilyen
 visszavonás-jellegű kísérlet volt
 hiszen nem tudtam heideggert és hannah arendtet
 music és ida cadarin-barbarigo üres
 (nekik nem kellett semmit sem telezsúfolniuk

benépesíteniük hiszen ida ősei építették a canal grande palotáit
 és különben sem volt semmire szükségük
 csak ülni akartak egymással szemben az üres műteremben
 ülni boldogan hiszen éltek)
 műtermébe ültetni őket (egyelőre még ez is lila motívum)
 az viszont igaz annak a hátulütős (egyáltalán van-e ilyen tagló)
 esszéversnek volt egy rejtett tiszta pontja
 mondtam olyan pointillista vagyok akinek egy pontja van
 (musíé velence-képeinek monet-n keresztül egyértelmű
 a kötődése a pointillistákhoz hogyan is lehetett volna különben
 a karszt a sivatag festőjévé)
 igen a pécsi PI-RIZÓMÁ-nak volt egy rejtett tiszta pontja:
 REBECA.
 viszont különben a kínlódás persze tovább folytatódik
 azokkal a mosogató drótfánkokkal például
 mivel egy cuprijai privát cég éppen most kezdte nálunk is forgalmazni
 a ROST FREI-féle DER GRÜNE PUNKT-os és SPIRINETTÁ-t
 gyerekkoromban ugyanis magam is rendszeresen eljártam
 egy fémesztergályos szeméttelépére
 s édesanyámnak csodálatos SPIRINETTÁ-kat kócoltam
 megnézheted lábasait
 nem győzték foltozni őket a drótostótok
 legtöbbnek pedig egyáltalán feneke sincs már
 tehát korai (mint amilyen példának okáért a delta
 itt most a rhône-delta flamingóira nem térhettem ki)
 és kései (mint példának okáért a mosogató drótfánk
 a SPIRINETTÁ) költői kategóriáimért bizony
 továbbra is meg kell kínlódnom
 hogy ne mondjam szenvednem
 (mármint pp howardnak)
 nincs kizárva viszont s akkor részben mégiscsak
 igazad lenne a síró-zokogó embernek
 (mint pp howardnak is
 a p itt mondanom sem kell ugyanaz
 a p illetve pi mint pilinszkynél és p nagy lajoskánál)
 aki itt zokog a lecsapolt
 mert mindig túlszalad vértavacska
 fenekén a síró-zokogó embernek megnyúlik
 tehát nagyképlűvé a kívülről számára már-
 már tenyérbe mászóvá nevetségessé lesz az arca
 ahogy azt sem tudom továbbra sem eldönteni
 a hattyu énekelt-e
 avagy a vécésnéni zsírszódát ivott trubadúrja
 már csak azért sem mert közben mint jeleztem
 a vécésnéni is rászokott a zsírszódára
 noha mint uszadékfá a hullát
 ismét megérintette
 megbökte

nedves orrú kis állat
bökdösni kezdte az isten
jó
mondta szárnyát fűrészelve
jó mondta miközben behozta a vödröt
fakutyának
(nálunk szokják mondani ne ne vess mint egy fakutya)
jó
résnélküli csontlabdának
jojónak lenni.

Egy szem sültgesztenyét
vettem a pl de italianen
s most szép kormos ujjbegyekkel
kopogok a bisztró asztalkájának
kerek fehér márványán
már mőzestáblám
nullás dominóm is elveszett
és kafka baltája
ismételten belecsapódik
a férges márványsebbe
még szerencse a pincér véletlennek
minősíti a történeteket
nem fizetteti ki velem a kettérepedt
márványasztalt
egy családról mesél
olyan szegények voltak
méhkaptárt ajándékozott nekik
hogyan legyen asztaluk
olyan boldogan éltek
hogyan abba a kaptárba
nemsokára beköltözött
egy méhlabda és a következő nyáron
már mézzel fizettek
jöllehet mint végül kisiült
nem is méhlabda volt az:
gömbvillám.

A sárkefe botránya
de nem biztos hogy jól hallottam
beszélhetett akár a sátán boronájáról
sárbogárdról is
különös hogy a városban érezte meg
és nem a kis belépőben
ahogy minden egyes szál
kopik
még valamikor az első világháború előtt
vette kezdetét

akkor még triesztben éltek
ám ott csak angolszöveget öltönyöket hordott
ki hitte volna éppen a szaru- a sörte-
és az üvegszerű anyagok
viselik legnehezebben a fájdalmat
a medúzák már mind örültek
azt mondta ne fogjam a kezét
hazarohant
bezárta a kis kredencbe
amely valójában egy értékes art deco
szekrényfal felső része lehetett
az egykori tulajdonosok mauthausenben
az utódok egy része new yorkban
egy textiles aki csöpp kényszerzubonyokat készít
akinek valamiféleképpen sikerült kiiktatnia
a kényszert
jóllehet már maga is szépen bekötözve
s mégis mint angyal
alig képesek a földről felszállni
alig mernek ott leereszkedni
hogyan is mernének
s mégis mint angyal
nagy lebbenő szárnyakkal
nagy lebbenő szárnyakkal
ki hinné tollam
abból az angyalból szakítottam.

A forrázóteknőn a láncok
ismertem mondta a cigányt
a nyárfára is emlékszem a töltés mellett
amelyből faragta
a láncok nyoma
igen az már a pörkölés után volt
az égő tengerek medúzáin
ki segít majd
az ólomteknőkön a lukakat
ki önti be.

Azzal az elkoszolódott angol teásdobozzal kezdődött
pénzét tartotta benne a bukinista
akinél még ifjú koromban
az ecce homót
meg a les nourritures terrestres-t vásároltam
michaux mesélte akkor éppen gide-nél lakott
vagy camus lakott nála már nem emlékezett
azt mondta miért hiszem az új dobozok
kevésbé szenvednek
neked szerencséd van nem nyírbálnak

nem kapsz szép bonyolult
teásdoboz-formát
egyszerűen kinyírnak
vagy fogvájóval szúrnak ki
a szemed.

Nem az őserdők kígyói magyarázta
azt hittem végre egy biológus
de akkor görcsösen megszorította
a karomat s azt mondta
az albínó marása
higgyek neki
úgy kezdődött
hogyan kiűzte albínó papagáját
előbb fekete macska ugrott
aztán egy fülesbagoly szállt a kalitkára
ám a papagáj megmarta a vérengzőket
közben barátja elindította az autót
és már csak az ablakon kiáltotta
éjszakára hagyjátok nyitva
mind a fogpépes tubusokat
hadd kígyózzanak szét az albínók
marják meg a vérengzőket
a fekete macskákat
a szőke bestiák
a szőke bestiákat.

A kerek márványasztal közepén állt
aranycsíkkal körülfuttatott porcelántartóban
szép volt
valaki azt súgta szép mint pogányné
és akkor valaki (háttal ült ugyanis)
sosem határozottabb mozdulatot
a kiskanál élével
bezúzta a tojást
amit kafka baltája sem bírt
bezúzni.

A babák körmének nyoma
a bölcsők
majd a csodálatos babaházak
falán tárgyain
bataille mesélte ő lemászott
lascaux-ban
megrázott a meséje
csak azt nem szeretem
ha elhiszi magáról
így táncol a kis bisztrókban
akárha nietzsche muzsikálna neki
oly koreográfus még nem született.

Miért kísérleteztél
amikor tudtad
aki saruban jár
annak nincsenek lyukas zoknijai
látod ezt a kiégett körtét
ő mezítláb járt
s számon
ha beleharapsz még fellobbanhat
számár éneked mondta
és kivitte a teli vödört
meg voltam győződve
a teli vödör súlya
mint nádszálat kettétöri.

Csak orrunk hegye látszott ki
hátról a számon
a lópokróc alól
brâncuş inak meséltem arról a nyomról
mit magunk mögött hagytunk
a szűz havon
carrarai márványon olykor
ha megszalad a véső
hasonló nyomot hagy
mint a gyerekkor szánja
ajánlotta vegyek egy marék
lisztet
s abba bámuljak
fellépés előtt
mindig titokban
valamelyik péknél
eric is abba nyomja arcát
csak még szegény nem tudja
előbb mindig kátrányba.

Egy ébenmaszkot akart rám tukmálni
az a szép nyurgu szomáliai fiú
de amikor jobban az arcomba bámult
azt mondta pardon
pedig nem hallgattam meg brâncuş it
nem nyomtam lisztbe az arcom
azt hittem titkon majd én is vésővel dolgozhatok
mint a gyerekkor szánja
vésővel dolgozhatok arcomon
nem nyomtam lisztbe
a meszesgödörből próbáltam kimászni
s észre sem vettem átmásztam egy liszteszsákba
lisztnek
amelyet lám az örült molyok

éppen most örülnek újra
mert nekik még a nullás (a lángliszt) is
túl durva.

Kevergettük a kávé
most is mint mindig
ellenkező irányban
arról mesélt látta
klara rilke egyik szobrát
meg hogy rilke írta a kis balthus
albumához az előszót
megfigyeltem kérdeztem
mindig ellenkező irányba
kevergetjük a kávé
balthus azóta is tíz körömmel kaparja
a giotto-freskókat
(jancsó jó barátságban volt vele
mint a római francia intézet igazgatójával
egyszer felhívott telefonon
kérdezte mit csinálok
mondtam épp balthusról írok holnapra
az újvidéki rádióknak
te ne hülyéskedj mondta
párizsból hívlak
és az ablakomból szépen látni a beaubourg
nagy balthus-tárlatának a pannóját
azonnal felhívom
majd bemutatlak neki)
a vödör ismét teleszaladt
ha én próbálkozom vele
mind szétlocsolom a mocskot.

Ha a kirakatban tükröződni látom
magam
mindig a KÖLTŐ DISZNÓZSÍRBÓL
jut eszembe.

Az egyik szék
a plafonon volt
nem érted
két egyforma szék volt
az egyik lenn
a másik pedig fenn
ám ő már ült amikor én beléptem
az orrszarvúknak nem sok barátjuk
akad az emberek között
fő táplálékuk a tüskés mimóza
a koszorúk drótvázait szállította
s egyet a robogó motorról
felém dobott

*a borpatikában nem értették
miféle durva nyakék.*

*Azt mesélte
érezte valahol ott kell lennie
egy lestimmelődött teniszütőnek is
jöllehet azért mentünk hozzá
hogyan megmutassa
azt a márványkagylót
amelyet rembrandt rajzolt
meg volt ugyanis győződve
az óceán alatt dolgozott
hiába magyarázott neki
az északi óceán hamudűnéiről
azt hiszem camus-t
majd beckettet parafrázálva
arról hogy lúgos
hogyan akár az ólom
igen mondta pontosan
ólomba metszette
nem értettem miről vitatkoznak
amikor egy valóságos márványkagylót
forgattunk a kezünkben
igaz a valóságos is akárha grafika
azt meg végképp nem értettem
miért kezdett egy lestimmelődött
teniszütőről beszélni ahogy kiléptünk
nem éreztél kérdezte
mit kérdeztem
csak úgy finoman adogattunk egymásnak
az ólomlemez felett
amelyből majd a teknőt homorítja.*

*Nem
sosem hordott aktatáskát
egy fenyődeszkát vitt mindig a hóna alatt
s a füle mellett plajbász helyett
100-as szöveget
és akkor most kellene szépen homorítani
de nem homorítok
úgy homorítom
nem érted
én sem tudok sokat a lyukas ólomteknőről
ők sem arról hogy valójában miért is
akasztotta fel magát.*

*Mit keresek a női vécében
rivallt rám hogy mindenki hallja*

azt a vécésnénit aki zsírszódát
ivott
és pontosan úgy dalolt
mint amikor a mama
fűrészelte a hattyú szárnyát
a férfi vécében keressem mondta
ott szokta a kagylóba fojtani
a libákat a szakács
ott van fenn a sarokban egy szellőztetőnyílás
amelyen razzia idején ha nem túl kövér az ember
megmenekülhet.

Szép felvételek a karsztról
majd be is rá máztatom őket
jöllehet a homokvár falába
már nem merek szöveget verni
végül apró szöggel lesz tele
a homokóra
azt hitte újbélgárdában
közben még csak újvidéken voltunk
(már másodszor nem ismertem fel
újvidéket)
bartók kék szeme
akár egy festett görög szobron
(épp azt olvastam: terc-torony)
jöllehet már önnön kezével kikaparva
üres nyúlketrecek halmaza
valamiféle bakterházban lakott
feleségemnek barna babot ígért
(az alliteráció végett jegyeztem meg)
üres nyúlketrecek halmaza
de a vasrúd amellyel nyúzás előtt
a nyulakat nyakon vágta még ott
lógott
a gyáarak
akár a felszabadított táborok
amelyeket nem hagynak el a rabok
a gulágon is megtörtént
hogy éjszakára még sokáig visszaszöktek
a szabadon bocsátott rabok
akik egész életükben a munkásokról
tanultak beszélni
most diskurzust váltottak
az én lumpenjeim jobb helyzetben vannak
velük sosem is törődött senki
ha tovább áll az a vonat
leszereltem volna arról a vasrúdról
a drótot
elvesztettem a fonalat
én csak imádkozhatok értük.

Tudjuk mondták
ezzel a kiégett (kormos) körtével
stoppolod az úr lyukas zoknijait
mi nem arra kérünk zabáld meg
csupán arra
hogy egy madzaggal a mennyezetre köthessük
két stoppolás között olykor lobbanjon fel nekünk
lássuk hogyan humorítod
csiszolod mint lencsét a semmit
és immár sosem is jut időd arra
hogy levágd lábadról a körmöt
mert még ebben a versikében
bele kapsz egy másik versikébe
jóllehet te végtelen bizonygatod
még mindig ugyanaz a versike szól
hiszen amikor még kialakult a poétikád
fogalmaid sem volt mit jelent a patává
kövesedő köröm
ő ugyanis az apjának hozta azt a nagy erős
körömvágót
te meg csak úgy elsajátítottad mohón
akárha valami abszurd játékszer
de majd még erre
a versikére (melyikre)
visszatérünk mondtad
mire ő hogy ezt szívesen kívárná
mármint azt a versikét
bármely versikét
igen tette hozzá ő már olyan távolra
esett
hogy bármely versikét kívárná
nincs szomorúbb kép
ahogy a pusztá elhagyott vasútállomásán
várakozik egy ember
s már maga sem tudja
melyik irányból is kell megérkeznie
a tüzes paripának.

Miért ragaszkodom ennyire
ehhez a kis valójában indiai
szemeteskosárhoz
talán mert egyszer úgy tűnt
összesúgtak a hátam mögött
ez is egy nagy szemét
csak most kezdem érteni
olyan értelemben mint amikor
azt mondják hogy egy nagy rög
(igaz dögöt is szoknak mondani).

(Befejező része a márciusi számban)

A másik város

(Lent)

Aliona hűséges, az elmúlt tíz évben többször is meglátogatta és megörökítette ezt a hölgyet, akinek történetét afféle első meséül ajánlhatom a város gyermekeinek, melyből, miképp a *Piroska és a farkasból*, megtudhatják, hová is születtek. (Farkasvak anyja, erdőbe deportált nagymama, korlátolt hím, győztes hím – de ez most nem ide tartozik.)

A hölgy először is nem azonos magával, nem azért, mert elveszítette a fejét, és talapzatáról kétségbeesésében a keresésére indult, hanem mert a főváros tanácsa már 1927-ben lecseréltette. Eredetijét Michel Louis Victor Mercier, francia szobrász készítette 1873-ban a Nyugati pályaudvar és a vele szükségessé vált Ferdinánd híd munkálatainak városszépészeti járulékaként, nem tudni, miért épp ő, akit az egyik szobortörténeti munka egyenesen ismeretlen francia szobrászként említ, talán a híres Eiffel céggel érkezett, savonierkőből készítette el ezt a szigonyt tartó nőalakot, a szótárak tanúsága szerint ennek a savonierkőnek semmi köze a szappanhoz, bár Klösz György 1890-es képén hófehéren áll a díszkút közepén, s alkotójának is csak nevében volt köszönet, mert a nőalak a mozdonyok füstjében és az első világháború feletti bánatában elveszítette tartását, vonásai felismerhetetlenné koptak, és ezért határozta el az 1920-as évek elején a főváros tanácsa, hogy immár tartósabbnak vélt haraszi kőből újrafaragtatja. (Nem dobták ki, hanem átvitték a Székesfővárosi Vízművek gellérthegyi telepére, s a vízmedence parkjában állították újra fel, ahol is csak az ostrom során pusztult el teljesen.)

Utóda, akit látunk e képen is, s aki fölül 1940-ben, a Ferdinánd híd átépítésekor elbontották a kutat, kapta helyette ezt a tágas lábmosókádat, szóval ő is átvészelte a maga világháborúját, egykedvűen tűrte azután, hogy Podmaniczky báró nevét az utcátáblán Rudas László váltta fel, s hogy az Élmunkás hídon polgárok helyett trolik járjanak. Volt már két darabban, volt három darabban, elvitték a fejét, talpra állították, ledöntötték ismét, a napokban megnéztem, új feje van, idegen lóarca, szigonyát restaurálták, réseit, töréseit elsimították, és a talapzatán áll ismét. Mögötte, a díszkút helyén ez a két luk feketéllik, Y-ágban elváló aluljárók, melyeken a Ferdinánddá visszavedlett híd gyalogjárdáira juthatni. Átsétáltam rajtuk. Ahogy bókásztam a szarban, konzervek, szétvert ágyak, tévémaradványok között, s fojtogatott a hűvös húgy maró szele, megzavartam egy lányt és egy fiút. Odébbálltak dühös nevetéssel, megállhattam kicsit a hölgy előtt.

Rémült lószemébe néztem, s végre eloldalogtam én is.

(Árkádia)

Nem messze a hányatott sorsú szigonyos hölgytől, egy Andrássy úti bérpalota udvarán viaskodik a szatír evvel a lánnyal. Nézegettem kilátástalan küzdelmüket Aliona képén, és vágytam mielőbb látni is őket. Nagy, fehér, lassan koszoló-dó kőszobor vonaglott a képzeletemben, hatalmas udvaron, hörgő hangok hullámverésében. Mászt találtam azonban, a szobor aprócska, alig hetven centi az egész, nem fehér kőből készült, hanem bronzból, mely zöldre penészedett, és az udvar is szűkös, mindenképp hiányzik belőle az az ekhós monumentalitás, melyet Aliona beléfényképezett. Mégsem csalt semmit, csak igazzá hamisított, s képén a sóvárgó valót egy érvényesebb, immár nem fizikai tapasztalattá tette.

Nyár volt, a három emeletes, minden oldalról zárt udvar ablakos-folyosós falain sötétzöld repkény kapaszkodott, és lent öklődött a penészzöld szatír a pókhálós szűzzel, mint két sejt valami ősi, pokoli öl alján.

Árkádia – tolult emlékezetembe a ligetes, legelős peloponnészoszi táj, ahol a kecskelábú Pán a pásztorok istene, ahol faunok, nimfák tanyáznak, és ahol Kylléné hegyének árnyékos barlangjában Hermész született. Róna József, a Monarchia kedvelt köztéri szobrásza pályája során Savoyai Jenő, Erzsébet királynő, Kossuth Lajos, Zrínyi Miklós, Klapka György és más hasonló alakok mellől minduntalan visszatért közénk, sajnos nem ismerem a *Megszorult faunt*, nem az *Anakreont*, s nem láttam a *Zeneleckét adó faun* című munkáját sem. Ezt a munkáját ismerem csak, és a szenvedélyt és a hibátlan, érinthetetlen szenvedést is ismerem valamelyest, és lehajtott fejjel járkálok az árkádok alatt, melyeknek semmi közük a peloponnészoszi tájhoz, a latin arcus, íj szóból vannak, mellyel viszont Ámor lövöldöz vaktában, mőgondd és párosodó igyekezet nélkül, ebben a zöld Andrássy úti udvarban például láthatólag csak a szatírt találta el, és a városban kint is mindig fél munkát végez, és talán azért ölnek, köpnek, gyűlölnék és rombolnak és járnak szomorún az árkádok alatt a lakók, mind-mind a démosz, a középrétegek és a felsőbb osztályok tagjai, mert ez a nyegle nyilas összevissza lövöldöz, és azután ott gubbaszt a repkény sűrűjében. És felnőnek mind, és felnőnek mind az erőszak nászából születettek, és nyomorúságukban lakótelepeket építenek, dühödt boxaiba költöznek, és fehér, óriás urnáik falán nem kapaszkodik repkény, és nincsenek udvaraik, melyeknek alján a penészzöld faun viaskodna a pókhálós szűzzel.

Gyerekkor

*Nagy zöld fülei lesznek, meghallja,
amit nem mondhatok, elfeledve
ül majd egy fa tövében, mióta
először meghalt, nem hord kalapot.*

*Néha szólít azelőttről: „Kolléga úr,
van időnk”, aztán eltűnik, és mintha
nevetne, a tükrökön túl szeleket
hurkol. Akkoriban így beszéltem:*

*„Valami elmúlik belőlem” – láttam
őt, ahogy a fákat vezette, lombbal
lefelé jártak, és a gyökerek vitték
a földeket. De ő már akkor is*

*öreg volt, elaludt, miközben gondolt
engem: megtanított vizet gyűjteni
a számba, futottam vele, s ő tett
a fejemre lombokból kalapot.*

Táncosok

*Ujjai virágzó kaktuszok.
Napsütéses holtidő. Hogyan
legyek én e test – ágyékomba
szúr, belülről fúzik a kő
és nem szabadulnak el a
kalapácsok. Déli fényben ég
a lenyomat: ha feljutnának
az elrajzolt nyakhoz, egymás
ellen fordítanak és összezúznák
a test sárgás-vörös síkjait.*

A SORSUNK

1.

A második világháborúnak hazai színterén való befejezése, a náci csapatok kiűzése s közvetlenül az ország szovjet megszállása után, csak néhány folyóirat kísérelte meg a változatlan címmel s az azonnal való megjelenést. S jórészt változatlan gárdával folytatni a munkát még kevesebb. Az országszerte ismert és olvasott folyóiratok közül szinte egyedül a pécsi *Sorsunk* tartotta meg a címét is és évfolyam szerinti folytonosságát is. Az ötödik évfolyam volt ez. S jórészt külsejét és jellegét meg tartalmi fölépítését is. A Dunántúl folyóiratának tekintette magát most is. Ami, persze, nem zárta ki most sem az ország egyéb területeiről való szerzőket és problémákat.

(Ezt a gyors és folytatásszerű indítást a háborús eseményeknek ekkori menete tette lehetővé. A balkáni német hadvezetés, látva az angol-amerikai csapatok gyors olaszországi előrenyomulását, Észak-Közép-Európában viszont a szovjet haderőét, nem akart Észak-Jugoszláviában vagy Délnyugat-Magyarországon harapófogóba kerülni, s így, utóvédharcokra korlátozódva, szaporán vonult vissza. Pécs ennek következtében kevésbé volt érintve azoktól a súlyos harcoktól, amelyek hosszú időn át a főváros, majd Fehérvár körül folytak.) Szerkesztője most is Várkonyi Nándor volt, a tág, néha túlságosan is tág érdeklődéskörű polihisztorszerű publicista, akinek elsődleges területe mégis a művelődéstörténet s az irodalomtörténet volt. Tanított, s volt házitánító is. A kiváló, tragikus sorsú etikai szakíró, Révay József gróf mellett Szlovákiában, a család birtokán. Ő maga szívesen számította magát a Ranke–Burckhardt-szemléletű, polihisztor szerzők közé, aki azonban Bergsontól és Spenglertől, de Nadlertől is tanult. Mindezt talán kevesebb érzékenységgel és mélységgel, főleg pedig kevesebb szellemességgel ötvözte magába, mint Szerb Antal, aki iránt egyébként igen mély rokonszenvet érzett. Hasonló volt, de személyileg talán közelebbi Fülep Lajos iránti vonzódása. Igazában a szellemtörténeti iskola nem zsurnalisztikus, hanem komolyan vett publicisztikus-esszéisztikus modorában igyekezett írásait tartani. Neve valószínűleg magyarosított: az értelmiségi polgárság körében kedvelt *-nyi* végződésű, településhez kötött névalkotás. Keresztneve is jellegzetesen polgári, kispolgári név, melyet a parasztság alig használt.

2.

Az 1945-ös évfolyam első fele, az együtt megjelenő május–júniusi szám az új és kiszámíthatatlan helyzetalakulás kitapogatása, erői irányának mind hazai, mind nemzetközi tekintetben való felmérése jegyében fogant, a megszálló hatalom iránti lojalitás ama célú igazolásával, hogy tőle minél nagyobb mozgásteret lehessen szerezni.

A bevezető cikket a szerkesztő írja *A kard élén* címmel. A cím azt kívánja érzékeltetni, milyen kényes és sorsdöntő helyzetben van az ország. Példát legjobb, ha öntörténetéből merít. Közvetlen közelből, elsősorban a parasztság viselkedéséből, amely egy pillanatra sem dőlt be a náci propagandának. De a munkásság többsége is ellenállt a csábításnak. Az a réteg, amelynek mindenekelőtt kemény önvizsgálatot kell tartania, az a polgárság. Megkülönböztetendőnek véli azonban a valódi értelmiséghez méltón élő s ítélő polgárt a csupán a *polgári* jólét szintjét élvező tömegtől. Ez utóbbinak is tudnia kell végre, hogy azt

a „polgári gondolkodást”, melyben eddig élt, el kell vetnie. „Kétségtelen – mondja –, hogy a szellemi osztály rendeltetett a társadalom vezetésére, de tagjainak minden rendű és rangú réteg fiaiból kell rekrutálnia [...] Legyen végre a polgár is a nép fia [...] le kell mondania arról a hamis öntudatról, hogy ő a cél; a többi csupán szolgálatára és fönntartására hivatott”. S így fejezi be: „Népi, szocialista és Magyarországot akarunk”. (A „szocialis” jelző a probléma- és céljelölő írásokban gyakori, állandó; a „szocialista” mint társadalmi rend is elő-előkerül; a „kommunista” mint cél és lehetőség szinte soha.)

Már itt szólhatunk arról, amit a bő esszé-, tanulmány- és kritikai rovat még inkább megerősít. A novellák többsége kisemberek oly napi történeteit állítja elénk, kisvárosit s falusit mintegy azonos arányban, amelyben egyszerre van a jelen, a mindennapok vesződsége, szomorúsága, ütközése, néha tragikuma, ritkán elégikusan derűs mulatsága. A novella legfőbb sajátossága, a párbeszédes s valamivel ritkábban a dramatikus elem továbbvivő szerepe kitűnően érvényesül. Napi esemény vagy eseménysor tömörítve, de egy-egy életmozzanaton át többnyire egy-egy sors tragédiája, elégiája, tragikuma, fölöslegessége; ritkábban melankolikus fényű öröme, csöndes lírájú megnyugvása hatja át szinte valamennyit. Groteszk is akad, de nem mesterkéltén kihívó, inkább részvétet kiváltó. Nincs, elvéve sincs itt kerítésátugró, kazal tövében asszonyt leszorító história, kocsmai viharos, virtuosos verekedés, csizmaszár csapkodó legényesség. Messze közelebb állnak Csehovhoz, nem ugyan miliőjükben, inkább fojtott hangulatukban, mint Móricz patakparti dalolásához, asszonyfaló férfiaságához, nagyparaszti szelléralázásához. Nem tannovellák, nem szociológiai tézisillusztrációk, de nem is – vagy csak itt-ott – biológiai ábrák. Az itthoniak közül közelebb állnak a századvég Petelei, Gárdonyi, Tömörkény melankolikus-tragikus parasztábrázolásához, vagy Keller *Falusí Rómeó*jához, vagy Ramus *Üldözött vad*jához; csak kevésbé dramatizáltak és cizelláltak. Tájszólást, dialektust, úgynevezett „parashti okoskodást” kerülők. Hőseik viselik, elviselik az életet, néha belérokannak, többnyire azonban részint alakítják, részint passzívan tűrik. S ezek az utóbbi novellák a tűrés alig elviselhető tűrhetetlenségét sugallják. A jó átlag mellett mesterművek is akadnak, például Tatay Sándor *Ház a sziklák alatt* című darabja, amelyből a legszebb magyar filmek egyikét alkották meg.

A folyóirat lírája a késő *Nyugaton* felnőtt, de már tőle elszakadóban lévő állapotot mutat, mégpedig többnyire az egyes költők korosztályának, műveltségi körének megfelelően. Kivétel e tekintetben a folyóirat szinte legtöbbet publikáló lírikusa (s fehérvári „társszerkesztője”), Weöres Sándor. A német romantika mindhárom fokozatának, a novalisiénak is, a brentaniónak is, az eichendorffinak is rokona. S persze az angolokénak is, de nem annyira a byroninak, hanem a Shelley-félének, meg tán a taviaknak. S persze rokona – mint egyébként az előbb említettek is – a népköltészetnek s a vele rokon régi korok művészetének is. Amikor azonban romantikát említünk, a századvég és századforduló pl. francia költészetét is említeni kell, mindenekelőtt Apollinaire-t, annál is inkább, mert mint tudott, Rajna-menti tartózkodása idején erős hatást tett rá a német romantika s a romantizált népiesség. Persze, a romantika nyelvi, képi, verszenei képességét, tündéries látásmódját illeti ez a rokonság, meg természetáthasonító lelkiségét, játékoságát elsősorban; mert éppannyira jelen van a szürrealista nyelvi s vizionárius játékos (vagy játékost játszó) nyelvi fantasztikum, melyből nem hiányzik a mélylélektani látásmód, s a tragikus hangoltság nyelvi megjelenítése sem.

A többiek jelentősebbjeinek is mutatkozik jórészt később kiteljesült egyedisége. Így Lakatos antik vonzódása, Rába erős intellektuális versbeszédmódja, Csorba Győző családias külvilághoz kötöttsége át kifejezett meditatív érzelmisége, Jékely zenei s impresszionisztikus könnyedsége, és így tovább. Abba szinte mindnyájan egyek, hogy az egyén belső világát erősen tájhoz, környezethez, társas szituációhoz kötik.

3.

Ha az 1945-ös évfolyam a teljesen új és kiszámíthatatlan helyzetalakulás kitapogatása, lehetőségeinek s erői irányának mind hazai, mind nemzetközi tekintetben való fölmérése, s a megszálló hatalom iránti diszkrét hangoztatású lojalitás folytonos igazolása, mely nyilván a szabad mozgás minél nagyobb terét igyekezett ezáltal megszerezni. Az 1946-os viszont már – hiszen végbementek a választások, s a belső erőviszonyok megmutatkoztak, s ezt naívan irányzabónak vélték –, az irányzati ütközések éve volt a folyóiraton belül, s részben, bár nagyon óvatosan az immár fölszaporodott csoport- és pártlapok egyikével-másikával, bár többnyire megnevezés nélkül, s nyílt vitát egyelőre nem vonva a lapra.

A lap egyik igen jó esztendeje ez, jóllehet terjedelme száz lappal még az előzőnél is kisebb. Szerzőinek összetétele azonban gazdag, s jórészt első vonalbeli, országosan ismert és elismert nevek vannak együtt. S kevésbé ismertek is, kivált a tanulmányok terén, változatosat és jót adnak.

Lássuk előbb a verset. Szabó Lőrinc *Tücsökzenéjének* hét első darabját közli rögtön az első számban a lap. Illyéstől is egy közismertté lettét: *Amikor a Szabadság hídra a középső részt fölszerelték* címűt. Berda Józseftől egyet, Csorba Győzőtől kettőt, Rónay Györgytől, Weörös Sándortól, Gyárfás Miklóstól, Szabó Magdától egyet-egyet.

Az elbeszélés – a csökkent lapszámnál fogva is – kevesebb, de ott van a méltatlanul elfeledett Dallos Sándor, Kodolányi, Tersánszky s a jó színvonalú szerb Risztics.

A tanulmányrovat még az előzőknél is gazdagabb: Angyal Endre, Csuka Zoltán, Földessy Gyula, Hamvas Béla, Keresztury Dezső, Martyn Ferenc, Passuth László, Sótér István, Rónay György s a szerkesztő: csupa ismert név. S hozzájuk Martyn és Egry József egy-egy rajza.

A versek a még kevésbé ismertek esetében is már többé nem elsősorban háborús emlékidézések vagy építésbuzdítások. Darázs Endre is, Fodor András is, Szabó Ede is a náluk kevésbé ismert helyiek is jó, többnyire impresszionisztikus táji, napszaki, természeti keretbe, jelenséghez fűzött, határozott lírai gondolattá, élménnyé tömörödött verset adnak: a vasárnapi újságszámokénál mindig különbet. Valami meditatív elem s a jó dikció mindet megemeli s hangzati egységbe fogja.

4.

A sokszínűség, amely a többi (irányzatos) lapban kevésbé van meg, s amely ezt többnyire meg is emeli hozzájuk képest, az a tanulmányrovat sokszínűsége, stílusa s jó gondolati nivója. Nem Hamvas Béla két tanulmánya emeli meg. Azok inkább sarkítják egyik felé. Az első Kisfaludy Sándorról szól. Hihetetlenül bölcselkedő, emelkedett s elviselhetetlenül manírt. A kilenc lapos tanulmány tizenkilenc fejezetre van darabolva, s némelyik közülük mindössze három sor. S hozzá magakellető: minden kis fejezetke a maga megpszichologizált „metafizikájával”, ontologizált tipológiájával, rejtelmesen egyszerűsítő és komplikáló poétikájával azt mondja el, amit minden hazai költészetszerető tud Kazinczytól Horváth Jánoson át máig erről az ősi, egyszerű, közös érzelmekben gazdag, a természetben és a természetesben, az emberi együttlétben, a napszakok s a esztendőök fordulásában, az emberi tevékenységben és emlékidezésben gyönyörűségét találó költőről.

Ha Hamvas elkedvetlenítően untat bölcséleties semmitmondó komolyképű fecsegésével, Demény János meghökkent elképesztő mértékvesztésével s irracionális muszával. *Magyar dioskurok* című tanulmánya szerint a középkor óta a németiség zenéje adta az európai zene javát és igazi létszemléleti elemét. Jól látta ezt, szerinte, Nietzsche. De azt is, hogy a 19. század közepére kifáradt ennek a zenének a géniusza. Ezt látta, szerinte, Wagner zenéjében, s ezért lelkesedett Debussy muzsikájáért. Ámde Debussy is csak részben

tudta adni az európai szellemiség ama kettősségének egységét, amelyet addig a német zene valósított meg. Ha számba vesszük a 20. század európai zenéjét, akkor, szerinte, minden értelemben arra kell, hogy jussunk, most – Richard Strauss figyelemreméltó s majdnem célt ért erőfeszítése után – Bartók és Kodály valósítja meg a metafizikai igényesség s a vitális elem együttesét. Ez a század tehát a magyar zenei génuszé.

Szándékosan előre vettük ezt a két elkedvetlenítő, illetve meghökkentő tanulmányt, hogy annál jobban érezhessük a többiek érdemét. Elsőnek Farkas Sándor *Lukács György életműve* című tanulmányát. Nagyra becsüli Lukács teljesítményét, s jól emeli ki amaz érdemét, hogy mindenkor filozófiai-esztétikai vértetben s a kor ismeretével fog művek, irányzatok elemzésébe. „Csak irodalommal foglalkozva nem lehetünk igazi értői az irodalomnak, – körülbelül így summázhatnánk tapasztalatainkat módszere láttán”; „semmi sem áll tőle távolabb, mint elvetése bárminek, ami az előző társadalmakban értéknek bizonyult” (44. l.) Vannak hibái is, pl. Zolával, a naturalizmussal, az impresszionizmussal igazságtalan: s más megállapításait is kétségbe lehet vonni. Mindenképpen nagy nyereségnek tartja azonban, s jó indítónak a kritikai élet pezsdítéséhez. Az az ájuldozó hozsannázás, amelyet a kommunistákhoz közeli lapok, pl. a *Valóság* végbevisz Lukács körül, teljesen hiányzik ebből a jól megkomponált írásból.

Nem ellenpárjaként, de kitűnő kiegészítésül érdemes a lap állandó munkatársának, Fábíán Istvánnak az irodalomoktatással foglalkozó cikkének három tézisént idézni. „Ha az eddig nemzetieskedő, katonás és németes ízlés helyett csak hétpróbás baloldali irodalmat engednének az iskolába, akkor csöbörből vödörbe esnénk”. Ám „ha egy gondolat be akar jutni az alsó és középfokú oktatásba, először a tudományt kell meghódítania, bírálatát kiállania és tanításra alkalmas formákba ömlenie.” (171. l.) „Szövegmagyarázó módszer” kell; ez Horváth Jánosnál is megvolt részben, s „most itt a szerencsés pillanat”, hogy megoldjuk az irodalomoktatás korszerű problémáját. S kiküszöböljük azt, hogy az irodalom „a retorikus nacionalizmus példatárává” csenevészesejék. Nemzetünk ismeretére „Pázmány és Zrínyi óta” hitelesen az irodalom tanít, de csak a történelemmel s a szövegértéssel együtt. (141. l.)

Sőtér hosszú tanulmányban („Babits mai arca”) azt bizonyítja, milyen tévedés Adyt, Kosztolányit Babitscsal szembeállítani. Hárman együtt fejezték ki azt, mindegyik más-más oldalról és más-más módon, amit az a kor az emberről s ezen belül az itteni, a magyar emberről tudott. S igazában még a jelentős népi írók: Illyés, Erdélyi, Tamási sem lett volna nélküle az, ami lett: s fordítva, ő (Babits) rájuk épp úgy figyelt, mint az ún. urbánusokra. (85–89. l.) Keresztury Szerb Antalról emlékezik, mint az irodalom-befogadtatás mesteréről s a stílus bűvészéről. Az idősebbek közül Földessyvel az élen, a középkorúaknál Rónay Györgyön át a fiatal Angyal Endréig, Csuka Zoltánig csupa ismert név szerepel. S a bírált könyvek is jelentősek: Weöres s Pilinszky verseiről, Vas István angol barokk kultúrát tárgyaló munkáján át Szathmári Sándor *Kazohiniá*-jáig.

5.

Ám 1947-et írunk már s a Rákosi-féle társulat megkezdte Moszkvából diktált offenzíváját s vezényelt hatalomátvevő módszerét. Állásfoglalásra kell kényszeríteni a „szocializmust”, „a népi demokráciát” illetően a közélet minden nyilvános alakítóját. S ez az állásfoglalás éppen az idézett Fábíán-féle írás mintájára itt nemcsak hogy nincs meg, hanem ellenkezik is azzal. Demokráciát igen, mégpedig szociális tartalmú, a parasztságot, a munkásságot emelő, *de nem egypártit, egyideológiát, egytörténet-éle t- és művészetszemléletűt*. Weörest is, Szabó Lőrincet is, Illyést is, Lukácsot is, Szerb Antalt is s akár Hamvas Bélát is, de egyiket sem kizárólagosan, még csak nem is dominánsan. De akár egyiket, akár másikat, jól, világosan, vitázóan akár, de egyiket sem az egyedüli érvény kizárólagosságának igényével.

6.

S éppen ezért kezdik 1946 közepétől támadni, pocskondiázni, kicsinyelni a lapot, mindekelőtt a Szabó Zoltántól elvett *Valóság* támadja s uszít politikai pártállásfoglalása hiányáért. Várkonyi a 47-es év 3. számában sorra veszi egy nagyon is visszatartott hangnemű írásban valamennyit: a tájjelleg nem provincialitás, a fölfogások különbözősége nem anarchia, a polgári demokrata szemlélet megnyilvánulása nem reakció, a szerkesztő politikai toleranciája nem közömbösség. A rendreutasítás nem lehet feladat, de, szerinte, nem is volt miért ezt tennie.

Új típusú művelődési vagy iskolázási javaslatokra, ha azokban van figyelemreméltó, kinek-kinek joga van. S egy erős karakterű város, egy jellegzetes táj igenis rendelkezhet a többiektől eltérő problémákkal és megoldásokkal. A lap már indulásától rendszeresen foglalkozott a parasztság kérdésével, s előélete 1945 előtt is tiszta, s a jobboldal által támadott is volt. Nem hint hamut a fejére, de tudja, hogy a szomszéd államok élete, s az ottani magyarságnak az ügye – mely 45 előtt is foglalkoztatta – ezután még erősebb hangsúlyt nyer. Annál is inkább, mivel e két dologgal a többi folyóirat ezidőtől kevésbé, alig foglalkozik.

7.

S csakugyan: 1947-től a lap mintegy harmadát-negyedét, nemegyszer felét a szomszéd országok irodalmi, kulturális és társadalmi problémái, mindenekelőtt az ottani magyarságéi foglalják el.

S elmondható, hogy valódi hozzáértőkkel baráti hangnemben készült cikkeket, tanulmányokat, tudósításokat írat a lap. Első helyen Jugoszláviáról. Ez érthető: egyrészt Pécs, Baranya közelsége és szerb-horvát kisebbsége teszi ezt indokolttá. Másrészt – ismerjük el – a Tito-féle nemzetiségi politika ezidőre a Gróza-felé erdélyinél is türelmeesebb, sőt tisztességesebb is volt, szemben a háború utáni közvetlen idők partizán rémtetteivel. Erdélyről is meglehetősen sok cikk, tanulmány jelenik meg, de távolról sem oly tájékozottak sem történeti, de a jelen társadalom és művelődés kérdéseiben sem. Szlovákiáról is próbálnak – a pozsonyi származású Krammer Jenő segítségével – valami biztatót nyújtani, de ezt a szándékot hamar föl kell adniuk a Beneš-féle politika miatt.

Magában ez az alapos és reális nemzetiségi figyelés és a szomszédos barátságkeresés is helyet kell, hogy ez évek történetében a folyóiratnak kitüntetett helyet biztosítson. Szinte minden bácskai, bánsági, szerémségi, sőt szlovén területről is hosszú beszámolókat közölnek, közép- és főiskolai statisztikákkal, magyar nyelvű kiadványismertetésekkel.

De a románság felé is kezét nyújtanak, és ha nem is jugoszláv arányú, de bő ismertetéseket, tudósításokat közölnek mind az ottani magyar, mind a román kulturális életről.

De kezdettől végig hallgatnak az e vidéken oly jelentős német lakosságot ért gyalázatos eljárásról. S Kodolányi (bár az állandó munkatársuk) *ormánsági sváb hisztériájának* sem adnak helyet.

8.

Ezzel kapcsolódik a lap első számától végig jelenlévő szociográfiai anyagközlés, problémamegbeszélés. Mégpedig, dicséretükre legyen mondva, egyáltalán nem mennek bele sem az Erdei, sem a Veres Péter-féle szociopolitikai utópiákba és ökohistóriai mítoszokba. Nem általánosítanak országossá helyi jelenségeket, mint tették azt az Erdei-követők. Az itteni rétegződésnek megfelelően, területenként más-más konkrét kérdés kerül a középpontban. A nagybirtokos Somogyban a kezdés nehézségei, a gazdasági számításban

és tervezésben való újjazdai járatlanság s az eszközhiány az uralkodó. Míg Tolnában, Baranyában a németiség helyébe került erdélyi, s moldvai csángó népességnél az egészen új körülmények közé és környezetbe illeszkedés kerül szóba. Mindenesetre Morvay Gyula s néhány társa agrárgazdasági, szociológiai cikkei nem e folyóiratban, de ez esztendőik egészében is kitűnő helyet foglalnak el tárgyszerűségük, józanságuk, hangnembük tekintetében egyaránt. Teljesen hiányzanak belőlük azok a „világtörténeti”, „gazdasághistóriai”, „szociopszichológiai” Veres Péter-féle okoskodások, amelyek – mint jó néhányszor elmondta e sorok írójának Keresztury Dezső – mind pártpolitikai, mind miniszteri s írói megbeszéléseken mindenkinél mindent jobban tudó bölcselkedésével annyi időpazarlást s nem kevés bosszúságot hozott.

A valódi, az önkéntesen társult szövetkezeteknek éppúgy pártolói, mint a magángazdaságok laza együttműködésének is. Egyszerűen egy nyugati mintájú, de a keleti tanulságokat is szívesen fogadó mezőgazdaság és falu képe lebegett előttük. S egy polgári társadalomé, egy szociális polgári demokráciáé. Jellemző e tekintetben is, hogy amikor valódi érdeklődéssel vagy kötelező gesztusként a szovjet művészetről, irodalomról szólnak, elsősorban az európaiasan kísérletező húszas évekről beszélnek, amelyekben a sztálini önkény még nem szorította a didaktikus, a szocialista lektúr, a *Távol Moszkvától*, *Az aratás* meg hasonlók szintjére a literatúrát. S az az óvatosság is jellemző, hogy tragikus szovjet írói sorsokról nem ejtenek szót. Jeszenyin is „korán meghalt” s hasonlóképpen Majakovszkij is. Öngyilkosságról, különösen annak okáról véletlenül sem esik szó. S hasonlóképpen állnak a zene és képzőművészet terén is. A politikai tisztogatásokról pedig végképp semmi tudósítás.

De nemcsak a szovjet, hanem a magyar politikáról is alig esik szó. Az első, a valóban szabad választásoknál még hangzik el a lapban a biztatás, hogy igazi demokrácia irányába lépjen az ország, a másodiknál, a kékcédulásnál sem előtte, sem utána semmi.

A lap mindenesetre, a szoros pártelkötelezettségűektől eltekintve, szinte minden irányt s jelentősebb író, értekezőt megszólaltatott. S Fodor Andrástól Rába Györgyig, Rubin Szilárdtól Darázs Endréig, Simon Istvántól Jánosy Istvánig, Lakatos Istvántól Végh Györgyig egy egész sor induló, s jórészt talpon is maradó fiatal közönség elé vitt. Viszont egyetlen verset sem hozott valamely politikus születésnapjára, városlátogató üdvözlésére, nagygyűlésre vagy egyéb közéleti alkalomra.

A nyugati irodalmakat, kivált az angolt és franciát ismertette: de távolról sem oly bőségesen, mint a közép-európaiakét, főleg a szomszédainkét. S e három és fél esztendőben a Párizsban tartózkodó Rezek Román fiatal bencéstől, Bergson tanulmányozójától szinte jobban értesült a francia egzisztencializmus változatairól az olvasó, mint a többi lapból együttvéve.

9.

A támadás – bár korábban is éri, de igazában 1946 végén indul meg a lap ellen. Addig is piszkálják: a központi kommunista napilap, a *Szabad Nép* is, s vidéki kistestvérei is. A nagy támadást azonban, amely mint semmirevalót, sem ezt, sem azt nem vallót s az ország szocialista építését nem segítő, érdektelent s így alapjában káros lapot az irodalom ideológiai külső pártfegyőre, a Szabó Zoltántól immár „megszabadult” *Valóság* végzi el. Várkonyi, mint láttuk, próbált védekezni, de 1948 elején belátta, beláttatták vele, hogy helyzete reménytelen, lapja fölösleges. Két vékony szám még megjelenik, majd megszűnik, mint jó néhány laptársa is.

MÍTOSZ ÉS JÓZANSÁG

*Megjegyzések a pécsi építészeti kiállításokhoz**

„Ma egyaránt fontos a küszködés a formában (szellemiben), mint a praktikusban (materiálisban). A modern építésznek be kell látniok, hogy mindkét dologról szó van (és nem csak az egyikről). Ha az akadémikus művészet egykor abba a hibába esett, hogy formális maradt szellemi nélkül, úgy ne kövessük el azt a hibát, hogy csak az elevenet hozzuk szellemi nélkül, mert ez is nagyon megbosszulhatja magát egyszer” – figyelmeztetett J. P. Oud, a holland modern építészet egyik vezéregyénisége 1937-ben, amikor a *Tér és Forma* című folyóirat hasábjain személyesen méltatta és elemezte Forbát Alfréd pécsi épületeit.¹ Írásában éppen azokra a vitás pontokra tapintott rá nagyon érzékenyen, amelyek Pécs építészeti közéletét – néhány azóta felmerülő új tényező mellett – azóta is feszültté teszik. Arról a fatalista mentalitásról szölt tudniillik, amely az építészettel szemben támasztott követelmények egyre bonyolultabb és strukturálhatatlanabb halmazában kizárólagosan csak a számára kedvező szempontokat veszi figyelembe.

Az elmúlt néhány évtized, a két háború közötti időszak eleven és nyílt közéletével szemben, nem volt építészeti vitáktól hangos. Az egyetlen közismert, az ún. Tulipán-vita azonban éppen a Pécsi Ifjúsági Iroda paksi panelházai kapcsán robbant ki 1975-ben. Ez az országos hírűvé lett éles hangú cikksorozat, amelyet az *Élet és Irodalom*, majd a *Magyar Építőművészet* közölt, főként politikai felhangjai miatt legendává érlelte a fiatal pécsi építészek Csete György vezetete mozgalmát. Aki ebben a vitában akkor állást foglalt, tudhatta, hogy bár a vita tárgya, nevezetesen hogy a lakótelepi panelek népi motívumokra emlékeztető ornamantikája építészeti értéknek tekinthető-e vagy sem, bár szintisztán építészetsztétikai kérdés, a kimondott szónak mégis politikai és morális súlya van. Innentől kezdve a magát organikusnak nevező rebellis irányzat képviselői hosszú időre elnyerték az ellenzéki érzelmű értelmiség többségének szimpátiáját. A vita egyik kiprovokálója, a „tulipános” házak fő ellenfele az a Major Máté műegyetemi professzor volt, aki annak idején, 1927-ben, még mint egyetemi hallgató letette voksát a modernista felfogású tervezés mellett. Akkor még az az irányzat számított – főként szociális érzékenysége és baloldalisága miatt – politikailag rebellisnek. A háború után azonban elkezdődött a modern építészeti törekvéseknek az a dogmatikus és lélektelen elkorcsosulása, amelyet az ellen-szenves hatalmi erők erőszakossága végképp elfogadhatatlanná tett a civil emberek számára. Már J. P. Oud fent említett cikkében hosszasan taglalta, hogy forma és funkció állandóan jelenlévő ellentmondásában a modern építésznek minduntalan kompromisszumokra kell törekednie a szellemi egység érdekében: „Ha idealisztikus értelmű fejlődéshez akarunk jutni, akkor nemcsak anyagi haladásra van szükség, hanem szellemi haladásra is.” Majd Forbát példáján arra biztatott, hogy a funkciónak elkötelezett új építészet radikális képviselői bátran kísérletezzenek a hagyományos, organikus építőanyagok al-

* A Magyar Építőművészek Szövetsége, a Dél-dunántúli Építész Kamara, a Pécsi Galéria és a Művészetek Háza rendezésében volt látható 1998 szeptemberében a *Kortárs pécsi építészet 1980–1998*, illetve a *Pécsi építészet története 1880–1980* című kiállítás. A szám képeit e kiállítások anyagából vettük. – A szerk.

¹ *Tér és Forma*. 1937/4. szám

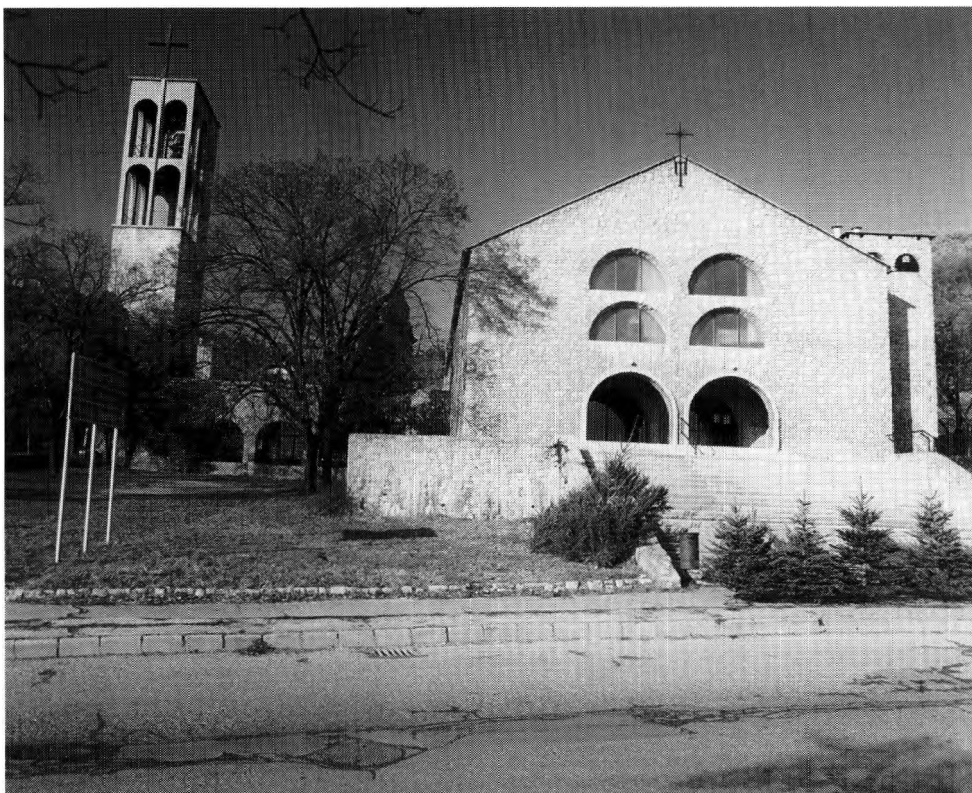
radikális képviselői bátran kísérletezzenek a hagyományos, organikus építőanyagok alkalmazásával és a környezethez illeszkedő tömegformálással: „Az ilyen kísérletek kezdeti sikertelenségéből fog idővel az építészet egy olyan finomságig eljutni, amelyet régi épületeken megfigyelhetünk.” Szellem, lélek és ráció azonban – talán éppen a politika jóvoltából – azóta is nehezen akar egymásra találni a magyar, de a sajátos mikroklímájú pécsi építészetben is. Pedig Bierbauer (Borbíró) Virgil a *Tér és Forma* említett számában „Tegnap és ma” címmel megjelent cikkében éppen ezt az erényt vélte felfedezni a környezetük értékeit szem előtt tartó, ugyanakkor a korszerűség és higiénia követelményeit is kielégítő legújabb pécsi építkezésekben (Mecsek Szálló, Pálos-rendi templom). A Lauer László–Nyíry István–Nendtvich Andor által tervezett szállodat internacionalizmussal és nemzetietlenséggel vádolókkal szemben így érvelt: „Eszükbe nem ötlük az, hogy néhány emberöltő múlva épp ez a mai étterem lesz a kifejezője korunk társadalmi világának, életének és épp ezért érdekes és kedves a késő utódoknak, akik között bizonyára lesznek olyanok, akik a múlt napi kellemetlenségektől megszabadulva, ujjongva fogják felfedezni, hogy a három fiatal építész milyen tökéletesen illesztette be a hegyorom táji adottságaiba ezt az épületet. [...] Hány utcája van Pécsnek, amelyik éppen úgy állhatna például egy osztrák városkában. [...] Ennyire internacionális jellegű volt a XIX. század építésze, – és ez annál inkább érdekes, mivel éppen a XIX. század volt az, amely a nacionalizmust mint állameszmét kiépítette, általánossá tette. Ezzel szemben az új építészet, amely a nacionalizmus új virágkorában fejlődött ki, határozottan nemzetek szerint differenciált és élesen megkülönböztethető. A pécsi Mecsek Szálló össze nem teveszthető más országok mai szellemű építészetével. Sokkal kevésbé összetéveszthető, mint például a középkor építésze.”

A két világháború közötti magyar építészeiről szóló művében Pamer Nóra Forbát Alfrédnek a Mecsek oldalába épített kis nyaralóját a tájba illesztés legszebb példájaként említi, „amely olyan szervesen kapcsolódik lejtős környezetéhez, mint egy madárfészek”.² A Mecsek-szálló (ma Hotel Kikelet), a Pálos-templom és jó néhány kisebb-nagyobb lakóház, amely ebben a korszakban épült Pécsen, azt bizonyítja, hogy létezett már olyan progresszív időszak a város újkori történetében, amikor ember- és természetközeli, ugyanakkor városbarát és egyben nemzetközi léptékű építészet létrehozásával kísérleteztek.

1998 szeptemberében a Magyar Építőművészek Szövetsége, a Dél-dunántúli Építész Kamara a Pécsi Galéria kezdeményezésére hármas kiállítást állított össze az újkori pécsi építészet történetének és jelenének reprezentálása céljából. A Művészetek Házában bemutatott történeti anyag az utóbbi száz évben Péccsel valamilyen kapcsolatban álló, vagy más, Pécs építészeti hagyománya szempontjából fontosnak tartott építészek személyes munkásságán keresztül próbálta a város mai képét történetileg is megérthetővé tenni. Különösen erős hangsúlyt kapott a szecessziós, századfordulós periódus, amely bár valóban fontos nyomokat hagyott főként a belváros egyes középületeiben és arculatában, többek között Pilch Andor, Schlauch Imre, Schoditsch Lajos tevékenysége nyomán, összességében regionális jelentőségű maradt. Miként Weiler Árpád kiállítási bevezető szövegében olvashattuk, a századforduló pécsi építészetének alakulását különböző, de elsősorban gazdasági indíttatású események befolyásolták, így a város egyre erősödő ipari tevékenységei, a Zsolnay-gyár, a gőzmalom, a parkettagyár beindulása: „gazdasági háttérrel teremtettek az építészeti feladatoknak, amelyek megvalósulva stílust, lelket és érzelmet vittek a tárgyasult világba.” (Ide kíváncsnak Otto Wagner szavai is az 1896-

² Pamer Nóra: *Magyar építészet a két világháború között*. Műszaki Könyvkiadó, 1986.

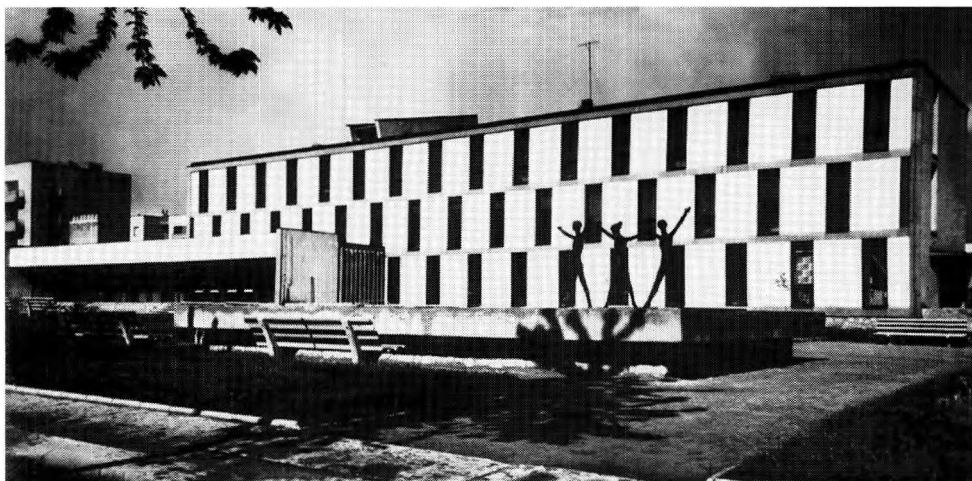
³ Idézi Moravánszky Ákos: *Építészet az Osztrák-Magyar Monarchiában*. Corvina, 1988.

Weichinger Károly: Pálos-rendi templom

Lauber László–Nyíry István–Nendtvich Andor: Mecsek Szálló (Hotel Kikelet)

Tillai Ernő: A jokai utcai Általános Iskola épülete

Varnagy Péter: A Citrom utcái épületsor

Dévényi Sándor: Makár-tanya

Dévényi Sándor: Ház a Kisgyűdben

Köves András: Malomvölgyi szociális otthon, III. ütem

Weiler Árpád: A Szülészeti Klinika új szárnya

Patartics Zorán: Park utcai társasház (az eredeti terv alapján készült makett)

Getto Tamas: Lakóház a Tettyén

latos ma uralkodó nézeteket annak a felismerésnek kell helyettesítenie, hogy művészi alkotásaink egyedüli kiindulópontja a modern élet lehet...”) A történelmi szituációból adódóan nálunk, így Pécsen is, a stílust, lelket és érzelmet a kiemelt szerepet játszó nemzeti törekvések képviselték, amelyek konkrét formákat kerestek az építészeti nyelven is megfogalmazandó identitás kifejezésére. „Magyar formanyelv nem volt, hanem lesz!” – szövelt Lechnerék manifesztuma, amely ma bizonyosságul szolgál arra, hogy az általuk képviselt szemlélet elsősorban a nemzeti vonásokat viselő formák kifejlesztésére koncentrált.

A magyar szecesszióban a korábban említett pécsi rebellis mítosznak ma a kiindulópontját, szellemi forrását látják mindazok, akik a várossal való azonosulásukat a lázadó formákban próbálják megtalálni. Dévényi Sándor monografikus vallomás-könyvében Pilch Andor Pécs Gaudíjának nevezi és egyben szakmai példaképének tekinti.⁴ 1987-ben, a Pécs Csoport építészeinek budapesti kiállítására kiadott füzetben Csete György a szecesszióban a kívülállás és szembefordulás magatartásformáját látja kifejeződni: „Magyarországon ő (Lechner Ödön) az első organikus építész, sőt az organikus építészet atyja, s igenis volt, és van folytatása. Kós Károly szerint a szecesszió forradalma ma is tart, nincs vége. Hát persze, a szecesszió mindennel szemben áll, ami halottá teszi a környezetet. A túltechnikizált, természetromboló társadalomból kivonulók akciója nem más, mint szecesszió, azaz kivonulás, s ma úgy tetszik, állandó forradalom.” S míg Csete az ősi tarsolylemezek növényi ornamentikáira mint az ökológiai gondolkodás sűrítményeire tekint, a modern kor technicizmusától való kemény elhatárolódása ellenére úgy nyilatkozik, hogy nem szabad elvetni az ipari társadalom eredményeit sem, formai és esztétikai problémákkal bíbelődni. „Én az organikus és technikai építészet párbeszédében, egymásra találásában látom azt a jövőt, ami feloldja az építészeti irányok közötti ellentéteket. Nem hiszek a kizárólagosságban.”

A történelmi kiállítás a század első felének két meghatározó, de szellemiségét tekintve később mindinkább ellentétes irányba feszülő korszakát, a szecessziót és a modernizmust dokumentumok, fotók, reprodukciók alapján szemléltette.

Emberöltönyi távolságból nézve ennek az időszaknak az eredményei és értékei ma már elfogultságtól mentesen értékelhetők. Talán éppen e felismerésnek tudható be a helyi önkormányzatnak és a magánbefektetőknek az az ambíciója, amivel egyre másra hoznak rendbe a háború előtti korszakból megmaradt épületeket – beleértve a moderneket is – eredeti vagy ahhoz hasonló állapotukban.

A kiállítás bőséges ízelítőt adott a városban dolgozó Ybl-díjas tervezők háború utáni munkásságából is, bár az anyag összeállítója nem vállalkozott szelekcióra, sem szemléletbeli, sem minőségi vonatkozásban. Ennek következtében a látogató elé tárt nagyszámú reprodukció, életrajz, tervlista és fotó lehetővé tette a felismerés, a rácsodálkozás és szörnyülködés ártatlan élményét. Így az egyes életművek áttekintésével kirajzolódhatott a pécsi építészet történetének egy olyan periódusa, amelyben a háború előtt elvetett gondolati magvak sajátos folytatását lehet felfedezni. Ez a hatvanas évek építésze, Tillai Ernő, Legány Zoltán, Gettó József, Köves Emil, Dénesi Ödön, Gádoros Lajos munkásságának kiemelkedő korszaka. Ekkorra esik az Uránváros, több középület, iskola létrehozása és felépülése.

A hatvanas-hetvenes évek során, ha történt is néhány agresszív beavatkozás a város-szerkezetbe, a pécsiek többsége legendás lokálpatriotizmusának tulajdonítja, hogy a kiszámíthatatlan léptékű és volumenű nagyberuházási hullámok sem mennyiségükben, sem jelentőségükben nem okoztak nagyobb pusztításokat. Az sem véletlen, hogy míg 1928-ban az országban elsőként Pécsen írtak ki tervpályázatot modern városszabályo-

⁴ Dévényi Sándor. Kijárat Kiadó, 1997.

zásra, a hatvanas évek végén itt került műemléki védelem alá mintegy 96 hektárnyi városi terület. A hetvenes évek közepén pedig Pécs volt az a város, ahol az értékvédő szemléletű város-rehabilitáció az első között megkezdődött. A város értékeinek megmentéséért folytatott közös küzdelem átmenetileg egyetértést kovácsolt a helyi építészek között, sőt egyúttal a városlakók szimpátiáját és pártfogását is élvezte. A központi hatalom egyre gyengülő erejével szembeni sokszor eredményes ellenállás sikerélményeket szerzett mindazoknak, akik aktív részt vállaltak az összefogásban. A kiállításon bemutatott tablókról mégis az volt leolvasható, amiről a késő szocializmus korának építészete árulkodik, hogy e küzdelmek inkább valami ellen, semmint valaminek a megvalósításáért folytak. A hatalmi oldal továbbra is a panelépítkezéseket, a szürke kockaházakat és a silány minőségű ipari tömeggyártást pártfogolta és erőltette, ennek elutasítása tehát automatikusan pozitív érzelmeket keltett a közvéleményben. Ugyanakkor, minden jószándék ellenére, a háború előtti korszakból átöröklött építészeti és építőipari szakmai hagyományok ekkorra már csaknem elenyésztek, így a lassanként magukra ébredő építészek egy szakmailag rendkívül bizonytalan szituációban találták magukat. Csetéék kiáltványai is inkább csak egyfajta szellemi ideál vagy mítosz megteremtését eredményezték, semmint konkrét kérdésekre adott konkrét válaszokat sugalltak volna.

Ennek a szakmai elbizonytalanodásnak a sokfélesége volt nyomon követhető a Pécsi Galériában rendezett kiállítás heterogenitásában is, amely a helyi építészet 1980-tól 1998-ig tartó korszakát ölelte fel, ezen belül is nagyobb teret adva a kortárs produkcióknak. Időben visszafelé haladva a nagyobb rálátás folytán a szelekció erőteljesebben érvényesült a válogatásban.

Miként a szecesszió és a két háború közötti modern építészet, sőt a szocializmus korszakának építészete is szoros kapcsolatban állt korszakának gazdasági, társadalmi, kulturális viszonyaival, úgy ezeket a meghatározó tényezőket a mai épületekben, városformáló erőiben is fel lehet fedezni. E körülmények egy része változatlanul tekinthető, s mondhatni a kezdetektől jelen vannak a helyi építészeti alakulásában, ha különböző hangsúllyal is. Pécs földrajzi elhelyezkedése, mediterrán mikroklímája, magas hegyek közötti fekvése, a délszláv közelség, a török emlékek olyan karakterisztikus vonásokkal ruházták fel a várost, amelyek nemcsak az építészek zsigereiben, de a helyi lakosság tudatában is élnek. Ehhez kapcsolódtak azután minden kornak a sajátos kihívásai, amelyekre hirtelen választ kellett adnia a városnak. Míg a háború utáni szocialista iparosítás Pécsét mint bányászati központot igazi munkásvárossá akarta változtatni, a rendszerváltás után, a bányák bezárásával a város elvesztette ezt a számára idegen, de gazdasági szempontból amúgy sem indokolt pozícióját. A délszláv háború közelsége sokáig elriasztotta a befektetőket a várostól, az ebből adódó elszigeteltség veszélyét pedig tovább fokozza az autópálya-rendszer kiépítetlensége, a régió nehézkes megközelíthetősége. A város kohéziós ereje azonban – amely már annyiszor segített a bajban –, úgy tűnik, ma is eleven. Pécs mint egyetemi város talán éppen elsősorban kulturális, szellemi értékeivel lesz képes helytállni abban az életben maradásért folyó küzdelemben, amely ma vidéki városainkat jellemzi, és amelynek egyik alapkövetelménye az identitás megtalálása.

A 20. századi építészeti amerikai teoretikusának, Kenneth Framptonnak 1983-ban jelent meg *Kritikai regionalizmus* című írása, amelyet szellemi értelemben többek között a finn Alvar Aalto, a japán Tadao Ando, a svájci Mario Botta, a portugál Álvaro Siza és az olasz Aldo Rossi építészeti és elméleti munkássága alapozott meg. Ebben a tanulmányban Frampton az amúgy egyre divatosabbá váló kifejezés, a regionalizmus fogalmát analizálja, rámutatva a benne rejlő értékes forrásokra. A globalizáció és univerzalizáció, amelyet korunk civilizációja legfőbb érdemének tart, ellentétbe került a tájhoz, a helyhez, szakmai hagyományokhoz kapcsolódó, azokban mélyen gyökerező helyi kultúrákkal. Frampton szerint a globális civilizáció kihívásainak az építészeti területén a helyi

adottságok és a tektonika mély megértésére alapozva lehet eleget tenni. Az úgynevezett kritikai regionalizmus tehát a kultúra és a civilizáció, a technikai fejlődés és a természet ellentétes érdekeinek feloldását, sajátos szintézisét keresi.

A pécsi építések – legalábbis a kiállításon bemutatott fotók alapján – láthatóan különbözőképpen próbálnak reagálni az aktuális építési feladatokban összegződő sok esetben ellentmondásos kihívásokra. A Forbát, Weichinger, Nyíry, Visy harmincas évekbeli munkásságára jellemző környezethez fűződő alázatos magatartásmód köszön vissza például a Mecsek-oldal utánozhatatlan, sűrű atmoszférájába beleépült családi házban (Getto Tamás terve), amely szinte minden gesztusával a hely klimatikus és topográfiai adottságainak tökéletes megértéséről tanúskodik, a jelenkornak megfelelően mégis finoman individuális. „Ha Pécs történeti belvárosának nyugati kapujától, az Ágoston térről felnéz az ember a havihegyi kápolna irányába, lehetetlen nem észrevenni a környezetétől terrakotta színével és bástyaszerűen kiemelkedő tömegével elütő házat: különös rejtélye, hogy e merész kívülállás ellenére is odatartozik, szinte hiányozna, ha nem lenne ott.”⁵

Ugyancsak a Tettye rejtélyes szövetébe rejtve épült néhány éve Bachman Zoltán átriumháza. Tömegével és telepítésével ez a ház is azt bizonyítja, hogy a budai Tabán sorsával fenyegetett városrész alkalmas korszerű lakóépületek befogadására.

Néhány utcával – és tablóval – arrébb találjuk Szász János napházát, amely még a nyolcvanas évek elején épült egy hosszabb távú napenergia hasznosítási program kísérleti épületeként. Az organikus formákat és a korra jellemző építőipari színvonal jegyeit is magán viselő családi ház inkább technikai, mint építészeti jelenségnek tekinthető, de kétségtelenül egyfajta válasz a mikroklimatikus adottságok kihívására. Ugyanebben az utcában, pár háznyi távolságra egy feltűnő épület ugrik ki a házak egyhangú sorából: Dévényi Sándor „Ház a Kisgyűdben” névre keresztelt villaképződménye. A Damjanich utca felé ugyan csak a garázs és a bejáratí rész fordul rakoncátlan formáival és részleteivel, a kiállításon bemutatott távlati felvételen azonban jól látható volt, amint az épület szertelen tömegnyúlványaival a tömbbelső áttekinthető rendjét szétfeszíteni készül. Dévényi – aki talán a kortárs pécsi építészet legismertebb, már-már szimbolikus alakja – épületei mégis kirekesztették magukat a város koherens szövetéből. Míg a nyolcvanas években megépült belvárosi házainak, a „lakodalmasnak”, a „villámsújtottának” és a „bikafejese” dekonstruktivista, posztmodern és organikus formákat elegyítő stílusjegyei tudatosan lázadó, harci gesztusként értelmezhetők, addig a kilencven utáni, egyre féktelenebbül formált, öngerjesztő épületei már kevésbé érthetők. Annál is inkább, mert az az organikus irányzat, amely annak idején éppen szellemi tisztaságával és függetlenségével tört ki az akkori hatalom által kultivált iparosított, szabványosított rendszerek nyomása alól, és amelyhez Dévényi maga is csatlakozott, a megváltozott struktúrában az új hatalmi vagy gazdasági elit szolgálatába szegődött, morális tartalmának gyengülése folytán furcsa ellentmondásba került önmagával. Ez az építészet ma főként arról ismerhető fel, hogy nem beilleszkedő, nem mértéktartó, nem geometrikus és nem funkcionalista.

Ahogy Patartics Zorán építésznek a pécsi *Echo* című folyóiratban megjelent írásából kiolvasható, a pécsiséget az „organikusok” mítoszával azonosító nézetek egyre feszültebb építészeti konfliktust érlelnek a pécsi építészeti közhangulatban.⁶ A progresszív hagyományokat folytatni akaró fiatal építések – a hely, a kor, a város és a kultúra aktuális kihívásaira keresve az adekvát választ – úgy érzik, hogy a megmerevedett és félreértett pécsiség-fogalom újraértelmezendő.

⁵ Szántó Katalin: *Giardino segreto*. Magyar Építőművészet 1996/2. szám

⁶ Patartics Zorán: *Pécsiségünk építészeti jelene...* Echo, 1998/1. szám

Biztató jel, hogy Pécs annyi értékkel rendelkező város, hogy jól bírja a fejlődését kísérő feszültségeket. A kizárólagosságra való törekvés azonban biztosan nem vezet majd megegyezésre. A pécsi építészet arculatát meghatározó két fő vonulat, amelyek közül az egyik a formagazdag, expresszionista szecessziótól eredezteti magát, a másik pedig, amelyik a környezet és a funkció által meghatározott puritánabb szellemiségű, a 20. századi építészet története folyamán hol élesen szembefordult egymással, hol békésen megért egymás közelségében.

A termékeny békességet azonban ma még akadályozza egy-két nem várt fejlemény, így például az a – nemcsak az építészetben jelentkező – durva konzumálódás, amelyre még nem született adekvát válasz a pécsi építészek körében sem. Ennek városbomlasztó hatása elsősorban a különböző autószalonok, bevásárlóközpontok és részben a kisebb irodaház- és villaépítkezésekben szembetűnő. Sokkal kedvezőbb ugyanakkor annak a befektetési kedvnek a hatása, amely századfordulós, sőt egyre több helyen későbbi korból származó épületeket ment meg az enyészettől, és tölt meg újra étellel.

A legtisztább építészeti vonal ma az oktatási intézmények építkezéseiben fedezhető fel. Ennek valószínű oka, hogy a tervezési munkára tervpályázatokat írnak ki, amelyeket jó esetben csak kézzelfogható szakmai érvekkel lehet megnyerni. E példák sorából is kiemelkedik a nemrég Pro Architectura díjat nyert Gandhi Alapítványi Gimnázium kialakítása (Patartics Zorán terve), a „Fogd a kezem” alapítvány foglalkoztató épülete (épült Boda Zoltán, Szabó Tamás terve alapján) és a Vizér Péter tervezte „Világ világossága” alapítvány háza. Karakterében idesorolható még a Városi Sportszarnok bővítése is, amely Lantay Attila terve nyomán készült el. E szerény pénzügyi keretből gazdálkodó programok eleve a figyelembe veendő szempontok ésszerű hierarchizálására ösztökélik az építészeket, ebből következően a funkció, az atmoszféra, a racionalizált szerkezet, az egyszerű karbantarthatóság követelményei nem szorulnak háttérbe a formai kérdésekkel szemben.

A pécsi építészeti kiállítások áttekinthetetlenül bőséges anyagából csak egy-egy jellemző csomópontot kiemelve nem lehet nem említést tenni a Schaár Erzsébet Múzeumról, amely Janáky István és Meditz László tervei szerint épült 1985–86-ban, a szobrászművész Svájcban kiállított installációja számára. Az épület archaikus parasztház-forma tömege és nyersen hagyott kő-tégla-beton építőanyagai, szerkezetei, és az ezeket kiegészítő finoman megformált technicista részletek mintha összegzései lennének mindazoknak az időtlen értéknek, amelyek a pécsiség fogalmának legmélyebb rétegeiben üledtek le az évszázadok során.

A harmadik kiállítás, amely a Pécsi Kisgalériában volt megtekinthető, a kortárs pécsi építészet jövőképét, a készülő vagy meg nem valósult terveket volt hivatott bemutatni. Az erőteljes grafikai eszközökkel dolgozó Dévényi-iskolát itt a Zsolnay-teázó 1981-ből származó színtervei és Halas Iván rajzai – „Dante pokla Pécsett” címmel – képviselték. Mindkét munka a föld alatti Pécs mítoszát erősíti, és meseszerűségével mintha egyre messzebbre távolítaná közönségét a valóság józan és kézzelfogható világától. Hasonló misztikus szándék volt felfedezhető Somlyódi és Masszi „Vadember” üzletházának tervében s a Bachman Zoltán–Kistelegdi István–Bachmann Bálint–Rétfalvi Sándor tempommodelljének formavilágában.

Mindazonáltal Pécs építészetének fejlődése a realitás szerint úgy tűnik, egy sajátos ízü racionalizáció felé tart, újra felfedezve a kontinuitásban és a város belső törvényszerűségeiben rejlő értékeket. A békesség záloga csak a város összetartó ereje lehet, egy megegyezésen alapuló rend, amelyben többféle irányzat is megtalálhatja a karakteréhez illő mozgásteret. Lényeges volna az a belátás minden egyes építető és építő részéről, hogy önnön fontosságának hangsúlyozására ne akarja rombolni vagy maga alá gyúrni saját – természetes vagy épített – környezetét.

Körkérdés: 1998

A *Jelenkor* szerkesztőiben november közepére megerősödött az az elhatározás, hogy az 1998-as év végének közeledtével mintegy ötven, a magyar irodalomról rendszeresen megnyilatkozó, általunk egyébként önkényesen kiválasztott kritikushoz, szerkesztőhöz, íróhoz, hivatásos olvasóhoz forduljunk: néhány kérdésre röviden válaszolva legyenek segítségünkre abban, hogy az érdeklődőknek megmutathassuk, milyen volt a mögöttünk lévő év irodalmi értelemben. Természetesen jól tudjuk, hogy egy ilyen körkérdés nem helyettesítheti a megjelenő kritikákat, értelmezéseket, elemzéseket, vagyis a folyamatos munkát. Mégis bízunk benne, hogy a válaszok egymás mellé helyezve érdekes és az ilyenkor szokásos összegzéseknél talán megbízhatóbb képet mutatnak. A kérdések az alábbiak voltak:

Volt-e olyan mű az 1998-as év magyar irodalmi termésében – a könyvkiadást és a folyóiratkulturát egyaránt ideértve –, amely számodra valamilyen szempontból fontos, jelentőségtes volt? Hozott-e ez az év valamilyen újdonságot, eddig fel nem ismert összefüggést irodalmi értelemben? Ért-e kellemes irodalmi meglepetés vagy csalódás? Volt-e olyan irodalmi tény, amit nyereségnek/vesztésnek érzelt? Az 1998-as év irodalmi életében történt-e olyasmi, amely az irodalom folyamatos működésére, mindennapjaira megítélésed szerint előrelendítő befolyással volt, vagy éppen ellenkezőleg, fékező hatással bírt? A saját képzeletbeli évrangsorodban, ha van ilyen, hol helyezné el az 1998-as évet, megint csak szigorúan irodalmi értelemben?

A terjedelmi korlátot 2 gépelt oldalban, 3600 karakterben szabtuk meg, s a felkértek névsora a következő volt:

Albert Pál, Angyalosi Gergely, Balassa Péter, Bán Zoltán András, Báthori Csaba, Bazsányi Sándor, Beck András, Bodor Béla, Bombitz Attila, Dérczy Péter, Farkas Zsolt, Fogarassy Miklós, Földényi F. László, Füzi László, Gács Anna, Györffy Miklós, Jász Attila, Kálmán C. György, Károlyi Csaba, Keresztury Tibor, Kovács Eszter, Kulcsár Szabó Ernő, Kulcsár-Szabó Zoltán, Magyar Éva, Margócsy István, Márton László, Mátyás Győző, Mekis D. János, Mészáros Sándor, Mikola Gyöngyi, Nagy Gabriella, Németh Gábor, Pályi András, Papp Ágnes Klára, Radnóti Sándor, Reményi József Tamás, Réz Pál, Selyemi Zsuzsa, Szilágyi Ákos, Szilágyi Márton, Szilasi László, Szirák Péter, Takáts József, Tarján Tamás, Thomka Beáta, Utasi Csilla.

A beérkezett válaszokat a szerzőik szerinti névsorban adjuk közre.

Angyalosi Gergely

Miképpen tudnám rangsorolni 1998-at a korábbi évekhez képest? Nem is nagyon tudom elképzelni, milyen szempontok alapján ejthető meg az effajta rangsorolás. Az adott naptári évben született remekművek számát véve alapul? Aligha vitatható, hogy akadnak szerencsésebb vagy szerencsétlenebb esztendőek ebből a szemszögből nézve. Ám ez az egy adalék megközelítőleg sem jellemzi egy ország irodalmi életének teljességét. Volt olyan év, amikor érzésem szerint gazdag, pezsgő (s ami számomra ugyanazt jelenti: vitákban bővelkedő) irodalmi élet folyt,

jelentős művek azonban nem születtek. Megfordítva, olyan idősakra is emlékszem, amikor néhány egyéni teljesítmény igazán kiemelkedő volta nem tudta feledtetni azt az érzést, hogy egyébiránt csak méla gittrágás zajlott az irodalmi műhelyekben.

Szóval, a magam részéről a remekműveknél fontosabbnak tartom az irodalmi életben résztvevők lehetőleg minél magasabb színvonalú eszmecserejét, olyan sokrétű és sokoldalú párbeszédet (minden konszenzus-kényszer nélkül), amely áttöri a csoportosulások, politikai-világnezetű előítéletek, sőt adott esetben még a műfajok határait is. Ebből az is kiderül, hogy az igazi

tragédiának a kommunikáció-képtelenséget tartom: aki a „csend és hó és halál” politikáját preferálja, súlyos vétséget követ el. Az irodalmi „reszpublikában” nem lehet igaza annak, aki elzárkózik vitapartnere érveinek meghallgatásától, s csak a vele hasonlószerűvel hajlandó szóba állni. 1998 talán nem volt jobb év ebből a szempontból, mint az azelőtti (amelyik kifejezetten lehangoló volt), de mindenképpen konszolidáltabb volt. Ami nem kis dolog, lévén szó választási évről, amikor mindig elszabadulnak a szenvedélyek. (Hangsúlyozom, nem a politikáról, hanem az irodalomról beszélek. Egyébként elvárnám az irodalmároktól, hogy a vitakultúra tekintetében példamutatóak legyenek; kitől tanuljanak szegény, otromba és faragatlan politikusaink, ha nem azoktól, akiknek a szakmájuk az irodalmi kommunikáció nagymestereinek tanulmányozása?)

Mégis, nem megkerülve a kérdést: volt-e igazán nagy mű ebben az évben? Egyetlen könyvvel kapcsolatban hajlanék erre a minősítésre. Oravecz Imre *Halászemberét* olvasva voltak olyan érzéseim, hogy ezúttal valami nagy teljesítmény közelébe kerültem. Ha kritikát írnék róla, alighanem kötézködnék persze; a kritika (nekem) már csak ilyen kötekedős műfaj. De az egész mű (a mű egésze) lenyűgözött. Éppen azt találtam meg benne, amire folyamatosan vágyakozom, amikor kézbe veszek egy új könyvet: az enyémtől radikálisan különböző meggyőződés-, élmény- és vágyvilágot, amely ugyanakkor esztétikai kvalitásaival elsőpri fenntartásaimat. „Szakmai” szempontból, mint irodalomtörténettel, poétikával foglalkozóknak, pedig a műfaji keveredést, a műfajhatárok kitápnthatóságának az elmosódásának egyidejűségét találtam különösen érdekesnek.

Leckét kaptam e műnek köszönhetően arról is, hogy az ízlésítéletek mennyire kiszámíthatatlanok, s hogy ez a sava-borsa az esztétizálásnak. 1998 decemberében úgy döntöttünk, hogy lezárjuk a *Beszélő* „Irodalmi kvartett” című sorozatát, amelyet két éve indítottunk Bán Zoltán András kezdeményezésére, Beck Andrással és Radnóti Sándorral, s amely utóbb Németh Gábor jóvoltából és részvételével a rádióban is helyet kapott. Úgy éreztük ugyanis, hogy kezdünk kifulladásni, azaz: túlságosan megszoktuk egymást, túl keveset vitatkozunk. Paradox módon az utolsónak kiválasztott *Halászemberéről* folytatott beszélgetés hozta az egyik legnagyobb vitát, amire a magam részéről egyáltalán nem voltam felkészülve, ám annál jobban élveztem. A „Kvartett” abbamara-

dása talán nem nagy esemény a magyar irodalmi életben (a visszhangok többnyire jók, de inkább vegyesek voltak), személy szerint nekem azonban bizonyosan változást jelent. Kíváncsian várom, lesznek-e új, esetleg izgalmasabb vitaforumok – *helyek* a beszélgetésre.

Balassa Péter

Az 1998-as év irodalmi termésében számomra Oravecz Imre *Halászember* című könyve volt a legjelentősebb. Folyóiratban közöltek közül pedig Tóth Krisztina verse, amely a *Nappali ház* szeretekezés-igazmát megnyitotta, valamint Orbán Ottó remek kolumnái az *ÉS* 3. oldalán.

Kellemes meglepetést jelentett, egyben új összefüggések felismeréséhez is vezetett Czigány Ákosnak e folyóirat júniusi számában írt nagyszabású recenziója Nádas-monográfiáról. Példaszerűen bemutatta (nem csak nekem), hogy lehetséges úgy írni egy elvégzett munkáról, még ha sehol semmiben nem, vagy nem úgy értünk egyet vele, sőt hibáinak számát légióra tesszük, hogy nem *ad hominem* megsemmisíteni igyekszünk. Ilyen korrekt, alapos, figyelmes és elgondolkodtató könyvkritikát régen nem olvastam. Megtisztelő, hogy éppen az én munkámat illette; a szerzőnek csak köszönettel tartozom. *Folyamatos* nyereségnek érzem azt az irodalmi tényt, hogy az *Élet és Irodalom folyamatosan* magas színvonalú irodalmi hetilap, amit *folyamatosan* végigolvasok, továbbá hogy az *Alföld* című folyóirat egyre erősebb és színvonalasabb, amelynek plurális, nyitott, de határozott koncepciója van: szerkesztik. Egyáltalán, a folyóirat-kultúra magas nívója, változatossága változatlanul az 1989 utáni irodalmi időszak legfontosabb és legjobb fejleménye. Ami a veszteséget és a csalódást illeti (bár ezek ebben az alábbi esetben talán túl erős kifejezések): a JAK-tábor körüli vita (hál’ istennek e regiszterben idén csak ez az egy volt, leszámítva a *Nyugat*-újraindítás farce-át) szűkösen, kuporgatón pedáns, iskolamesteri, kioktató megszólalásait említem. Függetlenül attól, hogy a JAK-tábor nekem sem a kedvenc tartózkodási helyem, de ezt távolabbról és némileg több humorral kéne nézni. Szintén kicsit kiábránduláshoz közeli, nevetséges-szálnalmas eset a legújabb fiatal író-szerveződés (a neve most nem jut eszembe), mert komikusan leképezi, ami a „felnőttek” (dehogy is azok!) írószövetségesdije körül már évekkal ezelőtt lezajlott.

Ami az 1998-as év irodalmi életét előre lendítő esemény lehetne, az a Magyar Irodalom Háza, amit már e sorok írása közben sem így hívnak. Jó lenne, ha akármilyen néven, de megmaradna, pontosabban megerősödne, és nem fenyegetné valamiféle kultúrpolitika. Ami a fékezést illeti, az egyértelműen bizonyos, az új kormányzók által újra meghirdetett ideológiai és kultúra-háború féle, központi-elosztásos kultúrpolitika kezdeménye, mely csapdába valahogy nem volna szabad besétálni. Úgy látom, már folyik a sétálgatás. Okosnak és ravasznak kéne lenni, nem annyira velük szemben, hanem tőlük távolabb sasszézva. Praktikus ötleteim azonban, mint rendesen, nincsenek. Egy biztos: az ilyen offenzívacska a mindenkor ilyen-olyan író-síse-rehad ízléstelen és elvtelenül odaadó támogatása nélkül semmire sem menne (ilyenkor megint, hányadszor?, jót röhögök a fejét újra felütő Gyurkovics-Döbrentei-féle „kereszténységen” és nackón).

Képzeletbeli évrangsoromban, irodalmi értelemben egy átlagos, jellegzetesen 90-es évekbeli, nem túl rossz évnak tartom 1998-at, de ezt „irodalmilag”, szakmailag őszintén szólva nehezen tudnám argumentálni. Tanár lévén, ha dolgozatnak nézném, odaírnám: hármastól, négyes alá, ilyesmi. Tartok tőle, erre a kérdésre csak udvariasságból válaszoltam.

Bán Zoltán András

Válasz a körkérdésre

Számomra az elmúlt év legszomorúbb irodalmi vonatkozású eseménye Gábor Miklós halála volt. Íróként nem fogadta be az íróársadalom, de nem feledjük, Dante *Poklában* az irigyek is szenvednek.

Átlagos év volt, ha jól rémlik. Ez nagyjából annyit tesz: nem történt semmi különös. A legkiválóbb prózaírók nem publikáltak szépirodalmat, úgy látszik, az erőgyűjtés kora ez, „mindenki újakra készül”. Új, valóban átütő tehetségű prózista nem jelentkezett, ha jól sejtem. Két ragyogó világirodalmi regény jelent meg a múlt évben, Gombrowicz: *Kozmosz* és Javier Marías: *A szívem fehér*. Senki nem vette észre. Remek volt a Kleist-drámakötet. A Jelenkor Kiadó végre magára talált.

Nagyszerű költőink továbbra is jeleskedtek, talán az év legszebb könyve volt Rakovszky Zsuzsa verseskötete. Szép verseket publikált Nádasdy Ádám és Kun Árpád is. Oravecz Im-

re végre letette az asztalra a régóta készülő opus magnumot, bár e kötet, ha jól látom, messze nem oly jelentős, mint amilyen vastag.

Főként szellemi tartása miatt, kritikátörténeti jelentőségű Fodor Géza esszé-kötete, a *Zene és dráma*.

Az év legmaradandóbb kritikai jellegű írását szerintem Márton László publikálta; a magyar történelmi regényt tárgyzó bámulatos esszé éppen a *Jelenkor* lapjain jelent meg. Még egy fantasztikus írásra emlékszem, ezt Kisbali László írta a *Holmiban* Gadamer egyik lábjegyzetéről.

Igen jó olvasmány volt Heller Ágnes és Kőbányai János közös interjúregénye, bár a *Kortárs* publikálta az év leggyomorforratóbb publicisztikáit is, ezeket Kolozsvári Papp László hányta oda.

„Mint az férgek a kádban, mint az nyüvek a dögben”, a nem létező listákat lobogtatva erősen forgolódnak a völkischek, meg félnépiek, követelik frankfurti virslijüket. Ha beindul az Új Nugát, még erősebben fogják követelni. Egyétek és vegyétek.

Ceterum censeo: ha már 1998-ban elmulasztották, állítsák fel Tandori Dezső és Petri György közös lovasszobrát az Erzsébet téren. Felőlem akár a Városligetben.

Más nem jut eszembe.

Csak egy idézet, melyet Molnár Ferenc idéz egy mára obskurussá vált francia szellemestől: „Nehogy azt higgyék, a kérdésre adott válaszaim a valódi véleményemet tükrözik. Csak most improvizáltam azokat, hogy kedvükre tegyek és válaszoljak körkérdésükre.”

Bazsányi Sándor

Kedves Barátaim,

megtisztelő kérdéseitek egyikére-másikára válaszolva, miszerint hozott-e az elmúlt év számomra „valamilyen újdonságot”, „eddig fel nem ismert összefüggést irodalmi értelemben”, először is az „irodalmi értelemben” vett „újdonság” egyik lehetséges, s talán nem is a legérdemtelenebb jelentésére utalnék. Újdonság szerintem az a mű, amely nem csupán az aktuális naptári év, jelen esetben 1998 eseménye, de érezhetően a megelőző évekből ered, és remélhetően a következő években is kifejti hatását, azaz valamiféle aktív történetbe illeszkedik, sőt meghatározza, hátra és előre egyaránt értelmezi azt.

Most két ilyen könyvet hoznék föl. Az egyik Závada Pál *Jadviga párnája* című regénye, amely igaz ugyan, hogy az 1997-es naptári év termése,

de hatását tekintve mindenképpen az idei év egyik döntő eseménye. Olyan regény, amely egy már-már elfeledett típusú olvasói közösséget hívott életre. Nemtől, életkortól, képzettségtől, politikai indulatoktól és egyéb nyavalyáktól függetlenül szerveződő olvasói közösséget. Olyan *már* olvasókat, *még nem* olvasókat, sőt *újra*olvasókat terelt egybe, akik egy kortárs alkotás segítségével – ritka élmény, félve is mondom a nagy szavakat – a magyar irodalom történeti jogfolytonosságának kényszerét éreztették magukon beteljesedni. Závada könyvének már most jelentős a hatástörténete: érezhetően „messziről jön” és „messzire megy”. S ennek a nagyívű mozgásnak tanúi és résztvevői számosak (s hangsúlyosan nem csak professzionális olvasók), ámde pontos koordinátáit bálgaság volna előre kijelölni. A regény történetének egyik majdani (professzionális) résztvevője, az irodalomtörténész a maga idejében ezt úgyis megteszi, mely gesztus még mindig az 1998-as naptári év „újdonságát” célozza – az „irodalmi értelemben” vett, „eddig fel nem ismert” (hatástörténeti) „összefüggések” (újrafelismerésének) jegyében.

A másik számomra fontos könyv Péterfy Gergely *A B oldal* című regénye, amelyet egy ('89 körül) letűnt régi világból egy ('89 körül) megszülető új világba huszonakárhány éves fővel átbukdácsoló, tehát *nem eleve vesztes* generáció egyénített hangú helyzetjelentéseként, ön- és világismeretének látványos szépirodalmi metaforájaként olvastam. Péterfy olyan nevelődési regényvilágot hívott életre, amelynek tétje: miként örökíthető át az irodalom játéktérén a felnőttsgbe a hetvenes gyermekévekben gyökerező, a nyolcvanas tanulóévekben megbizonyosodó és a kilencvenes korafelnőtt években beteljesedni látszó *kortapasztalat*, az életkor és a történelmi kor egymásba fonódó, s így egyszerre korhoz kötött és korokat összekötő tapasztalata. S ez szintén az „irodalmi értelemben” vett „újdonság” természetére hívhatja fel a figyelmünket, amely nem is annyira a soha eddig nem létezőt mondja, mint inkább a mindig is eleve meglévőt értelmezi, minekutána további értelmezésre ösztönöz. Péterfy regénye arra serkent, hogy az irodalmi „újdonság” (aminek, jól tudjuk, mindig van előtörténete) megtapasztalásán túl saját (már eleve adott) világunkról is megtudjunk némi „újdonságot”.

S innen nézvést már nem tűnnek olyan fontosnak felkérések azon pontjai, amelyek az „irodalmi értelemben” vett „csalódásra” vagy „vesztésre” utalnak. Noha, ki tagadná, az

ilyen érzéseket kiváltó művek is „újdonságok”, ám a lehető legszűkebb értelemben: az aktuális, 1998-as naptári év értelmében. Závada 1997-ben megjelent regénye és Péterfy 1998-ban napvilágot látott munkája minden bizonnyal nemcsak az aktuális naptári évek „újdonságai”, hanem az irodalom önmagát folytonosan újraértelmező történetének aktív résztvevői.

Baráti üdvözléttel
Bazsányi Sándor

Bodor Béla

Egy év. Ennyivel közelebb a végítélet. Semmi különös.

Ez az év nekem jószerével a XVIII. századról szólt. Évtizedes munkát-kutatást-mulatságot zártam le, amikor egy év alatt készre írtam *Régi magyar regénytükrök* című, a magyar regény első korszakáról szóló kézikönyvemet. Jobban nem is indulhatott volna. Csakhogy a könyv (most, december elején, amikor ezt írom) még mindig nincs nyomdában, mert valami baromság miatt a kiadó hajsza! híján csődbe jutott. Ez az év tehát nekem – ízléssel összeegyeztethetetlen mértékig – a pénzről szólt, amiből tíz éve nem láttam ennyire keveset. Sikerként odáig jutunk, hogy ma már egy igényesebb (tehát utánajárást, hosszabb időt követelő) tanulmányt is csak úgy tudok megírni, ha ösztöndíjat kapok rá. Ennyit nyereségről-vesztéséről.

Szó sincs arról, hogy eltértem volna kérdéseiktől. Szigorúan irodalmi kérdések ezek. Az irodalmat ugyanis értelmiségiek művelik, és az értelmiségi életformának bizonyos költségei vannak. Ezek híján az ember előbb-utóbb megszűnik értelmiségi lenni. Művek azután is születnek, amatőrök és nyugdíjasok továbbra is írnak majd szorgalmasan, csak éppen az irodalommal kapcsolatos rendszeres munka minősége süllyedhet vissza a korábbi színvonalra; a szilárd pártkapcsolatok helyére a gyümölcsöző szponzorkapcsolatok kerülnek. Olykor már ma is.

Emellett egyre messzebb kerül egymástól a szellemi teljesítmény és az érte járó honorárium. Örömhír persze, hogy komoly életjáradékot kapnak elismert írók, akik zömmel néhány évtizeddel ezelőtt jelentős, maradandó műveket írtak (megjegyzem: többnyire igen tisztességes honoráriumokért). Ebből azonban ma nem lesz irodalom. Ha mindenben a pénz az átszámítás alapja, számoljuk ezt is pénzben:

egy regény előállítására ma a legalacsonyabb költségeket számítva kétmillió forint. Ennyiért lehet tisztességesen megírni. A tehetség és a siker persze ezzel nem függ össze; de ha nincs lehetőség a rendszeres munkára, a tehetségnek és a sikernek sem adunk esélyt. Akkor csak zseniális rögtönzések lesznek, amíg lesznek, az pedig magában nem irodalom. Az olvasók szívesen el-elolvasnak egy-egy elbeszélést vagy költeményt, de elsősorban regényeket, felkészülten és gördülékenyen megírt, elgondolkodtató és élvezhető regényeket akarnak olvasni. Más nem lehet az irodalom bázisa. És az is lehet, hogy ezeknek a regényeknek némelyike, mondjuk minden századik, remekműnek bizonyul. A többi kilencvenkilenc hűján azonban ebben sem reménykedhetünk.

Persze nehéz belátni, hogy a válság mennyire mély és reménytelen, ha azt nézzük, hogy mennyi könyv jelent meg, és köztük mennyi igazán jó, értékes, maradandó. Oravecz Szajlája, Kulorelly Hölderlinje, Nádasdy verseskönete, Balázs Attila, Darvasi, Garaczi, Zeke, Körösi Zoltán prózakötete, Takács Zsuzsa új dolgai, és így tovább. Vagy ha azt nézzük, hogy a recepció is működik, és azt a néhány művet, amit a recenzensek kiválasztanak, eléggé megbízható módon fel is dolgozzák. Kapitális ökörségeket viszonylag ritkán találok; nem úgy, mint egy-másfél évtizede. Úgy néz ki, hogy sok évi lapalapítási szünet után talán újra sikerül megindulnia két jellegzetes arcélú folyóiratnak: az összművészeti meritésű *Előfutárnak* és a Kármán József Társaság lapjának, az *Új Hagyománynak*. Ha akarom, az is pozitívum, hogy talán rövidesen megjelenhet Besenyei György 1804-es regényének, a *Tariménes utazásának* első kritikai kiadása; hogy állítólag folyik Dugonics *Etelkájának* hasonló igényű előkészítése, vagy hogy végre megjelentek Szilágyi Ferenc tanulmányai a felvilágosodásról. Az előszó alatt az összeállítás dátuma: 1987...

Hogy milyen év volt ez? Hát istenem, milyen lehetett volna? Bármennyire rosszallja is Monsieur Derrida az apokaliptikus hangnemet, nem mondhatunk mást: erőnk arra volt elég, hogy lassítsuk a leépülést, a degenerálódást, a pusztulást. Az az esztendő, amelyik a magyar kultúra tudatos és megalapozott építkezése felé teszi meg az első lépést, biztosan nem ez volt. És a dolgok állásának ismeretében a következő sem az lesz. Nem is beszélve Armageddonról, ami a Nostradamus-értelmezők szerint júliusra várható. Ne vegyetek éves bérletet.

Perverz és titkos történetek gomolyognak a fejekben, ha 1998-ra gondolok. A perverzitás az úgynevezett magyar irodalmi élet külsőségeit, míg a titkosság azokat a bensőséges könyveket illeti, amelyek idén is – minden csőd ellenére – megmelengették szívemet.

Folyóiratszemélykedés, frankfurtolás, jaktáborozás; 1998-ban dühöng az újság. Mintha tényleg a világ peremén ücsörögnék. Mintha tényleg reménytelenül és menthetetlenül veszne oda a civilizáció maradéka. Mert ez a fajta „irodalmi berendezkedés” és „viselkedés” visszataszítóan dilettáns és diktatórikus, a „kritikusi hangnem” a plurális diskurzus újprimitívizmusát majmolja, és mint ilyenre, részemről nincs szükség. Be kellene látni, hogy az utóvédharcok kiüresedett és unalmas, ugyanakkor felturbózott végtermékeket hagynak maguk mögött 1998-ban is. A folyóiratok önismétlődnek, a műértő kritikusok kihalófélben vannak, a szerkesztők pedig, urambocsá, mintha szenilisek lennének. Miközben küszöbön topog a new power generation. Szomorúan veszem tudomásul, és az év példaértékű tettének tartom, hogy a *Pompeji* önmegszüntette magát. Egyfajta szimpatikus és szimpomatikus válasz: a világnak ezen a végén végre vállaltak valamit. Valamit – alapvetően mások helyett. Szerintem is jobb elhúzni Pompejiből, és nem megvárni a végső – és részvételen – pusztulást. Másfajta válasz: a *Nyugat* resurreciója. A pompejisek talán még újraklónozhatták volna magukat, ez viszont az év tragédiája. Mindig dilettánsok a túlélők? Hovatovább Holly Woodnak lesz igaza, megelőznek, legyártják a dinóbébit, és akkor a kérdés, miért is haltak ki a dinoszauruszok?, nem lesz kinek többé feltenni.

Decibeles az élet. Bárki bármit mond, igazából a titkos történetek maradnak meg fontosnak. És 1998-ban, legnagyobb megelégedésemre, közöttük jól érezhettem magam. Egy irányt vettem (bensőségeset) a könyvek, talán hogy el-lensúlyozzák az irodalmi élet prostitualizálódását. Csendes műhelyekből szelíden lassú könyvek kerültek a könyvespolcra. Felsőrolás következik, mert én nagyon szeretném, ha ezeknek a könyveknek a történetét beszélnek tovább minél lassabban és kitartóbban, nem pedig az institucionális közegét. Rakovszky Zsuzsa *egyirányú utcája*, Villányi László *szabadkája* és Jász At-

tila szicíliaja teremtett bennem láthatatlan tereket. Kukorelly Endre *H.Ö.L.D.E.R.L.I.N.*-jét színes képeskönyvként rendezgetem ide és oda. Ha regény, akkor 1998-ban Sándor Iván összes mondatelágazásának bölcs üzenetével indulok el a *szefforisi ösvényen*. Garaczi László *pompásan buszoztat* újabb, még mulatságosabb lemuértörténetében. Darvasi László *magyar novelláival* könnyedén találja ki újra az egykor volt és most is van világot. Hogy pedig hullani kezdjen bennem a hó, indiántáncot járok Németh Gáborral a *huron tó partján*. Tar Sándor klasszikus tényformái *lassú terhekként* nehezednek az olvasóra; egzisztenciálisan nincs náluk gyötrelmesebb élmény az idén. E kilenc kilencvennyolcas könyvvvel kilencvenkilencben is jóban leszek. Talán mert nem nagyok, és nem is szándékoznak jelentősek lenni. Jelzések arról, hogy van mit mondanunk egymásnak. És hogy 1998-ban is érdemes volt – őket legalább – olvasni.

1998 két legfontosabb ténye és ünnepe függetlenül minden perverz és titkos történettől: Baka István betöltötte az imaginárius ötvenediket, Tandori Dezső hatvanéves lett. A történetek, melyeket róluk meséltek idén, éljék túl 1999-et is.

Az olvasó pedig, ha már megélte 1998-at, ne félszívvel érkezzon Frankfurtba; legyen egyszer ünnep a világnak ezen a végén is.

Fogarassy Miklós

Kedves Barátaim!

A rövidség végett kérdéseitkre azok sorrendjében válaszolok (ha nincs válaszom, akkor ezt egy 0 jellel jelzem):

1. kérdés:

Balázs Attila: *Király-album – történetek könyve* (Bp., Seneca), Onagy Zoltán: *Nem kell hal* (Veszprém, Vár ucca tizenhét), Tandori Dezső: *Utolsó posta Budapest* (Bp., Liget), Vörös István: *A fatelepitőknél* (Bp., Filum), valamint az *Ex-Symposion* (Veszprém) és a *Törökfürdő* (Bp.) egy-egy száma.

2. kérdés:

Nem.

3. kérdés:

Bár az egész, gazdag termést áttekinteni nem tudtam, és – őszintén szólva – nem is akartam, meglepetés és csalódás volt „rogyaság”. Ha arányukat mérlegelni tudnám, azt hiszem, hogy az utóbbiból volt a több.

4. kérdés:

0

5. kérdés:

Egy ötfokú skálán: 3.

Öllelek benneteket, és sikeres 1999-et kívánok a pécsi jelenlevő „sárgáknak”.

P.S.: Ha adódik, kérlek Benneteket, hogy Tüskés Tibornak (első irodalmi szerkesztőnek), Csordás Gábornak, valamint Bertók Lászlónak közvetítések újjévi üdvözetemet.

Ám ha valaki, akár ismeretlen, e hóban, fagyban, ködben úgyis kimenne a pécsi (nagy)temetőbe, kérem az illetőt, hogy – költségemet „Mándy Iván” jeligére megelőlegezve – vegyen nevemben egy szál virágot Szederkényi úr sírjára.

Bp., 1998. dec. 16.

FM.

Füzi László

Csak a művek...

A feltett kérdések a szerkesztőség által megadott terjedelemben nyilvánvalóan megválaszolhatatlanok. Megválaszolhatatlanok – ez azonban nem jelenti azt, hogy nem kellene gondolkodnunk rajtuk, annál is inkább, mert a mai irodalmi élet vitái majdhogynem teljes egészében ezekre a kérdésekre vezethetők vissza. Végző soron arról tűnődünk folyamatosan, hogy az irodalmi élet szokásos működése közepette – vagy éppen: mellette, vagy annak ellenére – megszületik-e egy-egy nagy mű, az a mű, amelyik a maga eszközeivel válaszol-válaszolhat a mi kérdéseinkre is, s már pusztá létevel is igazolja az irodalom intézményrendszerének működését. Arról tűnődünk folyamatosan, hogy az, ami az irodalom intézményrendszerében ma még működik, jól működik-e, s hogy a működése miképpen nyerhet értelmet a társadalom egészének működésében.

Úgy érzem, túl nagy a várakozás mindkét tekintetben. A nagy művek nem úgy születnek meg, hogy várják őket. Azok egyszer csak lesznek – s ha már vannak, akkor derül ki gazdaságuk, bomlik ki értelmük. Egy valamire való intézményrendszer működése sem igazolható a közvetlen praktikum szintjén, ennek egyszerűen lennie kell, mert így alakult ki, a hagyományok s még a mai világ működése is így kívánja ezt. Képzeljük el – nem oly nehéz –, milyen lenne ez a mai magyar élet szépirodalmi könyvkiadás nélkül, s milyen lenne folyóiratok nélkül... S hogy ebben a mezőben mi történt

1998-ban? Egyszer már leírtam: számomra az évek múlását az évszakok természetes fordulóí, a lapszámok, éves tartalommutatók, költségvetési tervezetek, pályázatok és a pályázati beszámolók leadásai, beadásai mutatják. Azt, hogy mit olvastam – kéziratban és nyomtatva: napi- és hetilapban, folyóiratban, könyvben, nem tudom elsorolni, noha emlékszem mindarra, amit elolvasásakor fontosnak tartottam. De: az, amit fontosnak tartottam és tartok, nem az évek szerint rendeződik el gondolkodásomban, szinte kiszámíthatatlan módon kapcsolódik a már korábban olvasottakhoz, s vár arra, hogy valami újabb tapasztalathoz is kapcsolódhasson. Mindezzel együtt azt hiszem, hogy 1998-ban is többet olvastam, mint amennyit a mai világban ildomosnak tartanak, s az olvasottakból kevesebb épült be a gondolkodásomba, mint szerettem volna. Úgy érzem, a mai magyar irodalmi kultúrára a tömegtermelés a jellemző: az amit – úgymond irodalmi igénnyel – leírnak, egészében áttekinthetetlen és értelmezhetetlen, pusztán a mennyisége okán is. Ez a kézirat-tömeg, könyv-tömeg elfedi-elfedheti azt is, aminek ki kellene emelkednie a tömegből. (S rengeteg olyan írás akad, amelyik nem is tud kiemelkedni. Azért, hogy mégis ragaszkodjak a kilencvennyolcas évhez, átnéztem ismét a könyvheti listát: alig több mint fél év elmúltával tucatnyi megőrződő – sejtésem szerint az időben megőrződő – munkát sem találtam a lista százhatvanvalahány könyve között – miközben a korszak irodalmi kultúrájához természetesen valamennyi hozzátartozik.) Úgy érzem, ebben az irodalminak nevezett világban bármi megtörténhet: az egyik helyen Kossuth-díjra javasolhatnak valakit, miközben egy másik szobában ülésező kuratórium arra sem méltatja, hogy könyve kiadására valamennyi pénzt megszavazzon. Úgy érzem, a pénz és a politika is elvégezte már mindazt, amit a megélhetési körülmények végzetes romlása idején egyáltalán elvégezhetett: a megosztottságok, a politikai jellegű megkülönböztetések, s a különböző, hangsúlyozottan nem-irodalmi jellegű küzdelmek ezt a teret is megfosztották már minden magasztosságától, eszmei-idealiztikus jellegétől. Ebben a közegben az átlagos színvonal csökkenése mellett legfontosabbnak a különböző hivatkozási alapok eltűnését tartom: eltűnt már annak lehetősége, hogy az olvasó népre, a pártra (vagy pártokra) hivatkozzunk – ha ezt valaki egyáltalán meg akarta tenni –, el azé is, hogy a jelenre (nem találtam még egyetlen úgymond szakmai átte-

kintést sem, amelyik a maga kiválasztott szempontjai szerint teljesnek bizonyult volna, itt megismételem Bojtár Endre kijelentését, mely szerint a legjobb mai magyar irodalomtörténet a korszak több jelentős írójának még a nevét sem említi meg, feltehetően azért, mert egy-egy szempont érvényesítésével a teljes mai magyar irodalom leírása már nem végezhető el), s eltűnt annak reménye is, hogy az utókorra hivatkozzunk, hiszen miképpen várhatjuk, hogy évek-évtizedek múlva bárkinek is lesz ereje szembenéznie azzal, amivel a ma emberének sem sikerült. Úgy gondolom, mindez a valóban alkotó ember számára hatalmas szabadságot jelent, a rengeteg ál-szempont után magához az irodalomhoz, az alkotáshoz juthat vissza, kerülhet közel az, akit képességei, hajlamai is segítenek. S talán az sem véletlen, hogy a nagy önépítkezők állnak közel hozzám ezerkilencszázkilencvennyolc után is, azok, akik önmaguk világát építik-gazdagítják, példaként említem Bertók László, Tandori Dezső, Vekerdí László, Sándor Iván, Esterházy Péter – az *1 könyv*-vel is –, Buda Ferenc, Lászlóffy Aladár, Tolnai Ottó, Gion Nándor, Király László, Grendel Lajos, Kovács András Ferenc, Zelei Miklós, Darvasi László, Podmaniczky Szilárd, Balázs Attila, Karafiáth Orsolya, Háty János, Márton László nevét, s mondatokat, verseket, mű-címekeket is szívesen írnék ide, s a fenti nevek által kijelölve újabb neveket is, de hát már eddig is jócskán túlléptem a rendelkezésemre álló háromezer-hatszáz karakteren. A túllépést is vállalva viszont szükségesnek tartom leírni: az önmegőrzés, a belső építkezés ideje ez a mostani, s ehhez nem írom hozzá, hogy azért, hogy jön majd egy más kor, melyben... Nem, nem jön – azt hiszem, ez már ilyen marad mindig, így aztán nem csoportok, nem csoport-ideológiák, s más effélék lesznek fontosak az irodalomban, s nem is az álságos viták, s a legitimálás különböző eszközei, hanem *csak* maguk a művek.... Vekerdí László Galileiről jelentetett meg monográfiát kilencvennyolcban, érdemleges híradást sem olvastam róla, nemhogy méltó elemzést, Sándor Iván kitűnő regényt írt, s egy könyvet is a regényről, majdnem sikerült megjelentetnie, de folyóiratban azért napvilágot látott alapos Proust-értelmezése – meditációsorozata szellemi életünket még csak meg sem érintette, ahogy említetlenül maradt Tandori fantasztikus írása március tizenötödikéről, Márton László gondolat-füzére a magyar szellemi élet történeti szakadásairól, s még annyi

minden más is. Tolnai, hallok a rádióban, *Pa-lics és Vidéke* címmel készül lapot indítani – úristen! már csak egy ilyen mondat mögött is mi minden van –, s a lapból, ha elindul, egyetlen számhoz sem tudok majd hozzájutni. A magyar szellemi élet kilencvennyolcban is folytatta korábban elkezdett mélyrepülését – viszont a művek – és ez a legfontosabb jellemzőjük – mégiscsak vannak, s aki élni akar velük, megteheti. S vannak, még mindig vannak, talán erősödnek is, azok a könyves műhelyek, amelyek Bruno Schulzot jelentetnek meg s Ransmayrt s Vaculikut s Škvoreckyt s Brod-szkijt s Calvinót s másokat. Ma már ismét lehet olvasni a kortárs magyar irodalom mellett a világirodalmat is magyarul, az Európa, a Magvető, a Kalligram, a Jelenkor teszi a dolgát, a művek mellett ezt is a kilencvennyolcas esztendő eredményének tudom, s mindez fontosabb, mint az életünket minden irányból ostromló kisszerűség...

Gács Anna

Sorra vesszük a látszólag egyszerű kérdéseket, és először is kavarogni kezdenek fejünkben azok a címek, melyeket el akartunk olvasni, de nem volt rá időnk, meg azoké, melyeket nem is akartunk elolvasni, de most már nem vagyunk benne biztosak, hogy jól döntöttünk.

Engem azután rögeszmeszerűen kísérténi kezdett egy mondat, ami sokatmondó kezdésnek ígérkezett, valami ilyesmi: 1998 január: azt mesélik, a MIÉP pécsi irodája beköltözött a *Jelenkor* szerkesztősége fölé; ez az év is jól kezdődik. Hamar elvettem mint lehetséges kezdést, ám arra mindenképpen jó volt, hogy kiderüljön, mi irritál a leginkább ebben az évben: az, hogy az embernek rögeszmeszerűen ilyen mondatok jutnak eszébe róla. Hogy a választások körül a politikai témák, viták, csatározások megszaporodnak, az magától értetődik, sőt számomra, és gondolom, sokak számára, nem nélkülöz némi kellemes izgalmat sem. Amit viszont felettébb taszítóan érzek, az egyrészt az, ha a kiélezett politikai helyzetekben a korábban szakmai ellentétek pillanatok alatt fogalmazódnak át politikai szembenállássá, akár azon az áron is, ha ezzel esetleg gyanúba keveredik a korábban megfogalmazott szakmai meggyőződés komolysága.

Másrészt a legelkeserítőbb, ami az irodalommal (is) történt, az a Nemzeti Kulturális

Alap fenyegetetté válása – akárhogy alakuljon végül is az intézményes helye. Első pillantásra talán úgy tűnik, abban sincs semmi kivetnivaló, ha kormányváltáskor a „mi van az irodalomban?” helyett a „mi van az irodalommal?” kérdés lesz a fontosabb ideig-óráig. Csakhogy ne felejtjük, az NKA nem egy párt dédelgetett gyermeke, hanem a rendszerváltozás fontos intézménye, ami éppen azt van hivatva biztosítani, hogy ez a kérdés ne merüljön fel minden négy vagy két vagy egy évben. Az első kormány által megteremtett működési keretei szimbolikus jelentőségűek, az állam által növekvő mértékben támogatott, de a politikától potenciálisan független kultúra koncepcióját testesítik meg, ráadásul a saját tapasztalatunkból tudhatjuk, hogy az NKA valóban a kultúra napi működésének jól működő gyakorlati hátterévé vált. Évekre előre látható, ellenőrizhető pénzügyi alapjainak, illetve a kuratoriális rendszerben elosztott pénz lehető legnagyobb arányának a fenyegetése megengedhetetlen.

A panasza után jöhetnek az 1998-as ünnepek: *Holmi* 100, JAK-füzetek 100, *Jelenkor* 40 (szám, kötet, év) – és az ezekhez kapcsolódó ünnepségek. A születésnapok között a prímest mégis Tandorié viszi el, a Kortárs Irodalmi Központ-beli, ünneplők és ünnepeltek gyermekien boldog összetalálkozása. A Kortárs Irodalmi Központ egyébként is nagyon jó helyre nőtte ki magát – ez is mindenképpen megemléendő 1998 irodalmáról beszélve.

Visszatérve még a *Holmira*, éppen az ünnepi számban jelent meg annak a tanulmánynak az egyik része, amit ebben a műfajban az év egyik legfontosabb publikációjának gondolok: Radnóti Sándor magányos piknikje – már csak azért is, mert szerintem hiányoznak azok az írások, amelyek – elkalandozva a szűk, jól belátható tisztások messzemenően szakszerű kivésésgézésétől – vállalkoznak, hogy efféle nagyobb merítésű témákat gondoljanak végig, annak minden kockázatával együtt. Többek között ugyanezért tartom igen jelentős teljesítménynek – és kényelmünk fontos biztosítékának – Bókay Antal irodalomelméleti kézikönyvét.

Amikor a fontos könyvek kiemelésének lehetséges retorikai megoldásait vettem számba, igen kézenfekvő megoldásnak tűnt a foci-analógia (ami a magyar irodalmi és publicisztikai hagyományok után immár a közéletben is szívesen betölti a meg nem talált retorika űrjét); különösen az a megoldás vonzott, hogy a textus értékeléséhez hasonlóan „góllövők” és

„jók” rubrikák szerint osztom be a mezőnyt. Aztán elbizonytalanodtam, hogy nem kötelező-e a nem, és nem volna-e ildomosabb választomatonak ennek megfelelően megalkotni (Hogyan babáztunk 1998-ban?). Maradjunk tehát anynyiban, hogy akár góllövés, akár szülés eredményének tekintjük, 1998 két legfontosabb szépirodalmi könyvét Rakovszky Zsuzsa és Garaczi László írta, ám az *Egyirányú utca* és a *Pompásan buszozunk!* címek könnyelműen csábító összebeszélése már legyen a jövő zenéje.

Györfly Miklós

1998, úgy gondolom, nem volt nevezetes éve a magyar irodalomnak. Amennyire ma, minden távlat híján, meg lehet ítélni, sem remekművek nem születtek, sem olyan fordulat nem történt, de még a jelei sem mutatkoztak, amely valamilyen vonatkozásban új helyzetet teremtené. Folytatódtak és erősödtek azok a tendenciák, amelyek lassan egy évtizede jellemzik irodalmunkat, nyilván részben nem függetlenül a rendszerváltástól.

Az irodalmi életből, értékrendből szinte eltűntek az idősebb nemzedékek. Alig van 50 évesnél idősebb korú jelentős író, aki folyamatosan és hatásosan jelen volna, és így az idén is jelen lett volna irodalmunkban. Kivételekként Oravecz Imre, Orbán Ottó, Tandori Dezső, Tar Sándor jutnak most eszembe. Ők sem éppen nagy „öregek” még. A többiek vagy elhallgattak, vagy nem tudnak korábbi munkásságukhoz méltót alkotni, vagy éppenséggel dolgoznak visszavonultan évek óta, és talán majd ismét remekművel állnak elő. Mindez gyökeres változás azokhoz az évtizedekhez képest, amikor irodalmi értékrendünkben azoknak a nagyságoknak a nyomasztó túlsúlya érvényesült, akiknek pályája még a világháború előtt indult. És persze azt is jelenti, hogy az általuk képviselt irodalomfelfogás, az általuk művelt stílusok, „beszédmódok”, mint ma mondani illik, mára végképp kivesztek.

Az idei termés is azt tanúsítja, hogy jelenleg – főleg a próza terén – a fiatalabb nemzedékek által bevezetett és variált szövegirodalom kánonja uralkodik. Hogy ez közelebről mit jelent, egyrészt minden érintett tudja nagyjából, másrészt – éppen az intenzív kritikai-elméleti recepciónak köszönhetően – sokan sokféleképp értik, úgyhogy itt e szűk keretek között nyilvánvalón főlősleges és reménytelen a kifejtésével próbálkozni. A lényeg az, hogy ha sorra vesszük azo-

kat az idei publikációkat, amelyek „számítottak”, akkor a többség olyan szerzőké, akik ehhez a szűken vagy tágabban értelmezett iskolához tartoznak: Darvasi László, Garaczi László, Kukorelly Endre, Németh Gábor, Zeke Gyula, Podmaniczky Szilárd, Bartis Attila, Balázs Attila stb. Nyugodtan ki lehetne egészíteni névsorukat azokkal, akiknek az idén történetesen nem jelent meg kötetük, de különben ugyanúgy jelen vannak. Önreflektáló vagy redukált, minimalista kisprózájukkal ők a mai magyar próza meghatározó tényezői, és ha ez engem egyre inkább hiányérzettel tölt el, akkor nem azért, mert – mint fel szokták róni nekik –, „kiszorítják azt, ami más”, vagy: „egymásnak írnak”. Tény és való, hogy többnyire egymásnak írnak, de ez nem baj, ilyen mindig volt. Az effajta irodalomra különben az is jellemző, hogy nem akar remekművet alkotni; a kis formáktól, a „rontottság”, a „redukáltság”, a „töredékesség” esztétikájától idegen a nagyság igénye. A hiányérzetem oka inkább az, hogy nincs vagy alig van más, ami jó lenne. Posztmodernistáink szerint azért, mert nem is lehet.

Nos, az élő világirodalom tanúsága szerint lehet. A mai magyar irodalom idén is folytatódó, jellemző tendenciájának tartom, hogy alig van világirodalmi horizontja. Nemcsak arra gondolok, hogy a fordítások kiadása teljesen esetleges, hogy a fiatalabb írók alig fordítanak, hogy a világirodalmi recepció elsorvadt, hanem arra is, hogy a külföldi irodalmaknak mintha nem volna semmi érdemi hatásuk az élő magyar irodalomra. Úgy hiányzik például a mai magyar irodalomból a nagy formátumú, ha úgy tetszik: „mágikus” olvasmány, mintha García Márquez, Vargas Llosa, John Updike, Kurt Vonnegut, Paul Auster, Norman Mailer, Salman Rushdie, Graham Swift, Thomas Bernhard, Martin Walser, Christoph Ransmayr stb. többnyire magyarul is olvasható regényei nem adnának rá bőségesen példát. Különösen azóta nyilvánvaló ez a hiány, mióta Závada Pál *Jadвига párnája* című regénye hazai példával is szolgált. Bármennyire bravúrosak a hovatovább magyar irodalmi specialitássá váló parodisztikus-idézőjeles beszédmód futamai, ma már a belterjesség veszélyei fenyegetik.

Többek között a nagy formátum, a „világszerűség” e krónikus hiánya miatt vélem úgy, hogy az 1998-ban megjelent irodalmi alkotások közül a legjelentősebb az, amely ezen a téren a legtöbbet adja, és pedig Oravecz Imre *Halászóember* című kötete.

Sokáig úgy gondoltam a közhelyes gondolkozással megegyezően, hogy ami fontos, úgys megmarad az emlékezetemben. Mígnem egy pszichológus esszékötetét lapozgatva szembesülöm kellett a tudomány tapasztalatával, miszerint ez egyáltalán nem így van, véletlenszerű, mit őriz meg a tudatunk. Szerencsére azonban az íróasztalom melletti könyvespolcon – fejmagasságban – tartom a kiválasztott köteteket, amelyekről elvben írni szeretnék. Ebben a magasságban mindenféle könyvek várakoznak rendezetlenül. Átfutom őket, ahogy az ember másnap reggel végignézi az előző nap eseményein.

Közben, a felkérés kapcsán az a dilemma körvonalazódik bennem, várhatok-e még egyáltalán meglepetésszerű élményt a könyvkiadástól, hiszen a folyóiratokból például mindent meg lehet tudni előre, de legalábbis tájékozódni, várni vagy ejteni bizonyos szerzők műveit. Az elmúlt évben éppen ezért azok voltak a legizgalmasabb folyóiratszámok, amelyek ki tudtak szakadni a megszokott struktúrából. Így a *Pompeji* búcsúszáma antológia jellegével együtt, mert egyszerűen jó szövegek gyűjteménye volt, vagy az *Alföld* – az írás mint betegség – tematikája, inkább jó ötletként...

Rendezgetem tehát a rendezetlen könyvespolcra leemelt könyveket, három-négy halmot alakítok ki az asztalomon különböző – műfaji és értékbeli – szempontok alapján. Van több könyv is, ami tetszett év közben, de most alig akad egy-kettő, amit szívesen olvasnék újra. (Mert talán ez a legtöbb, amit egy könyv elérhet az olvasónál. Nem?) A Bruno Schulz-összegyűjtött például baromi fontosnak tűnt, előtte folyóiratokból gyűjtöttem az írásait, mióta azonban megjelent, ki se nyitottam. Elmentém Németh Gábor könyvével (*A huron tó*), amit, ahogy kinyitottam, szinte rögtön be is csuktam. Sajnos. Mert lassú olvasó létemre egy pillanat alatt felfaltam. Annyira jól esett. Azóta desszertként is szívesen előveszem. Kukorelly könyvével is így vagyok, bár ahogy Szilasi írta, ez a kötet egy lehetséges irányvonal, potenciális lehetőség a költészet folytathatóságára. (Főként a prózaszerű részek élvezhetők újra, még ha egyre kevésbé értem is a

címbe vállalt Hölderlin név szerepét, egyre inkább keretnek érzem.) Gál Ferenc második verseskötete olyannyira unikum, hogy ez idáig senki sem írt róla. (Ezt az ismeretlen összetételű, gyógyszerként is fogyasztható tömény költészetet szívesen kortyolgom.) Simon Balázs ez évi kötetének hangfekvésével (*A terep*) került közel hozzám. Vannak még nevek, akiknek a művei nem revelálóak, hanem egyszerűen csak jók (Kelényi Béla, Filip Tamás, Payer Imre verseskötetei). S vannak, akikre egyre inkább érdemes figyelni (Sándor Iván, Karátson Endre). Bertók köteté (*Deszkatavas*) például azért meglepetés, mert a saját arcára formált szonettjei után nem gondoltam volna, hogy így fel tud frissülni költészete. Az értelmező művek könyvbeli megjelenése érdektelenebb számomra, mint a szépíróké, mert kíváncsiságból elolvasom az aktuális megjelenéskor, azután már nem nagyon érdekel. A Farkas Zsolt-kötet sem az aktualitások miatt fogott meg – e kíváncsiságon túl –, hanem például az amerikai kultúrháborúról írott alapos elemző tanulmánya miatt. De akkor mindjárt adódik – itt is van a halmok között – az izgalmas szlovén költő, Debeljak hasonló tematikájú esszékötete, az *Otthon és külföld*. Menyhért Anna tanulmányköteté – most olvasom, mély és olvasható – utólag is érdekesnek tűnik. Van még néhány beharangozott könyv a polcomon, amelyek talán éppen a túlzott várakozás miatt okoztak némi csalódást: Szőrényi *Delfináriuma*, melyet nagy sikere miatt nehezen sikerült megszereznem, vagy Oravecz túl régóta írt – felében már könyvként is közölt – *Szajlája*. Közös jellemzőjük, hogy csak csemegézni lehet belőlük, nagy tételben sajnos emészthetetlenek. Itt van még egy egészen új könyv, de nem meglepetés, az *Ezredvégi beszélgetések*, végre együtt, nem kell utólag keresgélni, hogy hol is jelent meg ez vagy az az interjú, s úgy tűnik, a legjobbak kerültek bele.

Szerintem valahogy ilyen egy abszolút átlagos év, s nem hiszem, hogy nagyon másmilyenek jönnének. (Vagy kellene, hogy másmilyenek legyenek.) A legfelső fok mostanában kicsit mindig gyanús. Ennek ellenére – Szabadkára készülődés – Danilo Kišnél találok meg a figyelmeztető mondatot, amit akár az elmúlt év mögé is írhatnék emlékeztetőül: *Ne képviseld az értékek relativizmusát, az értékeknek hierarchiájuk van.*

Igazán nem szeretném elkeseríteni sem a kedves olvasókat, sem a tisztelt szerkesztőket, de válaszem a szerkesztőség körkérdésére meglehetősen szűkszavú és elutasító lesz.

Hogy a végén kezdjem: 1998 nem volt rossz év, sok jó írást (könyvet, folyóiratot) lehetett olvasni, de nem hinném, hogy kiemelkedő volna, vagy hogy bármi módon emlékezetes lesz majd. Lehet, hogy ez az én hibám: de igazán nagy újdonságot, felismerést, nagy csalódást vagy nagy meglepetést nem hozott. Ezt akár örvendetesnek is nevezhetném; a színvonal egyenletes, nem ingadozik nagyokat sem lefelé, sem fölfelé.

Mindez azt is jelenti, hogy változatlanul érdemes legalább néhány irodalmi lapot rendszeresen olvasni. Feltétlenül ezek között említeném a *Holmit*, a 2000-et, a *Jelenkort* (nem udvariasságból), az *Alföldet*, az *ÉS-t*. Sajnálom a *Pompeji* kimúlását, továbbra is hiányzik a *Határ*, de örülök, hogy még mindig talpon maradt a *Szép Literatúrai Ajándék*, s hogy megjelent a *Theatron* és a *Thélème*. Azt hiszem, olvasmányélményeim nagy részét 1998-ban a folyóiratokból szereztem.

Ha fontosnak bizonyult is néhány szépirodalmi kötet (például Tar Sándoré), azt hiszem, ez az év inkább a szakirodalomé volt. Az irodalomtudomány és határterületei (főleg fordítások révén) számos hiányt pótlottak, lassan (hála Istennek) magyarul is követhetetlen lesz a termés. A folyóiratok pedig ezen a téren is jeleskedtek. Hadd utaljak Radnóti Sándor tanulmányaira a *Holmiban*, vagy az értelmetlen, de tanulságos Hazai-vitára ugyanott, vagy az *Alföld* kritikai rovatára (némi fenntartásokkal).

Röviden tehát: jó év volt a tavalyi, azaz: nem volt rossz. Nem különös (ami nem azt jelenti, hogy semmi különös), legyen ilyen 1999 is.

De még egy megjegyzést. A Szerkesztőség körkérdése azokra a pszichológiai tesztekre emlékeztet, amikor például a meghallgatott történetből olyasmire kellene emlékeznie a kísérleti személynek, ami fölött biztosan elsiklott. A körkérdés önvizsgálatra készítet: ilyenkor – az efféle tétova válaszok megfogalmazgatásakor – derül ki, hogy bizonyára nem vettem részt kellő körültekintéssel, érzékenységgel és intenzitással az 1998-as év irodalmi életében. Nos, 1999-re sem ígérhetek semmit, de aggódva várom a következő körkérdést. Készülni fogok.

1. Volt, igen, egy 1997-es könyv, ez nekem ebben az évben is igen jó mű: Závada Pál *Jadviga párnája* című regénye. Az év médiabeli irodalmi eseménye számomra az volt, amikor egyszer az MTV1 Híradójában a Tocsik-perről szóló tudósításban a kamera a padsorok között ráközelített a *Jadviga* borítójára.

Számomra különösen fontos volt az idén Nádasdy Ádám és Rakovszky Zsuzsa verseskötete, Tar Sándor novelláskötete és Garaczi Ildikó regénye. Örömmel figyelem Varró Dániel működését. Megkedveltem Tóth Krisztina és Borbély Zilárd verseit. Kíváncsian várom Kukorelly, Parti Nagy és Darvasi készülgető regényeit, jó lenne, ha sikerülnének. Tetszetek Király Levente versparódiái.

2. Már éppen leírtam, hogy ezt most így hirtelen „irodalmi értelemben” nem is tudom – amikor egyszer csak! Hallgatom a *Gondolat-jel* című rádióműsört 1998. december 13-án, Luca napján, és megvan végre egy eddig fel nem ismert összefüggés. Néhány éve várat magára már egy ilyen horderejű felismerés. Miként vagy jó három éve Tornai József végre megadta a posztmodern egzakt definícióját (ti. posztmodern mű az, amit kitesznek az Írók Boltjának kirakatába), most Zelei Miklós megadta a népi író megfellebbezhetetlen meghatározását: népi író pedig az, aki falun született. Hát ezen még Szénási Sándor is meglepődött. Egy ehhez kapcsolódó saját felismerés: bizonyára azért nincs 40 év alatti népi író, mert az orvosi ellátás örvendetes fejlődésének eredményeképpen jó ideje a falusi kismamák is a városi kórházakban szülnék már.

3. Kellemes: Bartis Attila, Cserna-Szabó András, Péterfy Gergely, Vörös István prózája. Kellemetlen: elég sok, nem részletezném.

4. Azzal együtt persze, hogy minden irodalmi tény nyereség és/vagy veszteség, köznapi értelemben véve a tény fogalmát, csak veszteségnek tekinthetem, hogy Mészáros Sándor nem szerkeszti tovább az *Alföldet*.

Nyereség, azaz jó, hogy végre Kossuth-díjat kapott Tandori. Kár, hogy még mindig nem kapott Bodor Ádám és Tar Sándor. (Egyébként százalmas és nevetséges, hogy az Írószövetség régi-új választmánya nem bírta a jövő évi Kossuth-díjra javasolni se Tolnai Ottót, se Oravecz Imrét, se mondjuk Rába Györgyöt, ugyanakkor ez a jeles testület a szavazatok alapján Bodor

Ádám művészetét kb. a Buda Ferencével tartja egy szinten levőnek.)

Ez idáig nem látszik túl nagy nyereségnek a magyar irodalom számára mindaz, ami a frankfurti könyvvásár körül jó másfél éve történik. De várjuk ki a végét.

Az se valami nagy nyeresége a kulturális-irodalmi életnek, ami az NKA körül történt az év vége felé.

Vesztesége az irodalmi életnek a FISZ körüli kis-vihar-a-biliben ügy.

Az év botránya pedig (és minden bizonnyal még a jövő évé is) a *Nyugat vagy új micsoda* című folyóirat (újra)indításának kacifántos története.

5. Szomorú, hogy megszűnt a *Pompeji*, és még szomorúbb az, hogy szép lassan számos jó lap a megszűnés határára kerül. Jótékony hatással van viszont az irodalomra mindaz, amit a *Sárkányfű* szerkesztői-szerzői csinálnak.

6. „Szigorúan irodalmi értelemben” az 1997. év után. (Sajnos nincs képzeletbeli évrangosorom.)

Budapest, 1998. december 15.

Keresztury Tibor

Kedves Barátaim,

azt sem tudom az év végi teendők zűrzavarában, hogy mi volt tegnap, nemhogy azt, hogy mi jelent meg mondjuk januárban, így rendszeres szemvetés helyett csupán olvasmányélményeimre és szerkesztői-kritikusi benyomásaimra hagyatkozhatom. Kérdéseitek első felére összefoglalóan a *Halászoember* volna a válaszom: fontos, jelentésgéjtelen könyv, mivel páratlan, egyedülálló útra lép a kortárs magyar líra kanonikus poétikai képleteinek meghaladásában, abszolút *újdonyságot* hoz, amennyiben a népi irodalmi hagyomány radikális átértelmezésére tesz egyedüli kísérletet a nevezett tradícióhoz és az érvényes költői nyelvhez való viszony párhuzamos újradefiniálásával, s *meglepetés*, hisz magam sem gondoltam, hogy ilyen formátumú könyvvé állhatnak össze a részletek. A *folyóirat-kultúrát* is *ideértve* pedig számomra nem kis személyes jelentőséggel bír, hogy az idén sikerült egy olyan lapszámot társszerkesztenem, mely nem csupán a nevek, de a hozzájuk tartozó közlemények tekintetében is *majdnem teljesen* lefedi egy élő, izgalmas és viszonylag sokszínű folyóirat-számról alkotott, többnyire kivitelezhetetlen elképzeléseimet (*Alföld*, 1998/12).

Legyen bár az Oravecz-mű az év könyve nálam, 1998 végén mégis a kiugró teljesítmények

hiánya okozta eseménytelenség lehet a csillagokra néző, magas elvárások felől elsődlegesen szembetűnő. Számomra viszont épp az emögötti *kiegyensúlyozottság* az, ami újdonság-értékkel bír. Ritkán jelenik meg ugyanis ennyi fontos, igen színvonalas könyv egyetlen év alatt, amiből nekem az következik, hogy a magyar irodalom roppant jó átlagon teljesít. Ennek belátásához persze afféle perspektíva, olvasói viszony szükségeltetik, ahonnan Bartis Attila munkájának vagy Háy János két verseskötetének elolvasása elemi örömet okoz. Vagy a személyes érintettség másfajta aspektusa – amikor például egy-egy értekező prózai mű kapcsán az embernek egy felszikkázó pillanatban az a gondolata támad, hogy – ha jobban belegondol –, a pályaelhagyók növekvő táborát kéne erősítenie. Dávidházi Péter és Kálmán C. György könyve volt az idei termésből nekem ilyen.

Az intézményeket illetően tovább tisztult a kép: van három könyvkiadó, amelynek minden kiadványára, egy – szerintem a legjobb korszakát élő – hetilap, három és fél folyóirat, amelynek minden számára figyelni kell, s jó pár olyan műhely, amelyen alkalmi jelleggel kell rajta tartani a szemet. Elég. Teleírni, elolvasni is. Van egy csomó írószervezet, most már tényleg mindenkinek, aki szereti a tam-tam-dobot, a szervezett életet; köztük a legnagyobbban ugyan immár alig vannak a magyar irodalom meghatározó fórumaival, azok szerzői körével, valamint a nyugdíjasnál fiatalabb korosztályokkal érintkezési pontjai. De helyzete stabil, örülünk, ezt kívánjuk az említett műhelyeknek is.

Egyébként meg minden év jó, amelyik túlélhető.

Debrecen, 1998. december 23.

Kovács Eszter

Úgy látom, a felkért „kritikusok, szerkesztők, írók és hivatásos olvasók” közül én vagyok az egyik legfiatalabb (ha nem éppen a legfiatalabb), hadd kezdjem hát azzal (azon túl, hogy a felkérés nagyon megtisztelő), hogy nekem 1998 volt az első olyan évem, amelyet irodalmi szempontból elejétől a végéig, teljes egészében hivatásos szemmel figyeltem, az első év, amikor kritikusként és szerkesztőként olvastam, az első év, amikor azt is el kellett (volna) olvasnom, ami nem érdekel, mert egy jó kritikus mindent olvas, (gyakran előfordul persze, hogy kiderül arról, ami nem érdekel, hogy mégis érdekel, de

előfordul, hogy tényleg nem érdekel, végigolvasom akkor is, mert hát mégiscsak kritikus vagyok, de előfordul, hogy azt sem olvasom, ami érdekel, mert nincs rá időm, szégyellem is, ilyet rendes kritikus nem tesz, mert van rá ideje, mert azért kritikus, és nem azért, hogy Agatha Christie-t olvasson), mindenesetre sok mindent tanultam ebben az évben, ami a hivatásossághoz kell, ennek örülök, de sok mindent elfelejtettem, ami szintén a hivatásossághoz kell, ezt sajnálom. Ebben az évben már tisztábban látom az irodalmi élet erőviszonyait, intézményeit, működését, ennek is lehet örülni, ezen is lehet szomorkodni, valahová bekerültem, ez a lényeg, benn vagyok, annak minden szépségével-rútságával együtt, és innen bentről minden más, például úgy tűnik, hogy olyan, hogy kint, nincs is, irodalmi értelemben, egymásnak és egymásért élünk, megint és persze irodalmi értelemben.

Tulajdonképpen nem azért indítottam a fiatalisággal, hogy a hivatásos jelzővel viaskodjam (látszik, hogy nem vagyok elég hivatásos, előbb végig kell gondolni, miről ír az ember), szóval, azt gondoltam, mivel kevés a hely, és most már még kevesebb, a kilencvenes évek második felében feltűnt fiatalokról írok, elsősorban a *Sárkányfű* című folyóirat és a *Köztéri mulatság* című antológia kapcsán, illetve innen kiindulva – tudva azt, hogy nem a legildomosabb pont annak beszélnie ezekről, akinek túl sok köze van hozzájuk, nem is dicsérni kívánok, az nem az én dolgom, pusztán a szerkesztői tapasztalatokat szeretném megosztani és a sejtethető tendenciákat – ha ez ennyiből látható egyáltalán – felvázolni. Úgy gondolom tehát (immár minden mellébeszélés nélkül), hogy a mai fiatalok, és főként a prózaírók munkáiban igen erős klasszicizálódás érezhető, többnyire történeteket mesélnek el és többnyire problémátlanul, általában hihetetlenül erős valós (vagy annak tetsző) és sokszor személyes (vagy annak tetsző) eleményanyaggal dolgozva. Történeteik általában időben-térben jól körülhatárolhatóak, gyakran kifejezetten szűk lélettérben játszódó, nemegyszer szociológiai pontossággal bíró apró metszetek vagy életképek – egy térség, egy helység, egy falu, egy tanya, egy kelet, egy közösség, egy ember életének töredékei. Az említett antológiában ilyenek például Csender Levente, Kerékgyártó György vagy Szerbhorváth György írásai, de hatalmas szereppel bír Dombos a három vajdasági fiatal szerző, Aaron Blumm, Mirnics Gyula

és Szerbhorváth György *Dombosi történetek* című kötetében is, amellet, hogy írásaik hangvétele kimondottan abszurd. Mert sokszor épp nem a pontosság és aprólékoság lesz fontos, a történet lecsupaszodik, elmosódik, legenda- vagy meseszerűvé válik (például Halász Margit *Forgószél* című könyvében), de realitás és meseszerűség, pontosság és abszurdítás tulajdonképpen sokuknál gond nélkül megfér egymás mellett (Cserna-Szabó András *Fél négyére* gondolok elsősorban). Egészen máshogy, de hasonlóan izgalmasan, szintén pontosan, egy helyhez kapcsolódóan és ugyanakkor legendaszerűen bánik a történeteivel Bartis Attila is *A kéklő pára* című kötetében. A felsorolt írók szinte mindegyikénél fellelhető az önéletrajziaság mozzanata (és nem csak a felsoroltaknál, természetesen), olyan író is akad azonban, nem is kevés, ahol ez jóval több apró mozzanatnál, azaz egész könyvük – regényük, mert eddig novellákról volt szó – hol hagyományosabban, hol kevésbé hagyományosan, de az önéletrajziaságra épül, ilyen Péterfy Gergely *A B oldala*, és persze ilyen Garaczi László *Pompásan buszozunk!* -ja, eddig nem értékeltem, most megteszem, mindkét könyvet fontosnak és jónak tartom, ráadásul most már közel sem a kezdő fiatal íróknál tartok, ami nem baj, a leírt jellemzők nem feltétlenül csak a fiatalabbak írásainak, úgy tűnik, sokkal inkább az ezredvég prózájának ismérvei, viszont sehol sem tartok, mégis túlfutottam a két flekket, ez már inkább baj, megint – mint mindig – csak prózáról beszéltem (meg persze magamról), nem beszéltem sem a fiatal költőkről, pedig szerettem volna, sem Oravecz Imréről, pedig szerettem volna, sem a JAK-hajóról, sem Tatáról, sem Szovátáról, sem a Magyar Irodalom Házáról, és sok minden másról 1998-ból, amiről pedig szerettem volna.

Kulcsár Szabó Ernő

Válasz a Jelenkor kérdéseire

Az 1998-as év magyar irodalmi terméséből egyértelműen Oravecz Imre *Halászóemberét* tartom kiemelkedőnek. Még akkor is, ha ebben a pillanatban nem könnyű eldönteni, abban van-e a jelentősége, hogy a *Puszták népéhez* képest – s ez nem kis lépés az irodalmi „tényszerűség” hazai történetében – alapvetően megújította az „eredethez” való viszony irodalmi retorikáját,

vagy pedig abban, ahogyan ez a könyv az „emlékezet” szövegbeíródásának nálunk szokatlan technikáit kidolgozta. Mindenesetre, a képzelet és az emlékezet egymásra utaltságának ilyen poetológiai megnyilvánítása Oravecz könyvében olyan nyelv beszédének a teljesítménye, amely új impulzust adhat az 1986-os fordulat óta magas szinten önismétlő irodalmi folyamatnak.

Ha túl szabad tekinteni a szépirodalomra, akkor a szellemtudományi mezőnyben Szabolcsi Miklós monográfiájának zárókötetét, Szirák Péter könyvét és Fehér M. István kezdeményező jelentőségű Gadamer-tanulmányát említeném. Az előzőt egy ma már szokatlan méretű vállalkozás magas színvonalú kiteljesítéséért külön elismerés is megilleti. Az utóbbiak közül az egyikre a közelmúlt meggyőző hatástörténeti értelmezése, a másira az irodalom és filozófia nyelviségének új megközelítésmódja miatt esett a választásom.

Jelenleg leginkább az az összefüggés foglalkoztat – a saját kutatásaimban itt látok most némileg már meg is alapozott lehetőségeket –, amely a hermeneutikus és dekonstruktív nyelvi tapasztalatot közelítheti egymáshoz. Pontosabban, hogy a nyelvbe való befoglaltságunk tapasztalatának megfelelő értelmezése miként vezethet egy szubjektumtörténetileg új, s most már par excellence nyelvi eseményként értett (tehát: nem-ideologikus) poétikai önmegértéshez. Mert ha csak az irodalmi szöveg képes a nyelviséget igazán „történésként”, vagyis mint a cselekvő szándékának és a tett eredményének uralma alól *egyaránt kivont* bekövetkezést felismerhetővé tenni, akkor látjuk igazi jelentőségében Nietzschének azt az – egyébként éppen százéves – következtetését, mely szerint a hagyományos „humanizmus” diszkurzusának állandó hivatkozási pontja tulajdonképpen egyfajta (nyelvi) létesülés, azaz, mindenkor „a történés komplexuma”. Kevésbé radikálisan úgy mutatkozik meg ez a „történés” Gadamernél, hogy „man kann gar nicht anders reden, als wie es in einem denkt...” Mind ez számomra nemcsak a kutatás egyik legelőbb hermeneutikai kérdése, hanem – egyfajta még képviselhető etikai konszenzus értelmében – annak követelményét is jelenti, hogy azazal is megértésre kell jutnunk, akivel nem tudunk egyetérteni. Mert erre ma alighanem különlegesen rá van utalva az irodalmi, de a szélesebb értelemben vett nyilvánosságunk is. Ha oly gyakran hangoztatjuk évezredes európai hovatartozásunkat, emlékeznünk kellene arra

is, hogy ott, ahová igyekszünk, ma ezen az alapelven áll vagy bukik minden.

Csalódásnak mondható, hogy politika és kultúra, vagy még inkább: politikailag értett kultúra és irodalom elválasztódásában továbbra is csak reménykednünk lehet. Nemcsak arra gondolok, hogy éppen ezért nem oldhatók föl régebbi eredetű ellentétek. Hisz ezért nem fognak egyezségekre jutni egymással azok, akik most hisztérikusan viszik tudomásul korábbi egyoldalúságaik viszonzását azoktól, akik meg ma érzik nyeregben magukat. Erre nem tudok jobb feleletet, de ez is – lehet, hogy – merő illúzió, mint a Derridáét a háborús Paul de Man-dokumentumokra: az igazságtalanságra nem szabad újabb igazságtalansággal válaszolni.

Inkább szakmai meglepetés, mint csalódás irodalomtudományi nyilvánosságunk egyik – egyébként régóta érlelődő – fordulata. Ami abban mutatkozik meg, hogy a pozitívizmus 20. századi hívei is idejét látták végre demokratizálni, úgymond, a szakma világát. Király István és Pándi Pál után – kétségkívül régóta rá is szorult erre. Sebb lett volna, persze, ha mindez az ő idejükben történik meg, de végül is jobb később, mintha elmaradna. Ebben a demokratikus lendületben mindössze az a módszertani naivitás a meggondolkodtató, miként apellálhat az egzakt tudomány eszménye most meg éppen arra a szubjektivitásra, amelynek az esetlegességét és előítéleteit eddig a tudományos „objektivitás” és tárgyyszerűség legfőbb veszélyeként tartotta számon. A másutt megismerés-ellenesként kárhoztatott szubjektivitás ma ily módon – nem kis szakmai következtelenség árán – az egyenrangú és autentikus véleményvilágok legitim sokféleségének hordozójaként értékelődött föl. Az, hogy ki hogyan gondolkodik az önmagát a szubjektivitás felől megértő én ezredvégi történeti lehetőségeiről, gondolom, velünk született emberi jogok kérdése. A fenti kérdésben tehát nem feltétlenül osztva, de – *demokratikus megfontolásból ugyanígy ki sem rekesztve* – a francia teoretikus állásfoglalását, úgy emlékszem, Bourdieu erre a jelenségre mondta, hogy „bármennyire sértse is a dolog sokak naiv demokrata érzelmét – bizony, nem minden vélemény vélemény, sőt ez még be is bizonyítható...” Azt gondolom, egyedüli közös feladatunk itt az azon való munkálkodás lehet, hogy *minden*, még a nem-vélemény értékű *vélemény* is nyilvánosságra jusson. Többek közt tehát ezért kell a tudomány és a művészet világában

érvényes szabályokat a maguk különállásában értelmezni és elválasztani – még a demokratikus politikai játékszabályoktól is. Ennek megvolna például az az előnye, hogy világosan elkülönülhetne egymástól az alapítványi írásmódban újraeledt pártos esztétikai ironia nyelvelenessége, illetve a szövegiségbe vizsztatérni képes nyelvi alakítás tényleges művészi teljesítménye.

Ami pedig személyesen leginkább nehezítette – másokéval egyetemben – a munkámat, azért legyen talán azoké minden nyilvános felelősség, akik a frankfurti könyvvásárt „benszültöttek és sápadtarcúak” ügyévé próbálták tenni. Ilyen körülmények között sikeres magyar bemutatkozásért azért rettenetesen nehéz dolgozni, mert abban a – meglehet – ellentmondásos Európában, ahol ez az esemény majd lejár szódik, a fentebbi szempontot a szellemi mocsárvilágba szokták utasítani. Akik így fűtik otthonról ezt a poklot, ne legyenek restek akkor már majd a helyszínen is belesétálni – kulturá(itságu)nk nagyobb dicsőségére. De én inkább azt remélem, nem a mi kultúránk nyelve gondolkodik e szempontok beszédében. S – az egyértelműség kedvéért nyomatékosítva – még csak nem is Frankfurt ürügyén, hanem egyáltalán.

Mert Frankfurt kapcsán – ha már szóba hoztam – nem az a valóságos probléma, tudatában van-e a jelenlegi folyamatok hiszterizált kritikája annak, mennyi ideig tart egy jelentékeny könyv méltó fordításának kieszközlése s a német piacon eladható kulturális terméké alakítása. Mert nyilván tudatában van, ha nem emlékszik is rá ilyenkor. S akkor még szóba sem hoztuk azt a munkánkat viszont napról napra tartalmilag bonyolító kulturális körülményt, amelyet semmiféle pályázattal, de még petíciókkal sem lehet áthidalni, nemhogy érvényteleníteni. Arról a kánonok közötti közvetítésről van szó, amelynek ambivalenciáit Kosztolányi így jellemezte: „Ha egy verset átlplántálunk idegen talajba, gyakran elsovrad, nem is mindig a fordító hibájából, de az is megeshetik, hogy új életre kel, szebb lesz, mint az eredeti, mégpedig nem mindig a fordító érdeméből. (...) Néha maga a nyelv szelleme hat. Ami nálunk rossz és elcsépett, az náluk jó és eredeti, s megfordítva.” Akár elhiszik tehát a bírálóink, akár nem: több fejtörést okoz az ilyen „interkulturális” feladat annál, hogysem még az is nyilvános bizonygatásra szoruljon, ezt a tényt is a magyar irodalom és kultúra legelőnyösebb, egyszersmind legteljesebb bemutatása érdekében vagyunk kötelesek esetről esetre

mérlegelni. Tudva, hogy a teljesség nem mindig szinonim az előnyössel.

Az úgynevezett kellemes meglepetések olyanok, amelyekről – problémát oldván meg – kevés okunk van beszélni. Vagy egyáltalán nincs, mert úgyszólván elrendeznek valamit, ami onnan fogva nem rendezetlen kérdés. E szempontból – csupán mert nemcsak kettőnkre tartozik, ennyiben kicsit „közérdekű” is – egyedül arra szeretnék utalni, hogy biztató tapasztalatnak tartom (többfelől is szítt) vitáink baráti rendeződését Balassa Péterrel. Egy elmérgesedett, 1996-os eszmecsere emlékezete indokolja tehát, hogy mint önmagán, a személyes közegen túlmutató tény, itt hozzam szóba. Sikernek tekintem továbbá, hogy – több év munkáját közreadva – sikerült megjelentetnünk egy Kosztolányit újraértékelő tanulmánykötetet, elsősorban a jövő irodalomtudásainak eredményeit téve így hozzáférhetővé.

Innen nézve az 1998-as év sem nem előrelendítő, de különösebben vissza sem rendező hatású. Nem volt szép a Tatáról folytatott vita, ahogy érvelés helyett az sem válik értelmiségi dicsőségre, ha a beszélő alanyok ritkítása újában már nemcsak tropológiai szinten fenyeget az asztalok borogatásával. Hogy mindez valóban csak „szigorúan irodalmi értelemben” van-e így, nehéz volna megítélni. Újabb ok arra, hogy a kultúrát, a művészetet, amelynek a közegében dolgozunk, már csak hagyományos méltósága és teljesítményi többlete miatt is ajánlatos távol tartanunk a politika diszkurzusától.

Berlin, 1998. dec. 4.

Kulcsár-Szabó Zoltán

Válasz a Jelenkor kérdéseire

Nem könnyű azokra a kérdésekre válaszolni, amelyeket a *Jelenkor* szerkesztői megfogalmaztak, hiszen egy kalendáriumi év (bármennyire is stabilizálható intézményesen periodizációs eszközként) nem igazán lehet hasznosítható a (valóban) irodalmi események és folyamatok megítélésekor (még akkor sem, ha az irodalomelméletben éppen az elmúlt néhány évben vált divattá egy-egy évet teoretikus igényű, kultúrszemiotikai elemzés tárgyává tenni, például Hans-Ulrich Gumbrecht írt könyvet 1926-ról). A magyar irodalomtudomány és -kritika korábbi, hasonló jellegű összegzés-kísérleteinek (a '70-es években pl. az *Irodalomtörténet*ben közöltek

ilyen típusú tanulmányokat) „megbízhatósága” legalábbis óvatosságra int, ugyanakkor ezek jól használhatók recepciós dokumentumokként, azaz az ilyen típusú vállalkozások mégsem tekinthetők teljesen értelmetlennek.

A kérdéssorozat könnyebbik feladatát az 1998-as év jelentős műveinek kiválasztása jelentheti: itt egy-egy ízlésforma önrekonstrukciójaként, önfenntartásaként lehetne érteni a beérkező válaszokat. Jelen sorok írója számára – meglehet, nem túl meglepő módon – Oravecz Imre több mint tíz éve készülő, 1998-ban végül *Halászóember* címmel megjelent verseskötetére esik a választás, amely – idézve a *Jelenkor* körkérdését – „eddig fel nem ismert összefüggést” is hozott, amennyiben a kialakult könyvforma bizonyos tekintetben alighanem módosításra kényszeríthetné az Oravecz költészetéről írt kismonográfia *Szajla*-interpretációját, melynek a *Halászóember* könyv-konceptiója még nem állt a rendelkezésére. Némi csalódást okozhatott viszont a kötetkompozíció Kukorelly Endre *H.Ö.L.D.E.R.L.I.N.*-jében, legalábbis a korábbi, folyóiratbeli közlések keltette várakozásokhoz képest.

Ha szabad az irodalomtudományra is kiterjeszteni a kérdést, mindenképpen kiemelkedő eseménye az évek az, hogy megjelent Szabolcsi Miklós monumentális József Attila-monográfiájának utolsó kötete (s ezzel egy olyan munka vált teljessé, amelynek olvasását szinte „kikényszeríti” az általa tárgyalt irodalmi korpusz), illetve Szirák Péter összegző könyve 1980-as évek magyar prózájáról (*Folytonosság és változás*). A folyóiratbeli publikációkat tekintve úgy tűnik, mintha 1998-ban az irodalomtudomány valamivel érdekesebb lett volna, mint az irodalmi termés.

Egy-egy mű megjelenése tekinthető folyamatnak is, ám ezt a jelentést kizárva az 1998-as évben nemigen vált világosabbá a kortárs irodalmi folyamatok alakulása (így pl. Darvasi László készülő regényétől és annak majdani fogadtatásától az volna várható, hogy érthetőbbé teszi, miféle kapcsolat áll fenn a „történelmi regény” műfajának újrafelfedezése és a '90-es évek prózájának alakulása, valamint az e téren kialakult olvasói elvárások között, ám ez a regény még nem jelent meg).

Az „irodalmi élet” sok résztvevője számára vélhetőleg az ez évi kormányváltás politikai eseménye jelentette az egyik legfőbb irodalmi eseményt, ez azonban – mint esemény – olyan természetű, hogy megítélésének legjobb szempontjai aligha az irodalomból nyerhetők. Ami

már közelebb visz egy feltételezett „irodalmi élet” színteréhez, az pl. az írószervezetek teljesen eltérő módon megmutatkozó, de '98-ban egyaránt jól érzékelhető önmeghatározási, illetve szerepfelfogásbeli válsága lehet, bár ez inkább folyamat, mint esemény. Szintén itt említendők meg azok a viták, amelyek a magyar irodalomnak a jövő évi frankfurti könyvásáron esedékes prezentációja körüli diskurzust meghatározták. Itt az tűnt a legérdekesebbnek, ahogyan az „irodalmi élet” különböző reprezentatív szereplői, illetve a tágabb irodalmi nyilvánosság és a szélesebb közönség szembesültek a kánon fogalmával, és elkezdték használni, valamiféle értelemmel felruházni azt – sokan mintha most döbbsen volnára, hogy ebből nemcsak egy lehet, sőt arra is, hogy van ilyen.

Ezek azonban jobbra olyan események, amelyek sem nem emelnek, sem nem rontanak egy „irodalmi év” megítélésén – „megint csak szigorúan irodalmi értelemben” (idézet a körkérdésből). Az év maga amúgy nemigen emelhető ki, sem pozitív, sem negatív értelemben az „irodalmi évek” hosszú sorából. Voltak, nyilván, akik dolgoztak rendesen, és bizonyára olyanok is, akik nem annyira.

Margócsy István

Kedves Barátaim,
kérdéseitekre *történetileg* nem tudok vagy nem akarok válaszolni: nem gondolom ugyanis, hogy egy év mint időtartam az irodalom mozgását és működését illetően bármilyen szempontból is lényeges elkülönítésekre tudna alkalmat adni; nemigen látom úgy, hogy a művek létrejötte, a művek fontossága (sőt: a művek együttese és együttműködése) egyáltalán összefüggésbe hozható lenne az időnek, kivált ily kicsiny időszakasznak meghatározó voltával.

Élménybeszámolóként persze lehet egy évre visszagondolni, sőt sok élménybeszámoló egymás mellett különösen érdekes is lehet; aminek azonban az lesz, szerencsésen, a következménye, hogy sok színes és egyéni leírás egyvelegéből nem a megcélzott évrre, hanem a kiválasztott társaság szép és eleven tarkaságára nézve lehet majd tanulságokat levonni. De hisz, végső soron, úgys is ez a cél.

Ebben az évben engem, a most keletkező magyar irodalom műveinek köréből mindent felforgató, megrázó új élmény (hagyományosan: katarzis) nem érintett; születtek ugyan nagyszé-

rú könyvek, nem is kevesen (kivált verses-könyvek: pl. Rakovszky Zsuzsáé, Kukorelly Endréé), ám ezeket, különösségükben és kiválóságukban is, majdhogynem *természetesnek* tekintem; ha szabad lenne nagyképpen nyilatkoynom, azt mondanám, elvárom a magyar irodalomtól, hogy folyamatosan is termeljen a maga legmagasabb színvonalán. S mivel úgy látom, mostanában a magyar irodalom minőségi termelésével kapcsolatban nincs nagy baj, normális jelenségnek tartom, hogy vannak kiemelkedő művek, ám azt is normálisnak tartom, hogy ezek nem nagyon gyakoriak.

Ami azonban – számomra – különleges és valóban meglepő irodalmi jelenség volt, az a mai legjobb irodalom váratlan összefogása és együttes gesztusa volt egy egyszeri alkalomra: Tandori Dezső hatvanadik születésnapjára. Bizonyára kevesen várták, hogy a mai igen sok szempontból túlfeszített és szerteszabdalt irodalmi életben létrejön egy ilyen nagyszabású ünneplő egyetértés *egy* kérdésben: *van* a mai élő irodalomban olyan életmű, melynek korszakalkotó jelentségét többféle ízlés és többféle irányzat radikálisan eltérő képviselői is egyértelműen elismerik. Az a rendkívül széles skála, mely a Tandorinak tisztelgő majdnem száz író, művész alkotó tevékenységét átfogja, szinte beláthatatlan; egyes szerzők *egyéb* kérdésekben, meglehet, szóba sem állnak egymással. E ténynek, hogy – ha csak egy pillanatra is – valóban nagyon fontos konszenzus teremődött az irodalom egyik leglényegesebb pontján, s ráadásul oly konszenzus, melynek a méltató értékelés mellett elsősorban a tiszteltetés és a szeretet a vezérprincípiuma, kivételes a fontossága. S nemcsak azért, mert mindezt, én úgy vélem, Tandori sokszorosan meg is érdemelte, hanem azért is, mert azt mutatta meg: az irodalmi élet sok vitája és éles szembenállása mögött van és él, ha rejtetten és ritkán felbukkanó módon is, egy közös, titkos, sokszor ki nem mondott értékelő elkötelezettség a valódi nagyság iránt, s *ezt* az elkötelezettséget, minden különbség (elkülönböződés) dacára is, egy természetes en egyszerűre nemes és esendő – *ünneplő* alkalma ki is mondathatja.

Köszönjük hát meg Tandorinak, eddigi összes művével együtt, ezt az alkalmat is: a továbbiakban bizonyára ez is beletartozik majd az ő életművébe is. S ha ilyen alkalom persze ebben az évben máskor nem is adódott, s az elkövetkező években sem fog adódni; reménykedhetünk legalább, hátha lesz következő éve. Számomra ennek az évnek ez volt a legnagyobb irodalmi ajándéka.

Márton László

Berlin–Wilmersdorf, 1998. XI. 22.

Kedves Boglárka,

bármennyire szeretnék is, nem tudok felelni a *Jelenkor* körkérdésére. A kortárs magyar irodalom szempontjából az idei évet kihagytam: nem élek az otthoni közegben, nincs áttekintésem róla, milyen könyvek jelentek meg, és nem jutok hozzá az otthoni folyóiratokhoz. (Ezt nem panaszképp mondom, ez munkám természetéből következően van így: leginkább olyasmiket olvasok, amik az íráshoz kellenek.) Úgy sejtem egyébként, hogy az idei év, ellentétben a tavalyival, inkább lírában erős: elég említenem Oravecz, Kukorelly, Bertók László, Simon Balázs új kötetait, vagy Borbély Szilárd új, egyelőre kéziratban olvasható verseit. De beszélhetnék Tar Sándor új regényéről vagy Zilahy Péter megjelenőfélben levő prózájáról és persze Rugási Gyula új tanulmánykötetéről, amely (különösen a tavalyi *Örök romokkal* együtt) szerintem nagy dobás. És még folytathatnám. Mindez azonban két okból sem kielégítő válasz. Egyrészt azért nem, mert (ellentétben az előző évekkel) nem tudhatom, nem hagytam-e ki valami fontosat, nem kerülte-e el olyan mű a figyelmemet, amelyet preferenciáim szerint okvetlenül említenék. Másrészt épp az irodalmi tényeket és azok összefüggéseit nem látom: nem vettem részt az idei találkozókon, nem követtem a szóbeli és a sajtóbeli vitákat, ezért épp az év egészének megítélésére nem vagyok képes. (Amihez persze némi időbeli perspektíva sem ártana, hiszen még benne vagyunk az évben.) Ígérem, hogy jövő ilyenkorra felveszem a fonalat, és ami csakugyan mulasztás, azt be fogom pótolni.

Szeretettel üdvözlöm a Szerkesztőséget:

Márton László

P.S. Egy irodalmi tényt mégiscsak ideírnék: az idei év egyik jelentős hozadéka, hogy Darvasi befejezte *A könnyemutatványosok legendáját*. Itt Berlinben van is példány a kéziratból; még nem láttam, de majd.

Mekis D. János

Terméseredmény, termésátlag

Egy *irodalmi* évet (évjáratot?) bajos egészként, egységként tekinteni – agronómiai szemlélete lenne ez a literatúrának: terméseredmények, termésátlag stb., esetleg szőlészeti-borászati

metaforikát lehetne bevonni az irodalomértelmezésbe... Az év éppúgy önkényesen megválasztott történeti korszak, mint az évszázad vagy az évtized a történettudományban vagy a popkultúrában. 1968 után valószínűleg a 2000. évet fogják majd olyasféléképp évnékné tekinteni értelmezői (azaz elkötelezettjei, rajongói, misztikusai), ahogyan például a XVIII. század századként tudta önmagát. 1998 ebben az értelemben nem év; de nem is korszakhatár, ahogyan 1948 vagy akár 1986 is annak tűnhet a hazai irodalomértés bizonyos nézőpontjaiból.

Intézményi szemszögből vagy akár praktikusan persze mégiscsak beszélhetünk „az 1998-as év magyar irodalmi terméséről”, ahogyan az a felhívásban szerepelt. Különböző is, ahogy látom, oly válaszadók, mint Kosztolányi, Karinthy, s különösen az aggályos Babits példái arra intenek: a körkérdéseket mindig komolyan kell venni.

Mindenekelőtt leszögezném tehát, hogy mi nem történt – szerintem – 1998-ban: nem elkezdett olyan mű, amely úgy reprezentálná az évet (évtizedet?), mint Závada Pál és Hazai Attila 1997-es regényei. A *Jadviga párnája* és a *Budapesti skizo* ugyanis mintha két nagy befogadói elváráshorizontnak megfelelő, reprezentatív szövegként viselkednének. Eddigi recepciójuk alapján úgy tűnik, kifejezetten provokálják az olvasót jelformáik elfogadására vagy elutasítására, az 1998-as esztendő irodalmi vitáinak egy része legalábbis kifejezetten ezzel foglalkozik (különösen Hazai kapcsán). (Nem gondolnám azonban, hogy „nemzedéki regényekről” lenne szó, bár nyilván egy ilyen törés, megosztottság állítása mellett is lehetne érveket találni, a különböző vitacikkeket, előadásokat áttekintve.)

Garaczi László új, az elmúlt évben közreadott könyve, a *Pompásan buszozunk!* bizonyára jelentősebb regény, mint a fenti kettő. Annak tűnik nyelvi-poétikai összetettsége alapján – melyet egyébként korántsem szövegimmanens szempontnak, hanem egy dialógus-jellegű befogadás nyitól helyzetének tekintek – irodalmilag azonban kevésbé reprezentatív. Ha reprezentációról beszélünk ugyanis, az irodalom intézményrendszerrel s diskurzusok párbeszédét jelenti inkább, semmint „független olvasásra” felkínáló szövegeket. A korhoz kötöttség innen nézve olyan erőteljesnek tűnik a *Jadviga...* és a *Budapesti skizo* esetében, amely lehetetlenné teszi a – mégannyira óvatos – transzcendáló befogadást. Provokáció, illetve (meg)felelés valamiféle elvárásoknak? Az értelmezéshez bizonyára szükséges bizonyos tá-

volság. S ez az, ami egy ilyen (korhoz kötött) körkérdés/körválasz helyzetben nincsen meg.

A temeseredményt áttekintve elkerülhetetlenek a felsorolások. Eltekintek azonban a szépirok és műveik sorra vételétől, inkább néhány jelentős, irodalomról szóló könyvet említenék. 1998-ban jelentek meg, többek között, Farkas Zsolt, Fogarasi György és Müllner András, H. Nagy Péter, Kálmán C. György, Kékesi Kun Árpád, Kulcsár Szabó Ernő, Kulcsár-Szabó Zoltán, Szegedy-Maszák Mihály, Szirák Péter, valamint a pécsi Sensus Csoport tanulmánykötetei. Nincs hely itt ezeket részletesebben méltatni, így csupán egyetlen könyvről szólnék néhány szót, az *Újraolvasó. Tanulmányok Kosztolányi Dezsőről* címűről (szerkesztette Kulcsár Szabó Ernő és Szegedy-Maszák Mihály). Az újraolvasás természetesen újraértést jelent, s ez esetben a magyar irodalomtörténeti kánon átrendezését is: Kosztolányi egy képzeletbeli első helyre látszik kerülni a magyar irodalmi modernség történetében, legalábbis ez tűnik ki e magas színvonalú tanulmánygyűjtemény legtöbb szövegéből. Hogy ez időnként például Babitscsal szembeállítva történik meg, bizonyára vitákra ad majd alkalmat. Ezek azonban 1999 irodalmi eseményei közé fognak tartozni.

Ha módomban állna folytatni a termés áttekintését, többek között néhány könyvkiadó, mint az Európa, a Jelenkor, a Latin Betűk, a Magvető kultúrmisszióknak is bizvást tekinthető tevékenységéről írnék, hiszen e kiadók Wittgensteintől Ecóig számos jelentős szövegfordítást adtak közre. De most éppúgy nem szólok róluk, mint a folyóiratokról: a *Thélém*-től a *Jelenkor Pompeji*-számáig, pedig ezekről is volna mit beszélni.

Mészáros Sándor

Körválasz: az idej leg-ek

(A költő felel) Az irodalom állapotáról a *Jelenkor* szerkesztői által feltett kérdésekre legáltalánosabb szinten Illyés Gyulával együtt felelhetek, aki mintegy helyettem is beszélt egy születésnapi interjúban: „Nem hiszem, hogy oly sok volna a tehetség, de hiszem, hogy a nép életerős, szívós, s ezt olyan jelek mutatják, mint a magyar munkás munkaszeretete, szakértelme, a parasztság életszeretete, a középrétegek érdeklődése. Életerős, fölfelé menő népek érzem ma a magyar népet, s ilyennek ér-

zem a magyar irodalmat is. Azt érzem, hogy jó a magyar irodalom szelleme, s ez nemcsak az írókra, hanem mindenekelőtt az olvasókra vonatkozik. Az olvasók igénye, tisztánlátása megnőtt. Megbukott a másodrendű irodalom, az olvasók visszautasítják a rossz irodalmat, az olvasóknak nem kell az irodalmi selejt sem. Az irodalom területe megtisztult, s sok lehetőség nyílt meg az írók előtt. Elmúlt a személyi kultusz idősza, amikor rossz irodalommal akartak jó ügyet szolgálni. Most, hogy tiszta a mező, felvetődik a kérdés: mivel vessük be? Óriási, izgalmas feladat a fiatal írók, költők és prózaírók számára: hogyan nyomul előre az igényes, jó irodalom. Az olvasó és a magyar szellemi élet figyelme keresi a jó műveket. »Nagy munkásfelvétel van« – mondanám az üzemek munkáskeresletének mintájára: nagy írókereslet van, kereslet, szükséglet jó írókban, nemes művekben, zsenikben, ha úgy tetszik. (...) Igen, a lehetőségeket optimistán látom. Nem mondanám ugyanezt az úgynevezett irodalmi életre. Az írók körében merevséget, depressziót érzek. Nincs meg az a jó szellem, amelyet a szovjet vagy a francia irodalomban látunk. Azt hiszem, kevés kellene, hogy jó irodalmi élet bontakozzék ki.” (In: *Hajszálgyökök*, Bp., Szépirodalmi, 1971. 472. o.)

(*Egy másik költő felel*) Csak ismételni tudom: igen, a lehetőségeket optimistán látom, noha az 1998-as év személyesen a lehető legrosszabb volt. Ez az év majdnem végleg meggyőzött arról, hogy a kisszerűség, a hazugság, a tehetetlen lustaság és a gyűlölet közegeiben nem érdemes tovább dolgoznom. „Hát Új Tapasztalat sose jön. Sose, ettől nem kell szorongani.” Ha szabad így mondanom, kivételesen nem értek egyet e másik költővel, nem értettem egyet sem 1997-ben, és nem fogok egyetérteni vele 1999-ben, csak ebben az évben hittem azt, hogy... Így, egyelőre, nem tudom elhelyezni ezt az évet „saját képzeletbeli évrangsoromban”.

(„Szigorúan irodalmi értelemben”) a legjobb szöveg, amit ebben az évben olvastam, Tolsztoj *Hadzsi Murat* című elbeszélése volt. A magyar kiadás jegyzeteiben az olvasható, hogy Tolsztoj tíz évig írta ezt a művét: „Legérettebb, tizedik szövegváltozatával 1905-ben készült el, noha az író még ekkor sem tekintette befejezettnek művét.” – És Tandori Dezső: *Még így sem* című kötete (1978)!

(*A leginspirálabb [zárójeles, fél]mondat*) „...aki nem újraolvas, az szükségképpen mindenhol ugyanazt a történetet olvassa” Roland Barthes: *S/Z*.

(„Ami éppen ellenkezőleg, fékező hatással bírt”) Megszűnt a *Pompeji*. Nem a legjobb magyar folyóirat volt, mert ilyen talán nincs; hanem a mai gazdag (!) folyóiratkultúrában érdemes volt figyelni rá, majdnem minden számára.

(*Az idén megjelent legjobb versre*) az egyik barátom hívta fel a figyelmem, ami persze túlzás és azonnal cáfolható, mint minden efféle állítás. De én megörültem ennek és magamban lelkesen jóváhagytam, tényleg. A *Pompeji* búcsúszámban olvasható Szijj Ferenc *VI[-ötödik rétegszöveg]* című verse, amelyet – nagyvonalúan – éppen a *Jelenkor* adott közre.

(*Na jó, próza-ügyben elfogult vagyok*) Tar Sándor: *Nóra jön* című novellája az *Alföld* 1998/12. számában!

(*Olvasói kudarc*) Kamaszkorom „bálványának”, a *Harc a fehér báránnyal* költőjének egyik új versét negyedszeri próbálkozásra sem bírtam végigolvasni. Eddig kb. a feléig jutottam el.

(*Az idei kezdő tizenegy – avagy a lágy szívű kántor esete a könyvlistával*) Borbély Szilárd: *Ami helyet (kézirat!)*, Háy János: *Valami nehezék*, Kukorelly Endre: *H.Ö.L.D.E.R.L.I.N*; Bartis Attila: *A kéklő pára*, Garaczi László: *Pompásan buszozunk!*, Kőrösi Zoltán: *Történetek a csodálatos csecsemők életéből*, Podmaniczky Szilárd: *Vastag Sapka*, Tar Sándor: *Lassú teher*; Bényei Tamás: *Apokrif iratok*, Dávidházi Péter: *Per passivam resistantiam*, Szegedy-Maszák Mihály: *Irodalmi kánonok*. – Most olvastam el Németh Gábor: *A huron tó* című kötetét. Rendeljek el cserét a 89. percben? Kit hívjak le? Vagy korrektúráig lehetőleg már ne olvassak újat?

(*Sárbogárdi Jolán*) „Mennek az évek, mint a gázóra.”

Mikola Gyöngyi

Irodalmi momentumok 1998-ból

Idén a könyv: Szentkuthy Miklós naplója 1935–36-ból, *Az alázat kalendáriuma* (Magvető Kiadó). Kiadását azért tartom fontos eseménynek, mert az esszének mint műfajnak és mint tudásformának az utóbbi években sajnálatosan csökkent az árfolyama az irodalmi tőzsdén, s vele együtt annak a Rugási Gyula által magyar szinkretikus hagyománynak nevezett szellemi vonulatnak is, melynek Hamvas és Határ Győző mellett Szentkuthy az egyik meghatározó képviselője.

A könyv „szenzációja” (Szentkuthy gyakori szava, akárcsak a hypochondria) számomra: az állandó hintamozgás élet és művészet, érzé-

ki tapasztalat és etika, misztika és racionalizmus, Kant és Nietzsche stb. között; a végletek és paradoxonok egymásnak feszülése és egymásba oldódása az Egész utáni szenvedélyes vágyakozásban. Az utolsó fejezet egy ragúzai utazás emléke. Szentkuthy műtárgynak tekinti Dubrovnikot, mégpedig olyan műtárgynak, ahol a káosz és rend egyesülése történik minden részletben, bár különböző, egymással ellentétes rendezőelvek szerint. Felfedezi alkotóelemeit a kőben és a klorofillban, rendezőelveit pedig egy templomkapunak és egy mohamedán villa rács-kapujának mértani formájában és „spórázó” ornamentikájában.

„...’t was the name that broke the heart« – ahogy egy 17. századi angol költő írta – rá kell jönnünk, hogy »élet« és »művészet« nem reális különbségek, hanem nevek: a hozzájuk való ragaszkodás nem a valóság elfogadása, hanem nominalista idegesség” – mondja Szentkuthy abban a fejezetben, ahol a tiszta irodalom és a tiszta nem-irodalom megkülönböztetését óhajtja lebontani. (Félek, már csak e belátás birtokában sem fogok tudni „szigorúan irodalmi értelemben” válaszolni a feltett kérdésekre.)

Az év fontos novellája volt számomra Darvasi László *Stern úr* című írása a *Szerelmem, Dumumba elvtársnő* című kötetben (Jelenkor Kiadó). Régóta próbálom ugyanis megfejtetni Darvasi meséi és történetei mögött a „láthatatlan történetet”, kezdetben rejtett, majd mindinkább kibontakozni látszó teológiáját. És ez a novella mint a szerző sajátos önarcképe, sorsmetaforája, váratlanul új megvilágításba helyezte Darvasi korábbi írásait is (a Szív Ernő-szövegeket is ideértve). Most kezd csak körvonalazódni előttem centrális problémájuk, vagyis, hogy létezik-e bűn, és ha igen, mitől válik az ember bűnössé. A *Stern úr* című novellában az emberek bűne, mulasztása a hallgatás, Istenről való megfélemlkezés. Stern úr, aki nincs tudatában annak, hogy mit tesz, megtöri a csendet, s ezáltal mintegy „alkalmat ad” a néma tartományoknak, az elhallgatott realitásnak, hogy betörjön az életbe. Stern úr, aki Isten nevét hiába próbálta szájára venni, s aki Isten neve után a többi szót is fokozatosan elveszíti, végül maga lesz a szó, Isten rettenetes megnyilatkozása, félelmetes jele az emberek számára. Annak eldöntése, hogy miről beszélünk, és miről hallgatunk, Darvasi világának törvényei szerint egyáltalán nem áll szabadságunkban. Hogy is írta az angol költő? „...a név volt az, ami összetörte a szívet.”

„Talán letörölhetnénk már a horizontról

Nietzsche mondatát, hogy Isten meghalt” – emlékezetem szerint így hangzott Tolnai Ottó gondolata egy kiállítás megnyitóján a szegedi Régi Zsinagóga kertjében ez év augusztusában. „Az év mondatának” is nevezhetném, ha szerepelne ilyen kérdés a körlevélben, és ha nem lenne túl reklám-izű a megfogalmazás a kijelentés tartalmához viszonyítva. Éppen akkor jött ez a mondat, amikor Darvasi teológiáján gondolkoztam, de „szenzációja” persze nem csak ebben állt, hanem a gesztusban, ahogy visszavesz egy másik kitüntetett mondatot, formálhatónak, átalakíthatónak tételezve ezzel szellemi tradícionkat. És egyúttal áthúzza, „felülírja” Derrida törlésjelét is. A mondat ugyanakkor csak egy javaslat, mely új teret próbál nyitni a gondolkodás számára, felmutatja az üres táblát, és hogy csak rajtunk múlik, mit kezdünk vele, mit írunk rá, kinek a nevét.

Nagy Gabriella

Nevelj fel egy gyereket? Ültess fát? Írj egy könyvet?

A ’98-as év irodalmáról először a törökülés jut eszembe. Nyugalmi állapot. Még nem jóga, de néhány koncentrált mozdulattal és némi kontemplációval lehetne belőle az is. Nem térdelés és nem guggolás, kimunkált egyperces gimnasztika.

Az irodalomnak, ahogy minden másnak itt e honban, nincsen általános jó közérzete, az irodalom túlterhelt, megkísértett és állandó hiányérzettel küszködik. A nagy mű, azaz a felkent íróvá, az irodalom papjává válás alapvető kritériuma, csak nem érkezik. Vagy nem látni, vagy nem kell.

A részletekbe fúló élet részletérzékeny és rálátásra képtelen irodalmat kreál. Sem a világnak, sem a megszólalásnak, de még a kötet-megjelenésnek sincs valódi súlya. Az énnak egyre inkább. A teljesítmény énépítés.

A súlyok elvesztése együtt jár a kifulladás érzésével, nem az elbeszélhetőségben veszett el a hit, hanem a kimondásban. Méltán követel teret magának az irodalomban, ami irodalmon kívüli, legyen akár a dilettáns, éretlen, ártatlan, területen kívüli perspektíva vagy más művészeti ágak/médiумok látás- és gondolkodásmódja. A lényeg a vérátömlesztés.

Nemcsak egzisztenciális okai vannak annak, hogy a mozi, a színház oly erősen preferált területe lett az irodalomnak. Az erős műfaji fluktuáció – vendégművészek jönnek-mennek, műfaj-

vándorok esnek át a ló egyik oldaláról a másik oldalra – valamiféle örök kísérletező kedv megnyilvánulása is. Jobb esetben.

Ugyanúgy nagy igény mutatkozik a más, a friss hangokra, a női, dilettáns irodalomra, a naiv, természetes vagy reflektálatlan látásmódra, ami nyilván arra vezethető vissza, hogy az irodalmi beszédmódok és perspektívák elvesztették hitelességüket, a valósággal szemben kevésbé voltak képesek alternatív valóságokat teremteni és felmutatni. Mindez persze együtt jár azal is, hogy az irodalom zárt, artisztikus budoárjainak aajtjai feltárnak, és a közösség, közönség, a populáris műfajok, gesztusok felé utakat nyitnak. A törekvés az élet és művészet egymáshoz való közel hozására más módon is megnyilvánul, jelesül, hogy egyre több az írott szón túli, akciószerű történés egy-egy kötet körül, amely nem csupán csinnadratta kíván lenni, hanem szerves részévé válik a papíron megjelenő gondolatnak.

A '98-as év nem kifejezetten az irodalom éve volt. Születtek jó művek, a kritikát, olvasót mozgásba hozó opusok: Tar Sándor, Garaczi, Németh Gábor, Zeke, Péterfy, Peer, Térey, Bartis, Tóth Krisztina, Vörös, Darvasi és még sorolhatnám. Vannak közöttük kedvenceim is, de teljes szívvel és ámulattal csak Tar Sándorról tudnék beszélni – valószínűleg az ő könyveit és mondjuk az *Alföld* decemberi számát tennem el magamnak az új évezredre –, noha vitathatatlan értéket képvisel mindahány említett, s nyilván sok meg nem említett munka is.

Persze voltak kis és nagy veszteségeink is: a *Pompeji* megszűnése, az *ÉS* novellapályázata, hogy megjelenhetett egy olyan első kötet a könyvheti standokon, amely majd száz hibát tudhatott magáénak, a Frankfurti Könyvvásár körüli hisztéria, Mészáros Sándor távozása az *Alföldtől*, és a legfájdalmasabb, Nagy Atilla Kristóf halála.

De élet van a városban (legyen az Pécs, Szeged vagy Budapest), sorolhatatlan számban felolvasások, viták, beszélgetések, témérdek literatúrai csevely és rendez-vous, nagy nyereség a Kortárs Irodalmi Központ, amely még nagyobb lehetne, ha egy eleddig ismeretlen, de feltétlen tehetséges, nagy reményű nemzedék vagy mellőzött csodapókok színesítenék a felolvasók listáját.

Kívánom hát, hogy az irodalom a szórakoztatás és szellemi együttlétek egyik legelőbb formája maradjon, hogy egészségesebb mentális közérzetben teljen el ez a pár év az évezredből, és hogy legyen értelme a bölcsességnek: Nevelj fel egy gyereket, ültess fát, írd egy könyvet.

Pályi András

Három folyóiratszámot, pontosabban három publikációt emelnék ki.

Az első Kornis Mihály prózája a *Beszélő* októberi számában, a *Civilségem a pályán*. Megrendítő írás. Szándékosan kerülöm a műfaji meghatározást, mert magam sem tudom, mi ez (emlékirat, napló, esszé, vallomás, én-riport?). A leginkább azt mondanám, gyónás, a szó szoros és persze idézőjeles értelmében, vagy egy mostanság divatos pszichológiai kifejezéssel: én-közlés. De ez még rosszabb, mert száraz és már-már tudományos. Holott maga a mű épp a személyesség hőfokától oly megrendítő. Kornis elmond egy történetet a hetvenes évekből, egykori vergődését az ellenzékiesség (a politika) és a „nem megy az írás” határmezsgyéjén. De elmond egy másik történetet is, ama belsőt, egyedül lényegeset, amit általában képtelenek vagyunk, a belső formálódás, érés, alakulás útját (minő meredek vállalkozás ezt fogalmilag körülírni!), pontosan azt, amire én mint olvasó, író, sorstárs, akármilyen kíváncsi vagyok. Sőt alighanem csakis erre vagyok kíváncsi. Itt a lényeg. Időnként eltűnök, mitől gyakorolnak oly elementáris vonzerőt az irodalmi élet pletykái a legfennköltebb irodalmi elmékre is. Mert valójában nem a művekre, önnön formákba merevedésünkre vagyunk kíváncsiak, hanem erre az ére, erre a belső életre, amiből azért a jelentős művek mindig közölnek valamit (ettől jelentősek), de keveset. Kornis meg egyszerűen kinyitja a csapot. Elképesztő.

Radics Viktória nagylegzetű esszéje Avilai Terézről az *Ex-Symposion* 21–22. számában („Nő-vér”), *Szívsebzés* címmel. Rég olvastam szellemileg ilyen kifeszített esszét. Teréz extatikus vallásossága, mely minden ízében áthatja a létét, mely csupa-csupa érzékiség, mely maga a teremtetést átfogó fiktív szerelem, mondhatni kozmológiája van, egyrészt lenyűgözően izgalmas és vonzó számunkra, másrészt hihetetlenül távol van tőlünk. Ma mást jelent nekünk érzékiség, sors, emberi jelenség, minden, maga a kozmosz is. Radics Viktória pontosan ezt az idődrámát képes megragadni, egyszerre az azonosulást és az elutasítást. Ráadásul esszéje minden pszichoanalitikus alapállása ellenére – vagy ezen túl – elsősorban nem Teréz patológiájáról szól, ami a mai kritikus szemnek a legegyszerűbb lenne, hanem az elhivatottságáról, amiről összehasonlíthatatlanul kevesebbet tudunk ma, mint tudtak annak idején. Radicsot egy percre sem kísérti meg a Teréz-féle projekciós

vallásos gondolkodásmód, mégis otthonosan mozog e vallásos tudat legbizarrabb régióiban is. Ez csak egy módon lehetséges: ő maga személyesen Terézként jár ott, ahol jár, anélkül, hogy ez elhomályosítaná az ítéletet, ami nagyon mai és amit nyersen, tisztán kimond – Terézről? önmagáról? –, a valóság fikatív érzelmekkel való elfedéséről.

Kertész Imre *A nyomkereső* című kisregénye a 2000 nyári duplaszámában – ez a legkülönösebb eset. Ahogy olvasom, biztos vagyok benne, hogy egy „kései” Kertész-prózával van dolgom, ami afféle szemérmesen vallomások visszapillantás az írásra, csupa rejtőzködés, „pályám emlékezete”, mestermű, amely épp azáltal mutatja meg a Mestert, hogy teljesen elrejtí valamit többszörös áttétel (szerep) mögé, egyedül azt takarva ki, ami a lényeg benne: az íráshoz – mint nyomozáshoz – való viszonyát. Ráadásul az egészben érzek valami poszttotalitárius politikai aurát. És mindezt megírom a *Népszabadságban*. Néhány nap múlva megszólal a telefon, Kertész Imre az. Kiderül, hogy *A nyomkereső* már 1977-ben megjelent kötetben a Szépirodalminál. Az újraközlést az indokolja, hogy némileg átdolgozta az írást. Előzékenyen felajánlja, hogy elküldi az eredetét. Megjön a könyv, és olvasom. Újra. Vagy nem is újra. Előszőr. Döbbenetes élmény: hát ennyire hozzátartozik egy prózai műhöz nemcsak az évszám (ez hagyján, habár!), hanem maga a formátum, a kiadás, a szöveg fizikai teste is? Ami amott „poszt” volt, itt kézzelfoghatóan jelen idejű allegória, az író felráz, fejbe kölint vele, hogy a közéleti dimenzióból elvezessen az egyetlen igazi létkérdéshez. Mi végett vagyunk is hát a világon? A közéletiség kultusza idején ez kész forradalom. De hát Kertész Imre nem forradalmár. Egyszerűen elrejtetik a saját vallomása, az áttételei, szerepei mögé. Egyedül azt kívánván megmutatni, ami a lényeg... És ettől a ponttól minden ugyanúgy áll, ahogy tudatlanságomban megírtam: azért élsz, hogy megmutasd magad. Pontosan azt a magot, ami leginkább te vagy. A többi úgyis elhullik, mint a forgács.

Ma irodalmunkban – a művekben is, az úgynevezett irodalmi életben is – túl sok az exhibicionizmus. És túl kevés a személyesség. Holott egyedül ez utóbbi az érdekes, míg az exhibicionizmus merő unalom. Ezzel a három példával nem is akartam mást mondani, csak azt, hogy lám, mégis termelünk értéket.

Reményi József Tamás

Egy kurátor naplójából

1998. november 10. Varga Lajos Márton felhív: köszönteném-e lapjában Takács Zsuzsát a születésnapján? Örömmel vállalom, néhány hónapja a hétvégi melléklet társbérletében (négyen osztunk, kritikusok, egy hasábon) Keresztury Tibor úgyis elhappolta előlem *A bűnök számbavételét*, az utóbbi idők egyik legelbűvölőbb kötetét. Keresgetem a kivágatok közt Keresztury cikkét – a recenziócímek mögül sorra előjönnek 1998 verseskönyvei: ez az év az övék volt. Egybeállt Oravecz Szajla-„regénye” (és azzal a meglepetéssel szolgált, hogy *Halászoember* címen poétikailag még annál is jelentősebb vállalkozás lett belőle, mint ami a ciklus folyamatos írása-közlése közben látszott). Újra kötetnyi kedvvel szólalt meg Marsall László Rabelais-zaftosságú hangja (*Pókhálófüggvények*), és rákontrázott az ifjabb vágások dikciójával Térey János (*Térerő*). Megint versben volt erős Kukurly, ahogy Hölderlinnel sakkozott (jövendő antológia-szerkesztőknek ajánlanám a *H.Ö.L.D.E.R.L.I.N.* 64. oldaláról a valaha írt legszebb magyar hazafias költemények egyikét). Bertók László valóra váltotta, ami elvben gondolható volt: a nagy szonettkorszak után e korszak kincseivel megakodva tudott visszatérni korábbi lírája terepére (*Deszkatavas*). Még mindig romolhatatlanul üde Cselényi Béla (*Madárbiúntatójének* köszönhetem az év rímét is: „aki azt mondja / drótos-tót / gerinces / megjárta rodostót”). És jött Bogdán László az *Átiratok múzeumával* (istenem, milyen butaságot írtam róla kezdő kritikusként...), és jött Villányi a *Vivaldijával*, és Gergely Ágnes a kétszólamú könyvével (*A barbárság éveiből*), és, és, és...

November 14. Az Írószövetség közgyűlésén az álmos csöndbe beleszónokolta egy tagtársunk, hogy márpedig elég volt a defenzívából, a jövőben sokkal erőteljesebben kell képviseltetni a Szövetség íróinak érdekeit más írókkal szemben, és bizony, ha a Szövetség delegálja valamely kuratóriumban ellene szavaz az övéi könyvének, díjának, rádiójának, frankfurtjának, ellenben más könyvére, díjára, rádiójára, frankfurtjára voksol, akkor azt vissza kell hívni. E rövid sorozat nyomában egy másik tagtársunk is kilötte a sajátját. Ez többek közhangulata most a mi kis berkeinkben. Természetesen kizárólag az

irányzatoktól, politikai és alkotói hovatartozástól független értékek jegyében.

November 18. Megkaptam az akkreditációmát a Magyar Könyv Alapítvány kuratóriumába. A fentiek értelmében most meg vagyok lőve. Merthogy a Magyar Írószövetség választmányának, valamint a Szövetség Arany János Alapítványa kuratóriumának tagja vagyok, ám az MKA-ba a Szépirok Társasága és a József Attila Kör delegált. Az ellenség. Vagyis én minden döntésemben valahol áruló leszek. Az értékek jegyében.

November 20. Hogy „hol helyezném el 1998-at egy évrangsorban”?

Amióta az eszemet tudom, a magyar irodalomnak „szigorúan irodalmi értelemben” nem voltak rossz évei, csak kiállhatatlan szerzői és olvasói. Bizakodva és szorongva várom az Újlesztendőt.

Selyem Zsuzsa

1. (*Nappali ház*, 1998. 3, *A keresztyén hit iskolája*) *A Nappali ház* újra a beszélgetésről. Újra: 1992-ben, szintén ősszel Vidrányi Katalin írására Kocziszkó Éva ír, e kettőre Balassa Péter (*Bizonyosság helyett beszélgetés*). Kocziszkó Éva 1992-beli írásában szembeállítja az ádami és a krisztusi embert, ez utóbbi, idézem, „kiszabadult a végességéből”. Mi az, ami erről mondható? *A keresztyén hit iskolájában* Kierkegaard úgy írja ezt az iskolát, hogy – végig ezt lestem, hogy kibírja-e, kibírta! – megtartóztatja magát az iskolát transzcendáló moralizálástól. Vagy: a végességéből való kiszabadulás reményétől. Nem ír ki a szövegből. Bevallja rendesen: ne hidd, fiam, hogy az életnek tanulsz: egyedül az iskolának, ennek a rongyos iskolának. Kocziszkó Éva *Mit jelent beszélgetni?* című, a mostani lapszámot indító írásához újra elővenni a régit. Új-régi? A lapban három beszélgetés, Enyedi Ildikó filmrendezővel, Péter Vladimir ötvösművésszel, Annie Leibovitz fotográfussal. Van itt valamiféle szándékos kitérő? Nincs remény? Az írás nem bír beszélgetni? Az írás mindig türelmetlen és/tehát célirányos? „Irodalomban meg lehet mindent csinálni. Ott bármit meg lehet csinálni.” (Enyedi Ildikó) S a Kierkegaardé mellé még egy iskola: Oakeshott idéz egy etoni iskolamesztert: „Csakhogy jó iskolába nem a tudásmennyiség megszerzése, hanem ... hogy kifejelessze magában a figyelem készségét és a kifejezés művé-

zetét, hogy képes legyen váratlanul fordítani egyet a dolgon...” (Beck András fordítása) *A Nappali ház* képesnek mutatkozik erre, „a dolgok fordítására”: a fotóművészt fényképezik, a filmrendező, nagyon közelről, a költészet végtelen pontosságáról beszél. És nem lehet nem észrevenni, hogy ezekben a beszélgetésekben egyáltalán nem számít, hogy „filmrendező”, „fotográfus”, Enyedi Ildikó egyszer csak megkérdi Beck Andrástól, hogy is van az, hogy valaki kritikus lesz?

2. (Kritika) Enyedi Ildikó kérdésére: nem hinném, hogy épeszű hároméves gyerek eldöntené, hogy kritikus lesz. A kritika szólam? Egy könyvbemutatóról (Írók Boltja, 1998. november 25.): És a gyermekkorhoz is viszonyútok, és miért, infantilizmus-e vagy sem, gyakran éltek durva szavakkal (példa) verseitekben. Persze ez nem kritika, diszkurzusok ma simán megférnek, a „csúnya” szavak megelik természetes erőterük térérek mentén. ... És az ifjak – Háý bár majdnem negyven – (és Kemény is tiltakozik picit, nem túlzott hévvel) inkább csak ülnek némán vén istenkekként.

Ehhez a ponthoz tartozik egy műfaji megjelölés, Szentkuthy kalendáriumából. Így néz ki: „Pascal rongyai”.

3. (Kellemes irodalmi meglepetés) Karácsonyi Zsolt és Gál Attila versei *A hétfejjű zsákmanóban*, a fiatal költők antológiájában (Mentor, 1998). Orbán János Dénes *Vajda Albert csü-törtököt mond* című prózája (*Kellék*, 1998. 2.). Vesztességnek pedig azt érzem, hogy én itten csak minősítgetek.

4. (Irodalmi élet) Az *ÉS* idei 37-es számában Ferencz Győző *Tábori képeslapja*. Csuha István a mellette olvasható írásában: „Győző, harag és részrehajlás nélkül: odamentél legalább az első, általad inkriminált est után a felolvasókhöz, hogy elmondd nekik röviden kifogásaidat, hogy legközelebb majd ügyesebbek-áramvonalasabbak legyenek?” Odamenni? A pontosan irányított léptek, a fej megfelelő szögbe való fordítása, jószándékú hang kibocsátása odamennés-e? Eltelik egy hét, a kérdés úgy vacog, mint Csuha István tábori képeslapjának bal felső sarkában az úttörőtábor minősítő egyes. A következő *ES*-ben: Peer Krisztián, *abból* (alkohol, füst, hangzavar) a fotelból. „Tehát, hogy a kérdésre feleljek (*De hogy Isten van-e ott, ahol gondolat nincs?*)» [Igen, Ferencz Győző ezt kérdezte, itt a rés a szövegen.]]. Gondolom, van. Muszáj, hogy ott legyen mindenütt.”

Hát, amennyire meg tudom ítélni, talán ez volt az első olyan év 1989 óta, amelynek során az irodalmi élet valóban, harag nélkül ismerte fel és (majdnem) teljes mélységében, sértődés nélkül (de legalábbis a szokottnál kevesebb érzékenységgel) szemlélte aényt, hogy az irodalom kevesek dolga, ügye és öröme. És ami még fontosabb: nem mindig higgadtan, nem mindig tudatosan, de apránként le is vonta az ebből adódó intézményes konzekvenciákat. A Múcsarnok és a Magyar Irodalom Háza rendezvénysorozatai és a *Törökfürdő* működése ebben a tekintetben számomra kiemelkedő fontosságúnak tűnek.

Ami mármost az irodalmi termést illeti: ha az „irodalmi tény” jelzős szerkezeten irodalmi szövegeket értünk, nem nagyon tudok veszteségeket elképzelni.

Vagy jó, legyen szigorúbb: ebben az esztendőben *nagyon rossz új* könyvet nem olvastam.

Ami a (számomra) új felismeréseket illeti: Háy János *Dzsigerdilenje*, Láng Zsolt *Bestiárium* és Darvasi László készőlő (sőt ebben az évben tulajdonképpen elkészült) regénye után Németh Gábor *A huron tó* című novelláskötete és Garaczi László *Pompásan buszozunk!* című regénye – a tematikus kötődések kifejlése után – immár *műfajilag* is világossá tették, hogy a mai magyar próza alakulására különösen nagy hatással lévő hagyományszálak egyike mindenképpen a (rég) magyar emlékirat-irodalom. Ez – remélhetőleg – csupán *egy* állomás: az, hogy a históriás énekek és a széphistóriák után most a magyar régiség egy újabb műfaja került be az irodalom eleven körforgásába, nem csupán a múlt birtokbavételének tekintetében tölt el reményekkel, hanem azért is, mert bizonyos vagyok benne, hogy a régi magyar irodalom még számos, a mai irodalomra nézve minden bizonnyal megtermékenyítő erejű újdonságot rejtget – remélhetőleg már nem nagyon sokáig.

Ugyanakkor nem titkolnám el, hogy némi aggodalommal figyelem azt a (leginkább talán Garaczi új kötetében kitapintható, de meglehetősen átfogónak tetsző és gyakorta ki is mondott) törekvést, hogy poétikailag talán vissza kellene egy keveset venni a (számomra oly kedves) eszement, utalásokkal, idézetekkel, narratív trükkökkel tömött szöveg eszményéből és gyakorlatából. Mi marad? Marad-e valami? Ez

az (egyébként: számomra némiképp váratlan) aggodalom azonban szerencsére túlzottnak bizonyult. A szövegek a szokottnál talán valóban jóval könnyebben kezelhető felületeket kínálnak fel, de a lassabb (a szövegek által szakszerűen és célzottan lassított) olvasás továbbra is megleli a maga bonyolultabb örömeit: ugyanazon régről ismert (nyelvi) problémákkal szembesülhet – ami, ugyebár, úgy lenne meglepetés, hogy közben csalódás. A korábbiaknál azonban annyiival alaposabb a kidolgozás, hogy az olvasó tulajdonképpen mégsem lehet biztos benne, hogy továbbra is „ugyanazon” régről ismert (nyelvi) problémákkal került szembe. És a csalódás éppen e ponton válik újra meglepetéssé.

Minden friss olvasmányélményemet összevetve az 1998-as év számomra legfontosabb művének két verseskötet bizonyult: Kukorelly Endre *H.Ö.L.D.E.R.L.I.N.-je* és Oravecz Imre *Halászembere*. Valamicske távlatot nyerve, némiképp lehiggadva is az a meggyőződése, hogy Kukorelly verseskötetével a mai magyar költészet reprezentatív és axiomatikus darabja született meg, amely oly módon képes megnyitni magát immár hagyományosabb olvasásmódok felé is, hogy közben semmiféle engedményt sem kell tennie saját korábbi poétikai újításaival szemben. Az Oravecz-kötettel kapcsolatban pedig valóban nagyon nehezen tudok elképzelni olyan jelzőt, amely túlzónak bizonyulhatna. A fékezhetetlen lassúságú és hihetetlen erejű nyelv, az elmúlt világ újrateremtésének minden részletre kiterjedő és végigvitt igyekezete, a (gyengeségeivel együtt is vállalt) szerkezet teljes kiépítése és nem utolsósorban a *terjedelem* együttesen olyan szöveg-együttest eredményeztek, amelynek helye megítélésem szerint vitathatatlanul (mondom, hogy nem nagyon lehet túlozni) *e század* legfontosabb, viszonyítási pontot jelentő szövegei között van.

Szóval szerintem csöndes, nyugodt, rendes kis év volt, fontos intézményes felismerésekkel, termékeny irodalmi irányok higgadt ki-munkálásával és két remekművel.

Ennél sokkal többet nem szoktam kívánni.

Takáts József

Azt hiszem, az a kérdés, milyen volt a magyar irodalom elmúlt éve, addig volt fontos, amíg az irodalmi világ szereplői úgy gondolták, hogy nagy közös munkában vesznek részt, s a ma-

gyar irodalom e közös munka révén halad valamire (például a teljes műfaji rendszer kiépítése felé, a XIX. század elejének szereplői erre törekedtek), s a sok megjelenő szöveg mögött *végző soron* egy alkotó áll, a magyar nemzet. Születhetnek e kérdésre ma is érdekes válaszok, a kérdés azonban elveszítette valaha volt súlyát. Ha jól látom, ma e szereplők többsége inkább úgy gondolja, hogy „a magyar irodalom” nem közösségi teljesítmény és nem halad semerre, hanem egyedi szövegek vagy szövegcsoporthoz csak többé-kevésbé összefüggő halmaza, amelyről beszélve többféle elbeszélés, konstrukció alakítható/alakul ki. Ma talán már nem is úgy értjük ezt a kérdést, hogy milyen volt a magyar irodalom egésze az elmúlt évben, hanem hogy a *részei* (egyedi szövegek és szövegcsoporthoz) milyenek voltak, főként: melyek voltak közülük a legjobbak? A második bekezdéstől kezdődően ez utóbbi kérdésre fogok én is válaszolni. Ugyanakkor egy nem túl szigorú strukturalista vagy rendszerelvű pillantás talán elképzelhető volna az egész magyar irodalomra, amely azt vizsgálná, milyen (nyelvhasználati, tematikus, konstrukciós stb.) *lehetőségeket* állított elő, halványított el, üresített ki „a magyar irodalom” egy adott időszakban: mit változott a nyelvi megnyilvánulások repertoárja, amely szerzők és olvasók rendelkezésére áll. Ugyanígy az a kritikus is ragaszkodna valamiféle átfogó pillantáshoz, aki a *kánon* változását tartaná szem előtt: hogyan rendezik/rendezhetik át az adott év új szövegei a kánont – szövegek, szerzői nevek, konvenciók „előírt” értelmezéseinek bonyolult, konfliktuózus, közösségi teljesítményként előálló dinamikus együttesét. Nem arról akarok írni, hogyan lehetne érvelni e megközelítésmódok mellett vagy ellen, csak annyit akarok mondani, úgy vélem, lehetséges átfogó kritikus pillantás, s vezethet érdekes szövegekhez is.

Szerintem 1998-ban egy könyve volt a magyar irodalomnak, „amely alatt beszakad az asztal” (legalábbis az én asztalom): Oravecz Imre *Halászóember*e. Nem láttam, hogy ez a mű készül, a több mint egy évtizede megjelenő egyes versekből nem sejtettem az egész méreteit. Ha megkérdezték volna róla a véleményemet, valami olyasmit mondtam volna, hogy elfáradt ez a dolog. Olyan érzés volt az egyes versek után e könyvet olvasni, mint amikor egy városka szűk utcáin bolyongva egyszer csak kiérünk egy térre, amelyen hatalmas székesegyház áll. A mai költészetbefogadásban a hangsúly áttevődött az egyes költeményekről a sorozatokra: e jelenség léte mellett Oravecz

költészetével a legkönnyebb érvelni. Nem egyes versei emlékeztetnek vagy jelentősek, hanem a sorozatai: a hiperrealista versek az *Egy földterületből*, *A hopik könyve*, az 1972. szeptember, a Szajla-könyv. Oravecz teljesítményének a jelentősége (és kritikai elfogadottsága) továbbá nagyon érdekes viszonyban áll azzal, hogy – legalábbis azt hiszem – szinte semmiféle hatást nem tett s nem is tesz a kortárs költészetre. Kulcsár-Szabó Zoltán Oraveczről szóló könyvében a készülő Szajla-sorozat kapcsán meg is említette, hogy az a „költészeti eszmény, amit a Szajla képvisel, ugyanis... nem feltétlenül szerencsés stratégia a posztmodernség által (is) kondicionált esztétikai elvárások rendszerében...” S ez talán még óvatos fogalmazás is. De hát úgy látszik, Oravecznek megvannak a maga kérdései. Amikor azt írom, hogy a *Halászóember* olyan könyv, ami alatt beszakad az asztal, valahogy nem is esztétikai teljesítményként gondolok rá, az egyes versek egyáltalán nem olyanok, mint amilyeneket szeretek, de lenyűgöz az a monumentalitás, mánia és monotonía, amely a könyvből árad.

A legizgalmasabb 1998-as irodalmi felfedezésem a *Sárkányfű* volt, nem is csak maga a lap, bár legalább tíz éve nem indult ilyen jó nemzedéki folyóirat, inkább a költői, Karafiáth Orsolya, Király Levente, Varró Dániel s társaik, s az a viszony, amelybe e költők keveredtek a nevetés formáival és az átiratok, paródiák különböző fajtáival. Az idegen nyelvekből visszafordított *Nemzeti dal* vagy Király és Varró paródiái (a Térey-paródiából: „haver ne hidd, hogy létezel / míg nem köztölt a 2000” – ebben az évben ezt a két sort tanultam meg kívülről a magyar költészetből) nagy szövegghalmazhoz kapcsolódnak, amely tízegynéhány éve épül, Parti Nagy dilettáitól és Tsüsző Sándor életművének „feltárásától” József Attila öregkori verseinek megírásáig, s fiktív szerzők soráig (Sárbogárdi Jolán, Lázár René s a többiek), s én ezt az irodalmat szeretem is. Idén éreztem először, talán amikor Leopold Bloom felmenőinek verseit akartam végigolvasni a *Holmiban*, hogy hiába jök, nem megy, jóllaktam, ebből ennyi talán elég. Persze, ezzel más másként lehet.

Olyan egyetemi oktató vagyok, aki sokkal több szöveget olvas más egyetemi oktatóktól, mint egyetemen kívüliektől, sokkal több értekező prózát, mint kortárs szépirodalmat – tehát most értekezőkről fogok beszélni. Szilasi László barátom szokta emlegetni Csaplár Vilmos mondatát, amely valahogy így hangzik:

hogyan lehetnének a magyar irodalomnak nagy írói, amikor nincsenek nagy olvasói? Két nagy olvasóra szeretném felhívni a figyelmet: Márton Lászlóra és Tamás Gáspár Miklósr. Márton előadása eredetileg a '97-es JAK Tanulmányi Napokon hangzott el, s a '98 februári *Jelenkorban* jelent meg *A kitaposott zsákutca, avagy történelem a történetekben* címmel. Ha példát kellene hoznom a fent említett átfogó kritikai pillantásra, amely egyaránt él repertoárfelméréssel és kánonvizsgálattal, ezt az előadást említeném. Nem tudom, mikor írtak a magyar próza történetéről utoljára ilyen inspiratív szöveget; azt hiszem, régen. Nagy olvasótól olvasni valamit azt jelenti, hogy még le sem tesszük az írását, máris szeretnénk el- vagy még inkább újraolvasni azokat a műveket, amikről ír. Olyan térbe helyeződik a regény vagy költemény, amit tárgyal, amelyet korábban sosem képzeltünk el. Tamás Gáspár Miklós kiváló Eötvös-esszéjének (*Világosság*, 1998/5-6) például még a negyedénél sem tartunk, már világos: újra kell olvasni *A falu jegyzőjét*, mert azzal, hogy a szerző hozzárendelte az univerzális osztályról szóló elmélkedést, a regény olyan térbe került, amely mindenestül átváltoztatta. Márton, s még inkább Tamás Gáspár Miklós mondataiban van valami magabiztosság, fölényesség, amit csak erős értelmezőktől fogadunk el. Már nem tudom, Eötvös-esszéjében írja-e az utóbbi szerző vagy máshol: „minden évben újraolvasom *A pármai kolostort*, s minden alkalommal megkönnyezem”. Ez a félig komoly, félig ironikus mondat valójában életforma-ajánlat, egy ma már anakronisztikusan ható régi életforma erejének és fölényének az éreztetése.

Valaha, amikor a történetírást még művészetnek tekintették, az irodalomról vagy annak történetéről szóló kritikai és tudományos szövegek megítélésekor is nagy súllyal esett latba az értekezések művészi megformáltsága – ellentétben a mai közfelfogással. Kisbali László detektívtörténete, *A filológia bosszúja, avagy Gadamer esete a pietista hermeneutikával* (előbb a Keserű Bálint-émlékkönyvben jelent meg, utóbb a 98/9-es *Holmiban*), olyan tanulmány, amely irodalmi teljesítmény is. Ugyanaz igaz Kálmán C. György értelmezésparódiájára is (*Petőfi Sándor: Megy a juhász a számaron* – 1994-ben íródott, kötetben viszont ez évben jelent meg a szerző *Te rongyos elm(élet)!* című könyvében), amely a mai feminista, újmarxista, pszichoanalitikus (stb.) elméletek önfeledt alkalmazásának kicsúfolása. Egyben mindkettő kiváló szérum túlzott adagokban fogyasztott bölcsész-kari szellemi divatok ellen is.

igencsak kevés arra, kedves pécsi barátaim, hogy megválaszoljam, mennyire volt karakteres – az én tetőtéri szobámból nézve – az 1998-as esztendő magyar könyv- és folyóiratkiadása. Nyolc-tíz kérdést felölelő kérdéshalmazokra tehát csak vázlatosan felelhetek.

A hetvenes-nyolcvanas években majdnem két évtizeden át (második számától kezdve a rövid sorvadási periódus küszöbéig) egyik szerkesztője lehettem a *Látóhatárnak* (elsősorban a szépirodalmi és a kritikai rovatnak). A tallózó laptól történt kipenderülésemet azzal vészeltem át, hogy továbbra is összegereblyéztem elképzelt számokat. Maig ezt teszem. A tartalomjegyzékéből áll egy-egy lapszám. A gyakorlaton azonban változtattam. Annak idején például május végén, részint a júniusi folyóiratok akkor még létező nyomdai levonatai alapján, a júliusi *Látóhatárt* készítettük, általában fölleskésülve az újraközölhető szövegek szép számától. Mostanság negyedéves elcsúszással dolgozom. Mondjuk novemberben „szerkeszték” egy júliusi vagy augusztusi számot. Azt tapasztalom: röpké pár hónap is elegendő, hogy a legtöbb közlemény megfakuljon; ami első olvasásra érték volt, másodikra a közöny csöndességébe, esztétikai vagy szaktudományos tartaléksorba húzódjon; vagyis ne teljék ki (vagy be) a virtuális *Látóhatár* hagyományos 240 oldala. Természetesen szeretem irodalmi folyóirataink egy részét, főleg a *Forrás* tematikusszám-igényét (és bármely erős összeállítást, könyvszerű különszámot), a 2000 engem érdeklő egyharmadát, az *Alföld* nagy, a műhelyteremtés érdekében akár részrehajló tömbjeit, a *Holmi* makacs nivósságát, a *Jelenkor* publikációinak asszociatív hullámmázását, a *Parnasszus* főleg pályakezdeket harcba dobó negyedévi attackjait, közelebbi szakmai orgánumaim – az akadémiai periodikák, valamint a *Kritika*, a *Színház*, a *Critikai Lapok*, az *Ellenfény* – tudományos, esszéisztikus és elemző közleményeit. Nem sorolom, nem udvarlok. De – bár egy szépen megszerkesztett lapszám önmaga tanúságaként fennmarad, beleírja tényleg az egyetemes magyar folyóiratkultúra folyamatába – számomra a lapok addig érnek igazán sokat, amíg szövegeik nem jelennek meg könyv alakban (kell-e mondanom, hogy a tudományos munka során visszanyerik elemi jelentőségüket? – de most nem erről beszélek). A legutolsó féltett folyóiratszámom három és fél éves: az mcmxcv júliusi 2000, Szilágyi Ákos

maig csak ott föllapozható *Szittyaszótára* miatt. És tépek minden lapot, amelyben Lázár René Sándor-vers mutatkozik a ki-tudja-mikori Lázár-tomuszig (bevallom, három folyóiratot kivéve nem az évfolyam-kötetű literátorok közé tartozom, hanem a lapdaraboló, kolligátumkészítő barbárok táborába. Ennek köszönhetem a sok száz szemelvényes házi szöveggyűjteményemet is. Ha az utolsó harminc év irodalmáról kell előadnom, általában elég vas-kos könyvek helyett könnyű kivágatokat elpa-kolnom).

A Nemzeti Kulturális Alap Folyóiratkiadási Szakmai Kollégiuma minap leköszönt elnöke-ként havonta 40–80 folyóirat került a kezembe. Sok. Sok – a lapgazdákhoz és a „szerzői kíná-lathoz” képest. Lapjaink lokális elosztása is rossz. Nem folytatom, mert sem Jankovics Marcell barátomnak (NKA), sem Szilárd Gab-riellának (Soros Alapítvány), sem másnak nem óhajtok érveket szolgáltatni a lapok (nem-)tá-mogatását illető drasztikus lépésekhez.

A hazai könyvkiadás? Sokszínű, persze. A könyvszakma 1998-ban harcolt ki itt nem rész-letezendő komoly eredményeket, ábrázatán az enyhe bizakodás vonásai is megjelentek. (Szép)irodalmi címeket azonban nem mon-dok. Részben azért sem, mert ma sokszor az irodalomelmélet a szépirodalom, és a szépiro-dalom is elméleti.

1998 egyrészt a múltbanzés: 1848/49 éve volt; másrészt a várakozás: az ezredvégre ké-szülődésé. Engem a magyar könyv jelenleg nem „tétélesen”, hanem az idei Frankfurti Könyvvásár „díszvendég”-aspektusából, kul-turális címerünként érdekel. A frankfurti ké-szülődés már-már botrányos anomáliáit nem emlegetem. Ismertek. Azt viszont itt is elmon-dom – mint a *Könyvvilág* című, kimúlt könyv-szakmai lap utolsó, szerződéses szerkesztője –, hogy 1998 végéig minden lehetséges fórumon hiába instanciáztam javaslataimmal, jelezve: Magyarország nem mehet Frankfurtba egy fő-állású, szakavatott szerkesztő által (nem álta-lam) jegyzett, korszerű felszereltségű, nemzet-közi tájékoztató könyvszakmai lap fedezete nélkül. Ennek a lapnak legkésőbb 1999 ünnepi könyvhetétől havonta az olvasókhöz kellene kerülnie. Már csak a csoda segíthet.

Az általánosságok után azért írok le leg-alább egy könyvcímet. A tavalyi év számomra legmegragadóbb új magyar könyve egy ma-gyarul kevésbé tudó, már nem élő cseh író (Petr Rákos) *Corvina, azaz a hollók könyve* című, édesapja (Rákos Péter) által nyelvünkre fordí-tott regénye volt (megjelentette a Kalligram Könyvkiadó Pozsonyban).

Köszönöm, hogy egy érdekesnek ígérkező körvázásban elmondhattam, ami egyébként nem kívánczolt ki belőlem.

A Jelenkor szerkesztői
és a Jelenkor Kiadó munkatársai
mindig a hónap utolsó csütörtökén,
ezúttal tehát február 25-én, 15 és 18 óra között
várják a folyóirat és a kiadó ügyes-bajos dolgai
íránt érdeklődő olvasókat, barátait, a
Jelenkor korábbi és leendő szerzőit
Budapesten,
az Írók Boltja (VI., Andrássy út 45.) teázójában.

IRODALOM ÉS TÁRSADALOM SZEX-SZEMPONTBÓL

*Kemenes Géfin László–Jolanta Jastrzębska:
Erotika a huszadik századi magyar regényben (1911–1947)*

Ez a váratlanul érkező, jogos várakozásra felelő könyv a nemiségről, a huszadik században láncainak jó részét elvesztő szexualitásról beszél. Arról az alapvető ösztönről, amely minden emberi lényt mélységesen érdekel, még Remete Szent Antalt is, különben nem lehetett volna kitenni őt a démoni csábításoknak, és e csábításokat nem lehetett volna színesen és hátborzongatóan ábrázolni évszázadokon át. Kemenes Géfin László és Jolanta Jastrzębska közösen írt munkája címében az *erotika* szót használja, jelölve ezzel, hogy őket a nemiség művészeti kifejezése érdekli, de persze csupán tanulmányaik olvasása közben derül ki, az *erotika* mennyire más hangsúlyt kap náluk, mint például a hatvanas évek népidemokratikusan erényes szóhasználatában, mely *A Magyar Nyelv Értelmező Szótárában* kerül megfogalmazásra. Ez utóbbiban az *erotika* három jelentést mond magáénak: 1) *A nemi ösztön lelki megnyilvánulásainak összessége (...)*; 2) *Főleg nőben megnyilvánuló és kielégítést kereső érzékiség (...)*; 3) *<Irodalmi, képzőművészeti alkotásban> a szexuális vonatkozások túlzott hangsúlyozása*. Aki kételkedne a nyelvhasználat ideológiai függésében, itt ízelítőt kaphat belőle, ráadásul megfigyelheti, a régi vallás szemlélete mily meghittent rímelt a szovjetek által erőltetettével. Kemenes Géfin László és Jolanta Jastrzębska éppen ezt a bénítóan avított gondolkodást életben tartó erotika-értelmezést cáfolják könyvük minden oldalán. Nem, az erotika lelki megnyilvánulásai nem különíthetők el a testiekétől; nem, a férfiaknak is éppúgy megvan az erotikájuk, mint a nőknek, akik nem lesznek attól a kígyó cinkosai, ha jogot formálnak rá; nem, önmagában az erotika nem képvisel semmiféle túlzást: irodalmi, képzőművészeti alkotásban legfeljebb el lehet túlozni az erotikát – a felerősítés vagy éppen az elhallgatás irányában. A szerzőpáros pontosan azt

a kérdést veti fel: a prűdnek tudott magyar irodalomban, s ezen belül a magyar regényben vajon milyen szerepet játszik a szexualitás? Nincs-e túlzottan elfojtásra ítélve, s ha netalán igen, akkor mi okból és ki által? Egyáltalán, hogyan ábrázolták 1911 és 1947 között?

Kemenes Géfin László, a montreali Concordia Egyetem angol tanszékének docense és Jolanta Jastrzębska, a groningeni állami egyetem finn-ugor tanszékének do-

Kortárs Kiadó
Budapest, 1998
198 oldal, 960 Ft

cense¹ tudományos komolysággal, de nemcsak az akadémikus olvasóhoz, hanem a tájékozódni vágyó, szélesebb közönséghez is akar szólni. Az erotika irodalmi azonosítására és ábrázolásának feltérképezésére a tematikai stúdiumot tartották célszerűnek: ez segít hozzá olyan képhez, amelyet valamely közös problematikának egyéni művekben végbemű megjelenítése alakít ki. Vagyis e könyvben tárgyalt regények esetében a pszichológiai és mentalitás vizsgálat együtt s egymást kiegészítően zajlik az irodalmi elemzéssel és a kritikai fogadtatás értékelésével. Tizenegy író tizenhét regényéről van szó. Az erotika motívumát valamennyi a maga módján dolgozza fel, s ez a variációs sorozat magától értetődően semlegesít minden kísértést arra nézve, hogy a kommentár netalán a valóság egyszerű tükrözésének tartsa a regényt, vagy ebben a szerző életének regényesített változatát keresse. A motívum-tanulmány lehetetlenné teszi az irodalom bensőséges megértésének oly sokat ártó naiv olvasatot. Ezt a hazai mezőnyben nem nagyon elterjedt módszert többféleképpen lehet alkalmazni. Az egyéni művek feldolgozási perspektívájának előnye az, hogy magának a problematikának a tételezése és felépítése kevésbé függvénye az elemző alanyiségének, mint ahogy ez a tipológiai stúdiumokban gyakorta fenyeget. Ugyanis a tárgyilagosság látszata mögött az irodalomtipológia strukturalása elkerülhetetlenül szubjektív, a tudományosnak meghirdetett modell kevés kivétellel ál-tudományos.

Mindezt érdemes előrebecsátani azért, hogy senki se várja azt ettől a bátor és bravúrosan véghez vitt munkától, amit ennek nem áll szándékában nyújtani. A tematikai és motívum-tanulmány nem irodalomtörténet. Választásaiban, ha az érdeklődésének központjába állított tárgy megvilágítása úgy kívánja, akár függetlenítheti magát a közgondolkodásban meghonosodott rangsorolásoktól. Éppen ezért hasznára válhat a meglévő újjaértékelni vagy szempontjain változtatni óhajtó irodalomtörténésznek. Konkrétan: jelen tanulmánysorozat, mely az erotika helyét próbálja körvonalazni 1911 és 1947 között a magyar regényírásban, támaszkodik Kaffka Margit, Móricz, Krúdy, Babits, Kosztolányi, Tersánszky, Németh László, vagyis úgynevezett kanonikus szerzők műveire, vagy Máraiéra, akit hosszú kiátkozás után be lehetett végre engedni a huszadik század magyar Panteonjába, de merít ugyancsak Erdős Renée, Harsányi Zsolt vagy Földi Mihály írásaiból, melyek iránt, különösen az ideológiai kritika eluralkodása óta, mérvadó ítéssnek nem illett és ma sem illik behatóan érdeklődni. Holott időközben megrendült az „ezt kell gondolni, ezt kell szeretni” intézményesített hegemoniája, továbbá lezajlott Európában és az Egyesült Államokban a befogadás központú kritika civilizációt módosító forradalma. Harsányi Zsolt *Magdolnájával* kapcsolatban, mely bestsellert a két világháború közötti kritika is feldicsért, Kemenes Géfin László és Jolanta Jastrzębska joggal teszi fel a kérdést:

„Mi az úgynevezett lektűr? Mi a szórakoztató irodalom? Mi különbözteti meg az oda sorolt műveket a »magas« irodalomtól, hogy az utóbbi »értékesebbnek« ítéltetik, mint az előbbi? Mik azok az esztétikai, társadalmi, pszichológiai, filozófiai, politikai stb., tehát elméleti szempontok, amelyeknek alapján bizonyos irodalmi alkotások élő klasszikusnak számítanak, míg mások szó szerint »könnyűnek« találhatnák?” (126. old.)

Bizony bajos manapság nem elismerni, hogy a megkülönböztetésben csupán a változó kor- és közízlés, vagyis a divat dönt, mégis akadnak a tekintélyelvnek olyan nosztalgikusai, akik továbbra is a másként olvasás cenzúrázásában látják a kritikai tevékenység lényegét.

¹ Kemenes Géfin László, a nyugati magyar irodalom egyik legjelentősebb képviselője, az *Arkánium* társszerkesztője, Ezra Pound fordítója (1975), eddig főleg szépirói műveiről ismerős Magyarországon. Jolanta Jastrzębska, lengyel származású hollandiai hungarológus 1989-ben francia nyelven jelentette meg nemzetközi elismerést kiváltó doktori értekezését: *Personnages tragiques et grotesques dans la littérature hongroise contemporaine* címmel.

Nem haszontalanok persze ők sem. Kirekesztő ítékezésük, pláne amikor valamilyen művet a benne felidézett szexualitás miatt sújt, rávilágít azokra az előítéletekre, amelyek racionális felülvizsgálatuktól tartva nyilvános vitára sosem igazán készek.

Márpedig az *Erotika a huszadik századi magyar regényben* éppen ezt a vitát kezdeményezi a téma következetes központba állításával. Ilyenformán először a magyar kritika történetében. Természetesen ez a szempontváltozás módosítja az irodalom tárgyalásában megszokott erkölcsi–lélektani–társadalmi megközelítést. Anélkül azonban, hogy ennek a hármasnak jelentőségét bármi módon lebecsülné. Ellenkezőleg. A könyv éppen annak a bizonyítására törekszik, hogy az irodalom csupán akkor tudja kellően betölteni humanista, közösségi szerepét, ha a benne döntő erőt kifejtő nemiség az őt megillető elismeréshez jut. A regényértelmezés szintjén például azon alapvető jelenség belátása szükséges, hogy a figurák szexuális kapcsolatai és élményei sorsuk alakításában legalább olyan meghatározóak, mint jellemük vagy társadalmi helyzetük. Sarkítva: nem érthetjük meg teljesen egy regény cselekményét, ha figyelmen kívül hagyjuk szexuális összetevőit. Nem lehet az erotikát könnyelműen tréfára venni, sem pedig beszorítani az érzéki kéjleges bugyrába. Önmagában sem lehet irodalmi jelentőségét érdemben kimutatni. Kemes Géfin László és Jolanta Jastrzebska biztos érzékkel a nemiséget az ellene szegülő tiltásokkal együtt mutatja be. Kaffka Margit hősnőjével, a *Színek és évek* önnön szexualitását elfojtó Pórtelky Magdájával kezdődik a sor és Németh László *Iszonyának* Kárász Nellijével zárul, kinek sorsa voltaképpen egy szexiszony története. Tiltás lehet a tabu, a társadalmi konvenció és hierarchia, a nemek közti egyenlőtlenség, a nemi problémák félreismerése, megoldatlansága, elfojtása, a szexuális szerelem megtartásának nehézségei, a valóságelv felülkerekedése az örömelven, s mint Tersánszky *Kakuk Marci*jában, melynek hőse az örömelvet minden lehetséges módon érvényre juttatja, tiltás lehet az is, hogy ez a pánszexuális pikáró *csak* a nemiségben lehet otthon: családban, társadalomban nem.

Tizenegy szerző önálló műve voltaképpen a szex válságai címen hozható közös nevezőre. A rájuk vonatkozó tanulmányokat az teszi rendkívül vonzóvá és tanulságossá, hogy a legmesszemenőbbben tiszteletben tartják mindegyik regény egyéniségét. A tudományosság örvén nem próbálják egy kaptafára erőltetni az anyagot; megkeresve az egyes szövegekhez leginkább illő módszert, azt demonstrálják, hogy az irodalomnak a maga sajátos életéhez szükséges lélegzési szabadsága nehezen egyeztethető a kizárólagosságra törekvő metodológiák mereven rendszerező, szadistán uralmi stratégiájával. Természetesen az ilyen rugalmas alkalmazkodás nem csupán szemlélet dolga: kell hozzá széles műveltség, ennek termékeny felhasználásához persze tehetség, de egyúttal világos fogalmazási és hatékony érvelési készség is. Mindennek a két kutató a magasiskoláját nyújtja. Például Tersánszky regényírói tájékozódása a *Viszontlátásra, drága...*, *A céda és a szív* és a *Kakuk Marci* sorozat vetületében távlati megvilágítást nyer azáltal, hogy mögötte tisztán kirajzolódnak a menipposzi regény hagyományát felújító spanyol, pikareszk, önéletrajzi elbeszélés jellegzetességei, melyek lehetővé teszik, hogy az elbeszélő a „szexualitás árnyaltabb bemutatása érdekében más-más beszédhelyzet maszkját” vegye magára, hosszú távon azonban az erotika nyelvezetének népiesre stilizált leegyszerűsítéséhez vezetnek. Krúdy *Szindbádjának* és *A vörös postakocsijának* kritikai megközelítése szintén az irodalmi hagyományokkal való játékból indul ki, nevezetesen abból, hogy Krúdy a realizmust a romantika szerelmes lovagregényeirez folymodva utasítja el, egyúttal viszont el is rontja, „illetve megrontja az érzelmes regény intencionális struktúráját, mivel nyilvánvalóvá teszi annak titkát, az elfojtott/szublimált szexualitást”. Ez az „elrontás” aztán átvezet a szexuális élvezetet megkérdőjelező Krúdy-univerzum perverzítésének Freudot, valamint a többek között őt modernizáló Gilles Deleuze és René Girard kategóriáit felhasználó, igen szubtilis tanulmányozásába a szado-mazochizmus központba állításával.

„(...) az elbeszélő, mintegy önmaga mentségére, a mindenkori apával azonosul, jöllehet fájdalmasan tudatában van annak, hogy ennek az azonosulásnak ugyanakkor kárvallottja is. Ezért e hadszíntéren a románc sorait szinte ötödik hadoszlopként bontja meg egyfajta *théâtre de la cruauté*, a gyönyörbe vetett hit lehetetlenségének kíméletlen tudása. Amíg tehát az apaképpzettel felvértezett elbeszélő óhatatlanul szadista, addig a szereplők egytől egyig mazochisták, s az anyáról mintázott nőben, annak idealizált-szентimentális másában keresik, reménytelen önkínzással, a »boldogságot«.” (47. old.)

Ahány mondat, annyi gondolatébresztő megfigyelés, melyet aztán a tanulmányírók gondosan árnyalva mélyítenek el és hoznak kapcsolatba regényszervezési kérdésekkel éppúgy, mint a társadalom szexuális tiltásaira adott irodalmi válaszokkal. Szindbád donjuanizmus, Alvinczi Eduárd vagy Rezeda Kázmér kapcsolatai a női szexualitással mechanizmusukban mutatkoznak meg: a mozaikszerű benyomás mögött, melyre Krúdy olvasásakor a kritika többnyire nyelvi hangulatleírásokkal reagál, logikusan összefüggő kép rajzolódik ki: Szindbád és *A vörös postakocsi* érezhetőből és érzékelhetőből érthetővé is válik. Hozzáférhetővé válnak iróniájának rúgói, ésszerű nyelvezettel elmondhatóvá válik, miképpen járulnak hozzá a nemiség problémái új formák létrejöttéhez.

Természetesen pszichoanalitikus fogalmak bevetése nélkül az irodalmi erősz tanulmányozása csupán archaikus félreértéseket szülhet, más szóval a freudi elméletekre történő hivatkozásnak ott kell lennie minden szemügyre vett regényfigura, helyzet, cselekmény, ábrázolási forma erotológiai kommentárjában. Tekintve, hogy egy-két örömdetes kivétellel, a honi kritika a sok évtizedes tiltás és ennek öncenzúrák következményei miatt ma sem igen kísérel meg e termékeny módszerben jeleskedni, talán nem felesleges emlékeztetni arra, hogy a lélekelemzés, az irodalmi művekre való kezdeti, iskolásan merev alkalmazása óta, rendkívül gazdag skálájú hermeneutikai eljárásá nőtte ki magát. Nem beszélek most itt olyan megnyilvánulásokról, mint például Jacques Lacané, melyek az irodalomban a pszichoanalízis igazolását keresik és amelyek számára a pszichoanalízis fontosabb az irodalomnál, illetve amelyekben maga a pszichoanalízis akar irodalommmá válni. Elég azokat a szerényebb irányzatokat említeni, amelyek segédeszközként elsősorban az irodalom elmélyültebb megértését célozzák. E téren is mennyi változat! Lehet a tudattalant/mondhatatlant a szerző személyére vonatkoztatva keresni, lehet az írásaira jellemző képzelettipuson át megszólaltatni, lehet elbeszélőprózában a szereplők hallgatólagos vágyaiból kibontani, és segítségével a cselekményen belüli, személyek közötti kapcsolatok belső logikáját tisztázni. Jelen munka szerzői ez utóbbi konkrét, minden olvasó által követhető és ellenőrizhető eljárással élnek, a lényegeset ragadva meg leleményes elemzőkészséggel.

Igen gondolatébresztőnek bizonyul az a hipotézis, hogy Babits *A gólyakalifájában* Tábori Elemér „minden konfliktusának s végül halálának legvégső oka az elfojtott szexualitás, s az azzal járó büntudat” (83. old.). Idősebbek még emlékezhetnek rá, hogy a vallás-erkölcsi hagyományok szellemében pácolt köztudat szerint inkább a morális ellenőrzést kijátszó, „zabolátlan” nemiség hivatott rossz lelkiismeretet okozni. Elég észrevenni ezt az eltérést, és máris körvonalazódik a babitsi regénynek a maga korában felette merész és eredeti távlata, melyben a gyilkosság veszélyesen hasonlít a nemi aktusra, és nem létezik tiszta erény, ahogyan nem létezik „új élet” a bűnös én megszűnésével. „A regény végső iróniája éppen az, hogy Elemér azért pusztul el, mert követi egy szexualitásától megfosztott, a »nappali« világ »szent«-jévé átformált nő útmutatását” (90. old.). Amely megállapítás meglehetősen bonyolult fényt vet Babitsnak Dante *Paradicsomáival* kapcsolatos gondolataira.

Gyakran elég a lélekelemző megközelítésnek egy látszólag mellékes részletet megragadnia, és az olvasó váratlanul alapvető értelmezési lehetőséghez jut. Kosztolányi *Édes Annájának* megjelenése óta nyitva maradt kérdés, miért öli meg gazdáját a példás cseléd-

lány. A kritika nemigen vagy csupán futólag sorolta az indítékok közé Annának Patikárius Jancsival, Vizyné ficsúr unokaöccsével való gyorsan megszakadt, lelki összeomlásba torkolló viszonyát. Kemenes Géfinék tanulmánya igen akkurátusan azt tisztázza először, hogy nem Jancsi vette el a lány szüzességét, hanem Anna a fiatalemberét. A hagyományos férfi–nő szerep felcserélődik, ami maga után vonja a társadalmi szerepek módosulását, kiegyenlítődését a cseléd lány és az úri fiú között. Minden ízében helytálló, bravúros érvelés mutatja ki a további összefüggéseket e felszabadító, szexuális, szerelmi élménytől való megfosztatás és az igazán élő emberek közül kirekesztett, visszagépiesedni pedig nem engedett Anna által tudatzavarban elkövetett gyilkosság között. Ennél koherensebb magyarázatát a regény rejtélyének nem olvastam.

A freudi szempontok felhasználását illetően külön említést érdemel egy alapvető megkülönböztetés, amely a pszichoanalízisnek az írók világában végbement népszerűsödése óta nem nélkülözhető, különösen Magyarországon nem, ahol az ismerkedés a bécsi doktor tanaival gyorsabban zajlott, mint több, a német nyelvben nem otthonos, nyugati országban. Aki ugyanis a lélekelemzés fogalomkörével akár csak hozzávetőlegesen is kapcsolatba kerül, hajlamossá lesz ezek felhasználására, alkalmanként kijátszására, megkérdőjelezésére. Szövegmagyarázóink gondosan ügyelnek arra, hogy figyelmeztessék az olvasót a szerzők nyílt vagy burkolt szándékára e téren, és folyamatosan jelezzék saját elemzőmunkájuknak ezt a sajátosságát. A Krúdy „mindent átható ironikus látásmódja” által műszervező elvvé emelt *intertextualitást* méltatva elgondolkodtatóan jegyzi meg: „olyan narratív közegben, amelyben minden másolat és utánzat, a szerelem és a szexualitás is csak kölcsönzött lehet; törvényszerű ezért, hogy az író az igazi szexuális szerelemre eleve alkalmatlan, képtelen férfiszereplőket teremtsen, s a potenciális szerelmi szituációkat vagy a szentimentalizmus, vagy az unalom s perverzítés felé fordítja. A freudi hatás, még ha csak közvetve is, ugyancsak a műfajkeresztezés adta ironia alátámasztására szolgál, s a férfialakokat feloldhatatlan pszichoszexuális ellentétek közepontjába helyezi.” (60. old). Márai regényében, a *Válás Budában* a két ellentétes, bizonyos szempontból egymást kiegészítő férfialak, a „nappal” világát képviselő Kőmives Kristóf és az „éjszakáét” képviselő Greiner Imre egymáshoz való viszonyát javarészen a freudi tanokkal kapcsolatos állásfoglalása magyarázza a két kommentátor szerint. „Márai nyilvánvalóvá teszi, hogy a bíró ismeri és olvasta a modern lélektan, különösen Freud tanait, amikor lenézően elutasítja annak sarkalatos tételeit, mint az »ifjúkori sérülések«, a »hajlam«, a »leküzdhetetlen kényszer«, tehát a tudatalatti hatalmát” (155. old.). Ő úgy tesz, mintha nem is volna libidója, míg Greiner Imre, az orvos az erőszak alapvető jelentőséget tulajdonít, csak kiteljesülni nem tud benne felesége, Anna frigiditása miatt, melyet Greiner kora *szexuális képtelenségének* tulajdonít: „az orvos összegezése szintén pontról pontra Freud kései, a *Rossz közérzet a kultúrában* kifejtett érveit követi” (158–159. old.) Freudista regényről volna hát szó? Avagy éppen arról, hogy ez a szubtilis regény a maga problematikáját – a nemi ösztön helye társadalom és egyén, tudat és tudatalatti szembesülésében – ugyan nyilvánvaló freudista elemek felhasználásával körvonalazza, de mivel e problematika freudista módon, ödipuszi nyomozással elkezdett tisztázása a figurák síkján félresiklik, illetve mitikusan illusztrált álmegoldásba torkollik, hallgatólagosan a freudizmusnak a megkérdőjelezését kapjuk, ami a gyakorlati életben való hatékonyságát illeti. Kemenes Géfin László és Jolanta Jastrzębska érdeme, hogy éreztetik a posztfreudizmus kettősségét: a szexualitás elemzésében Freud nélkülözhetetlen eszközt hagyott az irodalmi kritikára, ami nem jelenti azt, hogy terapeutikus ajánlatait a társadalom szempontjából ne lehessen fenntartással kezelni, illetve helyesbítésre javasolni.

Mert a két kritikus az erotikát nem csupán önmagára elvonatkoztatott vizsgálati tárgynak tekinti. A regények struktúrájában ugyanúgy, mint fogadtatásuk szempontjából éppen azt mutatják ki, hogy bár a szexualitás látszólag a magánszférába tartozik,

mennyire mégis a társadalommal együtt kell tárgyalni az irodalomban és a gyakorlati életben. Kutatói, elemzői szerepükhöz itt csatolódik igen sokrétűen és szétágazóan a nevelői. Az erotikát illetően Kemenes Géfin László és Jolanta Jastrzębska az 1968-as szellemi forrongás ama célkitűzései mellett áll ki, melyek a nyugati világban jutottak igazán jelentős szerephez, vagyis a szexuális felszabadulás és a női emancipáció mellett. Ők a nők és a férfiak nemiségben is egyenlő jogainak és a szexuális szerelem civilizációs fontosságának, személyek közötti kapcsolatot hitelessé tevő jelentőségének elismertetéséért küzdenek. A vizsgált történetekben, illetve történetmondásban azt keresik meg, milyen konfliktusba keveredik az erotika, és különösen a női erotika az elfojtó, torzító, cenzúrázó erőkkal és tényezőkkel. Erdős Renée *A nagy sikoly* című regényében, melynek égető kérdése, hogy a nők nemi élvezete társadalmilag elfogadható-e (a könyv 1923-ban jelent meg), nagyhírű nőgyógyász, apácarend főnöknője, püspök, vagyis olyan kimagasló személyek, akiket egy ország hajlamos a legalkalmasabbnak tekinteni arra, hogy ilyesmibe beleszóljanak, arról próbálja a hősnőt, a házasságában kielégületlen Dórát meggyőzni, nem a nemi gyönyör által kiváltott nagy sikoly a hasznos, hanem az, amelyet gyermek szüléskor hallat az asszony. Dóra végül beadja derekát, lemond arról, hogy „nemileg kielégült, szabad és független asszony” legyen. A két kritikus szerint a belenyugvás ábrázolása mögött Erdős Renée felforgató ironiájára is érdemes figyelni, mivel „egy fiatalasszonyka anyai ösztönökre ébresztésére s azzal egy időben a nemi gyönyör a nőtől idegen voltának elismertetésére mind a tudomány, mind a vallás s az azt megtestesítő egyház legmagasabb tekintélyfiguráit kell felvonultatni” (116. old.), s ez az „ágyúval verésre lövés” objektíve vádoló hatású az elfojtó renddel szemben.

Móricz, aki a szexualitás témakörét „úgyszólván bevezette a magyar irodalomba” és a körülményekhez képest szokatlan „nyíltsággal és gazdagsággal” mutatta be, nyelvhasználatában meglehetősen eufemisztikusnak bizonyul, az emögött rejlő értékrendszer pedig nemegyszer hagyományos valláserkölcsei toposzok függvénye, amennyiben „a nőalakok a szerző által felállított »szent« és »prostituált« ellentétpár egyikébe vannak besorítva”. Példaszerűen sorolja fel a tanulmány a férfialakokból skizofréniát kiváltó „beszkatulyázásra” adott, önpusztító válaszokat, melyekben a bűntudat és társadalmi gátlás legalább olyan meghatározó szerepet játszik, mint a társadalmi és vagyoni helyzet. Ugyanakkor ezek a férfiszempontból írt regények homályban hagyják a női szexualitás bonyolultabb dilemmáit.

Miközben Kemenes Géfin László és Jolanta Jastrzębska a huszadik század első felében keletkezett regények erotikus és társadalmi diskurzusáról készít pontos pedagógiai kimutatást, óhatatlanul szemközt találja magát a magyar irodalmi kritika néha idevágó és gyakran készakarva nem idevágó észrevételeivel. Kénytelenek jóformán valamennyi tanulmányuk elején bírálni a bírálókat, akik hol nem veszik észre, hol pedig elkendőzik a szexualitás jelentőségét a szóban forgó művekben. Ezekre a pársoros polémiákra – ezt hangsúlyozni kell – mindig a tematikus megközelítés által indokolt, új távlatokat nyitó szövegértelmezés érdekében kerül sor. Általános ostromozásban csupán a „valláserkölcsei” valamint a „vulgármarxista kritikának” van része, amiért – s ez nem tagadható –, mindkettő bornírtan támadta, az utóbbi pedig hatalmi eszközeivel elfojtotta az erotika irodalmi értékelését az osztályharcos, társadalmi szempont uralmi helyzetének biztosítása végett. Ennek az ideológiai visszaélésnek mint korjelenségnek vége, de az egyes írókról írott kommentárok megmaradnak a bibliográfiákban, s a jó pedagógusnak kötelessége a forgalomban levő olvasatok szavatolhatóságát nyilvánosan ellenőriznie. Így kerülnek többek között felülvizsgálatra a következők véleményei: Nagy Péter (Móriczról), Fábri Anna, Rónay György (Krúdyról), Nemeskürty István, Fehér Ferenc (Tersánszkyról), Pók Lajos (Babitsről), Kiss Ferenc, Szegedy-Maszák Mihály, Sótér István, Veres András (Kosztolányiról), Radnóti Sándor (Erdős Renée-ről), Pintér Jenő (Földi Mihályról), Rónay

László, Szegedy-Maszák Mihály (Márai Sándorról), Béládi Miklós, Kocsis Rózsa, Kulcsár Szabó Ernő (Németh Lászlóról).

Leírt véleményekről van szó, nem gazdáik személyéről. Az olvasó világosan követhető, logikus érvelés keretében kapja az ellenvélemények igazolását, melyeknek külön erőssége az *intertextualitás* megbízható, jelentést elősegítő kibontása. Érdelemleges szakítás ez az irodalomtörténet-írásunkban dívó gyakorlattal, mely beéri kül- és belföldi párhuzamok sokszor végeérhetetlen sorolásával, anélkül, hogy beszámolna a mások szövegeinek az elemzett szövegben többnyire tudatosan, szándékosan való felhasználásának jelentéstöbbletéről, illetve módosulásáról.² Nem lehet ebből a szempontból említetlenül hagyni a *Válasz Budánról* szóló tanulmányt, ahol briliáns magyarázatot kapunk arról, milyen sokrétű, ironikus, mitikus, végső soron borúlátó utalásrendszert hoz létre Márai Rómeó és Júlia-, valamint Kőmives Kelemen-motívumának az erotika problémakörébe való beépítésével. Más irányból termékeny az a kritika, mely vitába száll a Németh László *Iszonyáról* szóló fejezetben a Kárász Nellit túl pozitívan értékelő véleményekkel, és az ezeknek neojungianus alapot szolgáltató Artemisz-hasonlatokkal, tekintve, hogy ez utóbbiak akadályozzák a „némethizmusra” jellemző testiség iránti utálat magyarázatát. Mert sosem mimetikus szemlélettel hitelesíteni próbált szociológiai felmérésről van szó. A két kommentátor szüntelenül figyelmeztet arra, hogy az általuk tanulmányozott figurák nem a szövegen kívüli világból a regénybe átmásolt alanyok, hanem minden esetben „irodalmi, pszichológiai, retorikai toposzokból álló, *textuális* képződmény”-ek, valóságukat a szépprózai alkotás hozza létre.

Nem arról van tehát szó, hogy a regényekben leírt helyzetek és magatartásformák a huszadik század első felének erotikáját jelenítik meg – hiszen nyilvánvaló, hogy ennek tényei Magyarországon is színesebbek, leleményesebbek, izgalmasabbak, illetve másrészt nyomorúságosabbak és lehangolóbbak voltak a regényvilágbeli átlagnál. Kemesné Géfin László és Jolanta Jastrzębska azt a kiinduló kérdést teszi fel, a magyar irodalom csakugyan olyan prűd-e, mint amilyennek sokszor tartják. Könyvük, mely következetesen a regény erotikus diskurzusának mibenlétét és minőségét vizsgálja a jelzett időszakban, arra a következtetésre jut, hogy a maga módján és a tizenkilencedik századhoz képest a magyar regény „a szexualitásnak meglepően különböző megnyilvánulási formáit juttatja kifejezésre, esetenként az adott társadalmi és valláserkölcsi körülményekhez igazodva, de gyakran azokkal szembeszegülve is.” (9. old.) A szó szoros értelmében vett prűdéria sokkal inkább a kritikára jellemző, melynek szemében hajdan „a nemiség és a nemek közti szexuális szerelem pozitív ábrázolása legjobb esetben frivol malackodásnak, legrosszabb esetben nyelv- és nemzetgyalázásnak” (189. old.) számított, s amely még napjainkban is idegenkedik tőle, vagy eltussolja, vagy a szórakoztató irodalom szintjére leszállítva igyekszik semlegesíteni. (190. old.)

Lényegileg ez a cenzúrázó kritika, a szerzők szerint, része a magyar regényekből ki-rajzolódó patriarchális észjárásnak, amelyet a „magának teljhatalmú tekintélyt követelő apafigura” juttat folyamatosan érvényre, és amely közvetlen akadály a nőalakok egészséges, érzelmi és nemi kibontakozásának. Ez utóbbi a szerzőpáros alapvető, úgy is mondhatni, szenvedélyes követelése. Nem feminista rámenősségből: nem azért, hogy a férfi princípium által bitorolt hatalom ugyanolyan visszasan a női princípium kezében összpontosuljon, hanem azért, mert a nemek közötti egyenlőséget a szexuális szerelem, az ideális és nem idealizált férfi–nő kapcsolat biztosítékának tartják. És ezt sem csak úgy, önmagáért. Ha jól értem őket, amikor az erotika irodalmi kifejezésének fontosságát hir-

² Gondoljunk középiskolás tankönyveink meghökkentő felosztására: egyik oldalon a világ-irodalomnak nevezett nyugati irodalom, másikon a magyar szerzők. Hogy a kettő között miféle kapcsolatok szövődtek, az a diák találékonyságára van bízva.

detik, a világhoz a nemiség etikáján át való tartozás mellett foglalnak állást, amelynek filozófiai tétje nem más, mint az egyén boldogulása, az egyén védelme a globálisra felhorgelt, politikai narrációkkal szemben. Az egyén pedig az ő felfogásukban nem az önmaga véglegesnek hitt igazságában lezáruló egység, hanem olyan alany, amely nem lehet teljessé, ha nem egészül ki egy másik alannal. A sorok között olyan társadalomról álmodnak, amely a tekintélyelv erőszakolása helyett a személyek közti érintkezés pluralitására és kölcsönösségére épül. Ebből a szempontból lesz a nemiség szabadon árnyalt, lélektanilag nyitott, nyelvileg gazdag kifejezése társadalmi érdek, társadalmi felelősség.

Mi hiányzik ebből a bátor, szemléletében, módszerében, eredményeiben megvilágosító könyvből? Nagy vonalakban két dolog. Egyrészt a szexualitást a múltban és még a jelenben is cenzúrázó erők részletesebb feltérképezése, motivációiknak nyomatékosabb bemutatása. A „totemapának” ugyanis neve van, nemcsak az „ideológiai tudattalanban” uralkodik, hanem a leszármazás és vagyonöröklés kíméletlen törvényeiben, valamint ez utóbbiak egyre inkább megnövekedett, egyházi ellenőrzésében. Az egyház történelmi hatalmának egyik nagy forrása a nemiség büntudatosítása, olyan mértékadóan, hogy az irodalmi gátlások mindmáig az e normáknak való behódolást jelentik, az irodalmi transzgressziók pedig az ellenük való lázadást. Másrészt igen tanulságos kitekintést jelentene, ha a magyar irodalom „teljesítményei” az erotika ábrázolásában némi összehasonlításra kerülhetnének más közép-európai irodalmakéval. Akkor tudhatnánk meg konkrétabban, mit ér az erősz, ha magyar. Büszkék lehetünk-e rá, vagy be kell érünk azzal, hogy szép vagy, magyar szex, legalább nekünk szép?

Ezekre a kiegészítésekre sor kerülhet a könyv megígért második kötetében, amely a magyar regényekben megjelenített erotikát a kommunista párt hatalomátvétele utáni időszakban hivatott tárgyalni. Nem lehet eléggé bátorítani Kemenes Géfin Lászlót és Jolanta Jastrzębskát e munka megvalósításában. És nem lehet eléggé bátorítani az olvasót az első kötettel való ismerkedésre, különösen a módszeresen olvasni tanuló ifjúságot, amely egész emberként szeretne vizsgázni az érzelmek iskolájában, és általában mindazokat, akik úgy gondolják, hogy a posztmodernitás és az irodalom társadalmi szerepe nem föltétlenül ellentétes fogalmak.

FÉLNÉGYELNI!

Cserna-Szabó András: *Fél négy*

Minden kezdet nehéz, tartja a közhely, ám inkább áll ez jelen kritikára – hisz első könyvről írni mégicsak defloráció, még ha oly jóleső és könnyű szívvel kitervelt erőszak is –, mint Cserna-Szabó András első kötetére, melyet elemi felszabadultság jellemez.

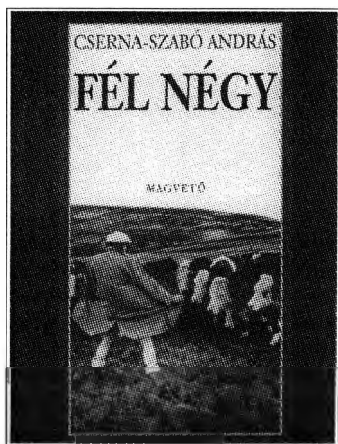
Ami a könyv kritikáját illeti, ideális együttállás is volna ez, erőszak és önfeledtség, csak hogy az a bizonyos kockázat, amely a számítógépe mellett szűkülő kritikust fenyegeti, szintén a levegőben van ilyenkor. Nyilván ez a hozzáállás tartja fogva az első kötethez kapcsolódó kritikák egy részét, melyeket egyszerű tárgyilagosság és meglehetősen ökonómia jellemez, mert óvakodnak megközelíteni a művet és a szerzőt, melyek később talán a fejére nőnek, talán paródiáját adják a sanda kritikának, ki tudhatja előre. Az óvatosság persze indokolt – könyvismertetést írnom ma mindenesetre első kötethez illő dolog volna.

De lehetőleg ne legitimáljuk rögtön az elején saját terméketlenségünket. Vegyük szemügyre ezt a könyvet, mintha tényleg elígérkezett volna nekünk. Mondjuk el, amit az olvasó tudni kíván, s ami már úgyis kiderült: ez Cserna-Szabó András első kötete. Ne rohanjon könyvtárba a kedves olvasó, gondolván, „biztos mindenki olvasott már ettől a Cserna-Szabótól valamit, egyedül én nem tudom, ki ez”, nyugodjon szépen bele: esetleg nem ismeri a szerzőt. Egyelőre csak ezt az egy könyvet kell elolvasnia, hogy ismerhesse. Azért feszegetem ezt, mert érdemes addig belevágni, míg meg nem jelenik a következő, ugyanis az egésznek olyan folytatásos jellege van; bár ki tudja, mennyit kell még addig aludnunk, talán egy téli, meglehet, még egy tavaszi álmot is, én mindenesere kiérzem ebből az elsőből egy második kötet ígérését.

Aki esetleg még kezébe sem vette a könyvet, az most nem tudom, mit csináljon. Vagy olvassa tovább e sorokat, s akkor egy nagyon szubjektív képet kaphat a könyvről, vagy pedig szakítsa meg e ponton az olvasást, és fogjon neki a *Fél négy*nek. Ha az utóbbi megoldás mellett dönt, két óra múlva ugyanide várom őt vissza.

Akkor tovább. Mi ez a könyv tehát? Nem regény, de prózákötet. Tizenhét történetet tartalmaz. Mind-egyiknek külön címe van. Némelyiknek micimackós mottója van. A kötet második felét kitevő, szám szerint nyolc történet mindegyikének micimackós mottója van. Ennyit a mustráról.

Azt azért megkockáztatom, hogy ennek a könyvnek a bája nem a jó kompozícióban rejlik. Érzékelhetünk ugyanis némi kényszeredettséget a kötet szerkesztésében: az első, az *Apokalipszis most* nevezetű rész nagyon vegyesre sikeredett, gyakorlatilag ide

Magvető Könyvkiadó
Budapest, 1998
195 oldal, 970 Ft

került minden, ami nem illett a második, a *Kevab, Liza és a mágikus meggy* című epizódciklus tematikájába. (Persze miért ne illett volna, kérdezem én, bármi bárhova, ha egyszer maga a kötet egészben annyira laza? Másrészt meg: miért legyen éppen ilyen a könyv szerkezete? Nem tudom. Kissé mégis zavaró, hogy lehetne mindez éppenséggel másként is.)

A szerző igazi tehetség, szerintem ezt ki lehet jelenteni. Nem vitathatjuk el tőle sem a stílusát, sem a figuráit, sem fantáziáját. Helyenként és főleg nagyobb felbontásban tekintve kompozíciós csiszolatlanságok jelentkeznek még, ahogy ezt a kötettel kapcsolatban fentebb megjegyeztem, és az is igaz, hogy az egyes írások fajsúlya erősen különböző, de ez ügyben megnyilatkozó arisztotelészi reflexeinket és ítéleteinket nyugodtan visszafoghatjuk, mégpedig a nyers és közvetlen élvezet kedvéért, amely itt kétségtelenül jelen van, amely lineárisan olvas, és nem firtatja lépten-nyomon a jól szerkesztettség kritériumait.

„...minden történetnek van egy magja: a rosszabbaknak valóság, a jobbaknak meggy” – ez az idézet akár a könyv mottója is lehetne, ha nem pont a fantázia volna az, ami ellenszegül az ilyen kulcsmondatozásnak. Ellenben nehogy azt higgyük, hogy a fülszöveg kihagyja ezt a ziccert: „Cserna-Szabó András a fantáziát vegyíti a valósággal”. Naná, melyik író nem ezt teszi? Talán nem ez itt a legfontosabb. Cserna-Szabó történetei mesések, ez tény. Van bennük mágia; a mágiát viszont rendes, hús-vér események fonják körül. Néha a történetek széthullanak, mert bár a mágia itt a logosz spirális terében utazik, ahogy erre minden misztika eleve számít, mégsem jut el abba az egyetlen középpontba, amely a varázslatot evidenssé tehetné. (Így jár szerintem például a *Hatodik történet*, melyben Friedrich Nietzsche halinapi buliján járunk, és amelyben a túlfűtött fantázia az úgynevezett „realitás” kárára arat.) Ennek ellenére jól eltalált történetek ezek szinte mind, csak néha világosabban kellene megmutatni, hogy a játék nem tehet meg bármit a történettel.

Erősödőben egy tendencia a kilencvenes években, amely hiányt hivatott pótolni. Megérkeztek az ifjúsági könyvek. Ha az előbbi mondattal nem stimmel valami, netalán komikusnak hat, az leginkább az elmúlt negyven évnél köszönhető, úgy gondolom ugyanis, hogy nem volt autentikus ifjúsági irodalma az említett időszaknak. Mindez persze nem annyira a tehetségtelenség, mint inkább a tehetetlenség következménye, s nem vigasztalok, de hogy a korszak elbánt egy kifejezőmóddal, az nem maradt észrevétlen: beleíródott a könyvekbe. Talán a visszanyelt mondatok bosszúja ez a művön, de az is lehet, hogy a cenzúra tette ilyen kivéretté ezeket a könyveket, nem tudom. Mindenesetre az, hogy „ifjúsági” meg az, hogy „irodalom”, egyenként is problematikus fogalmak voltak jó negyven éven át, annak ellenére, hogy ilyen dolgokkal foglalkozni, ilyen irodalmat művelni még viszonylagos szabadságot is jelentett ezekben az időkben. Itt az ideje, hogy rehabilitáljuk ezt a fogalmat, sőt talán ennél is többet kellene tenni: olyan (de)metaforizációra lenne szükség, amely használhatóvá tenné a kifejezést. Ez a folyamat az utóbbi években valószínűleg elkezdődött, sorra jelennek meg az így vagy úgy „ifjúságának” aposztrofálható könyvek.

Itt van például egy ’74-es születésű írójelölt, aki első kötetében a kilencvenes évek fiatalságának, saját korosztályának megírására vállalkozik. Mit tesz ezzel hozzá az irodalomhoz? Még nem tudhatjuk biztosan, mindenesetre amit művel, az kétszeresen is ifjúsági, mind az író életkora, mind történetei tekintetében, s lehet akár irodalom is, amennyiben cenzúra híján többé nem áll bosszút a könyvön saját elfojtott tudattalanja. A szó ilyen felszabadult értelmében nevezhetnénk Cserna-Szabó könyvét akár ifjúsági könyvnek is, hiszen hát alakjai túlnyomórészt fiatalok, a narrátori beszéd teljesen lezser, a dialógusok pedig a mai, húszas éveik elején járó figurák szövegét rögzítik. (A helyszínekről nem is beszélve: kocsma, általában.) Alapvetően nyitott és könnyed világa szellő-

zik a társadalmi aktualitás terepei felé is, beleszöve meséjébe az ezerkilencszázvalahányas évek mindennapjait.

Mindezekon túl vajon mitől lesz hiteles ez az egész (mert én bizonyos értelemben elhiszem a szerzőnek például Búza Gézát vagy akár az összes szentesi „mágikus arcot”, akivel a könyvben találkozunk)? Esztétikai evidencia – ennél többet nem is mondhatunk? Tehetünk más megállapítást is, egy talán népszerűtlen megközelítés érvényesítésével, mely ezúttal azonban nem a szerzői szándék leleplezésére, sokkal inkább a szerzői lelkiület szemmel követésére irányul. Szentes, a szülőváros szeretete, az itt élő emberek szeretete például szinte süt a kötetből. Az embereké, akiknek nevük van, megírhatóak és megjeleníthetők az őket átjáró karakterisztika segítségével. Mint minden rendes lokálpatriotizmust, Cserna-Szabó „kocsmái lokálpatriotizmusát” is ennek a szeretetnek a stilisztikája teszi hitelessé: egy alak ül a kedvenc kocsmájában (ha ő a főszereplő, mindjárt csinál valamit, ha ő az író, akkor megírta e könyvet, ha pedig ő a narrátor, hát marad egy kicsit és mesél nekünk), unja magát, ezért is jött ide, és ami odabenn zajlik, az mondatról mondatra, fröccsről fröccsre ivódik szép lassan be a tudatába... A *Fél négy* című könyv, olvashatjuk bárhol, nagyjából ennél a jelenetnél kezdődik (többször is) el.

Sokat megisznak tehát e könyvben, ehhez talán a történetekben elvesztegetett ondó mennyisége fogható egyedül. Erről feltétlenül beszélni kell. A legtöbb esemény e körül forog, az egész mű valahogy egyvégtében erről dűnnög, hogy férfi meg nő meg elélvezni. Nem mondom, hogy nincsenek érzékeny beállítások a könyvben, de így egyben kicsit ragacsos az egész. A megjelenítés hol merész és brutális, hol pedig képzelgészerűen áttűnő, de sohasem szolid és visszafogott; van itt gyöngéd és bűgő hangon esdeklő punci, iszonyatos fegyverzetű cirkuszi hős, három mellű mutatványos törpe; egyszer meg magával Bakunyinnal kerül össze kis híján Liza nevezetű hősnőnk, alig bírják az események visszatérlni a történelmi realitás (pardon: irreális) menetébe.

Szerintem ráadásul az van, hogy Kant egy szatír. A cím és a mottó akarják így, amennyiben hozzávesszük a hátsó borítót is: fél négy tájban megindul a filozófus szokásos útján, ám a *kis hársfasor* a városból kivezet, egy dűlőútra, s onnan egyenesen a legelőre jut. Szerencsénkre Lampe, a hű szolga a mindennapos sétákra rendszeresített fotóapparátját ma is magával hozta, így elkészülhet a kép, mely talán a „Teheneket alaposan izgató Kant” címet viseli, talán egyebet, nem tudjuk biztosan. A fotó mindenestre, amely a könyvet díszíti, ezt a *kiszabott időt* örökíti meg, amikor a Mester teszi a dolgát, precízen, ahogy rá ez egyébként is jellemző (fél négy előtt ő azért filozófus), a *Magvető* felirat a levegőben szerintem mégis inkább a kiadóra vonatkozik, mindezek felett pedig, főhelyen még egyszer az időpont: FÉL NÉGY van, dologra fel! (Ez természetesen nem a mű legerősebb olvasata volt, elnézést érte.)

Ezzel el is lőttük minden puskaporunkat, zárjuk hát el ennél a pontnál a beszéd folyását. Pedig sok mindenről szó sem esett, nem vizsgáltuk például a szurfikcionális szignál jelenlétét a regényben (nem viccelek, van ilyen), de ma már erre nem is telik erőnkből, elégedjünk meg annyival, hogy a könyvet megforgattuk kicsit saját önfeledtségében.

Azért végezetül engedjenek meg nekem egy megjegyzést olyasvalamiről, ami a tartalmi vonásokon kívül mindenképp emeli e kiadvány színvonalát: ez a könyv teste volna, mely mondatait hordozza. A borító grafikai megoldása, a kötet belső arányai, betűjének típusa tartoznak ide például. Ez a könyv egyszerűen kellemes, akarja az ember a polcára; a tördelése igényes, a halványbarack előzéklap is csúcs... Egyszerűen gratulálok a kivitelezéshez!

HEDONISTA SZABADKŐMŰVESEK RÉMTETTEI

*Talamon Alfonz: Samuel Borkopf: Barátaimnak,
egy Trianon előtti kocsmából*

„...a göndör hajú, karvalyorrú kocsmárost, a kövér cigányt, a patkányképű söröspalack alakút, a kalózfülbevalós részegest, a tudálékos tagbaszakadt pislogóst meg a jól öltözött bambát a sátán cimboráinak kellene beállítania elrettentő példaként minden jámbor hívő számára” (233) – fogalmazza meg *Tüzes angyal szállt földre Szodomában* című képzeletbeli prédikációjában a Galánta melléki kisváros káplánja, Székesváry Emericus Talamon Alfonz könyvének hőseiről, minekután pillanatokon belül háza romjai között találja magát kedvenc szakácsnő-ágyasával, az általa oly negatívan jellemzett figurák legújabb csínytevéseiből kifolyólag. Többszörösen is képzeletbelinek tekinthetjük megnyilatkozását. Egyrészt fogalmazványa még csak a fejében van megkomponálva a másnapi misére tervezett kirohanásként. Szövegét csupán még sejdíti, bár címét már cikornyás betűkkel kanyarintja egy lap felső részére. Azonban épp a fent említett közjáték akadályozza meg terve tényleges kidolgozásában, másrészt története és az általa gondoltak a göndör hajú, karvalyorrú kocsmáros emlékező-felidéző narrációjában válnak ismertté az olvasó előtt. Mindez olyan keretbe helyezi a káplán képzelgéseit és cselekedeteit, mely nemcsak bizonyos mértékig hitelteleníti, illetve (ön)ironikussá teszi azokat, de fiktitivást is kölcsönöz nekik. Ez az alakzat, amely felhasználva az ellenfél diszkurzusát, a narrátort és társait egy külső nézőpontból ábrázolja, és amely ennek ellenére a narrátor uralma alatt marad (egy feltételezett [!] szituációról van szó – „ahogy önmagunk gúnyoljuk meg a minket megvető kispolgárokat” [23]), felbontja az elbeszélés saját maga által kialakított történéseinek időbeli és kauzális elrendeződését, és eleve kérdésessé teszi a buja káplán ágyasházának katasztrófáját okozó lokomobil elszabadulásának véletlenszerűségét.

Ötletekben burjánzó történetekkel és az elbeszélői technika hasonlóan gazdag választékával kápráztatja el az olvasót Talamon Alfonz posztumusz kötete. A könyv címe már figyelmeztet a szerzőség viszonylagosságára, és az írás egyes szám első személyű elbeszélőjét teszi meg a szöveg létrehozójának. Ő, Samuel Borkopf, a göndör hajú, karvalyorrú, zsidó kocsmáros idézi fel magányos óráiban azokat a történeteket, amelyek vele és kompániájával estek vagy eshettek meg, hisz ezek a történetek már a narrátor által utalt események idejében is az elbeszéltség álla-

*A könyv utószavát Grendel Lajos írta
Kalligram Könyvkiadó
Pozsony, 1998
240 oldal, 790 Ft*

potában léteztek. (A következő sorok annak a kérdésnek az eldöntetlenségét illusztrálják, melyekkel magának az elbeszélőnek is meg kell küzdenie: vajon igaz történeteket mesél-e el? „míg bele nem bonyolódok a választékos modoromba, válogatott szavaimmal előadott történetekbe, amelyeket voltaképpen csak azért *találok ki*, mert irtózom a gondolattól, akár az abált szalonnától, hogy mi lesz velem, ha egyszer megváltok tőlem” [11]; „miből következően egyszerre csak egyedül maradnék, önmagammal beszélgetnék esténként, melábuval *emlékezve a vissza nem térő jeles napokra*, minden élménnyel, emlékkel magam szomorkodnék” [11] – kiemelések tőlem: R. I. P.)

A szövegek szerveződésében mindenképp fontos szerep jut az emlékezetnek. A címben jelzett előttség csak egy utániség-indexű pozícióból lehet elbeszélhetővé tenni. A címnél maradva, a csak itt nevesített narrátor megemlékezik társairól, megidézi életük legáltalánosabb és legfontosabb helyszínét, a kocsmát (kronotropikus voltának kifejtését lásd: Bán Zoltán András, „Kocsmaidó”, *Élet és Irodalom*, 1998. április 17., 12.), közvetve beszámol egy Galántától hat kilométerre fekvő vegyes ajkú – jiddisül, magyarul és németül egyaránt értő – kisváros izgalmaival teli életéről. (A Trianon előtti időállapot megjelölése nemcsak a történelmi háttérrel adja meg, de magyarázattal is szolgálhat arra, hogy a régi, többfajta nemzetiséghez tartozó ivócimborák miért hiányoznak az elbeszélés idején, azaz az ország felosztása után, a törzshelyükről vagy egyáltalán a városkából.) A cím tehát igen jó összefoglalója, illetve kiindulópontja a mű elemzésének, mert jelöli a fiktív szerző-narrátort, a megszólítottakat, akiknek íródik a szöveg, a helyszínt, ahol az emlékezés történik, ahol íródnak a történetek, ahol nagyjából játszódtak, illetve elmesélődtek ezek, és az időt, mely történelmi dimenziót nyit az értelmező/olvasó előtt.

A szöveg műfaját tekintve felmerül a kérdés: vajon novellaciklussal, beszélyfüzérrel vagy regénnyel állunk-e szemben. A könyv ugyanis Talamon Alfonz halála miatt nem teljesen rendezett. Tizenhat fejezet képezi a szöveg törzssanyagát, bár az utolsó fejezet a 149. lapon, szó közben megszakad. Két nagyobb terjedelmű írás (*Barátaimnak, visszakísértő szerelmeinkről* [150–200.]; *Barátaimnak, az atavisztika hőskorából* [201–236.]) alkotja még a könyvet, melyek feltételezhetően kéziratban maradtak, de így is teljes értékű alkotásnak tekinthetők. A *Barátaimnak, az atavisztika hőskorából* tulajdonképpen szövegváltozata a tizenhatodik fejezetnek (a 144–147. oldalakon található teljes fejezet beépül [204–208.] a nagyobb egységbe), megdöbbentő, de ragyogó példáját adva a történetesszövés és történetmondás szerteágazásának és az *írásmód polifonikusságának*. (Bahtyin után *monologikus* regényként értelmezem az egyetlen lineáris, kronológiai, kauzális, metonimikus sorba rendezett történetkezelést. Értelmezésemben ez valamiféle eltorzítása a történet természetének, erőszakátétel magán a nyelven is. Ezzel szemben a *polifonikus*ként jellemezhető történetírás a történet és a nyelv természetének megfelelően többszólamú.)

A fejezetek címe az adott szövegrész fabulájának összefoglalása. Ez a megoldás, amely a „Melyben” kezdőszóval rezümészzerűen ismerteti a fejezet főbb vonalait, Talamon művét egy jól ismert hagyományhoz köti. A *Dekameron* és a *Don Quijote* által megkezdett sorból elég csak a 19. századi vagy a Talamon írásmódjához közelebbi Krúdy- és Kosztolányi-elbeszélésekre (például *Pacsirta*, *Esti Kornél*) gondolnunk. Maga a beszélő az emlékbeszély (7), a memorabilia (27), a beszély (44, 117), a kemotáfium (120) fogalmakat használja szövegeinek megjelölésére. A lehetőségek fenntartása mellett magam az egységes narráció, a központba állított azonos szereplők, a tartalmi összefüggések és a történetsszervező konvergenciák és divergenciák hasonlóságának megléte miatt a beszélyfüzér meghatározást részesítem előnyben. (A műfaj meghatározásának rögzítése csupán „az olvasói képzelet játékának” lehetőségei miatt tűnhet fontosnak, amely „a kombinatorikus olvasás felé nyithat horizontot”. [Lásd: H. Nagy Péter, „Az ironia beszéde”, *Alföld*, 1998/8., 110–112.] Olvasási játékosságra hívhat fel a könyv borítóját illusztráló Leonardo

da Vinci-féle repülőgépmo­dell, mely az „atavisztikus fejezeten” túl, utalhat mind a kép­ződő történetek fantasztikumára, mind a történetmondás alakí­to­tt­sá­gá­ra, egyben jelölheti a kellő olvasói magatartást, mely akár a (ön)szórakoztatásra is korlátozódhat. „Bizony, barátai­m, egyedül az ábrázolás marad meg nekünk, éppen elegendő az életből.” [25])

Az elbeszél­te történetek nem megtörténtük sorrendjében kerülnek elő. Ezt az emléke­zet meghatározó szerepe és az események elbeszélhetőségének (történetté formálásának) többértékű lehetőség-feltétele is kizárja. Az időbelileg legkésőbbi történet valószínűsít­hetően az ötödik elbeszélte történet „[m]elyben végre a t. olvasók előtt tiszteletüket teszik a memorabiliák főszereplői, bemutatkozóul egy snapszerparti keretein belül idéznek sü­veg­cukrot, s a gyászos ’18-as esztendőt, mely számos félreértéssel és galibával ért véget” (27), „amikor már egyértelművé vált, hogy elvesztettük a világháborút” (28). Ennek elle­nére különböző utalások erősítik a szövegek kohézióját, melyek az olvasás linearitása­ban válhatnak ki időrendszerű előrevetítettséget.

Az 5. fejezetben például utalás történik Schön Attila zászlós ügyére (28), amely a 11. fejezet fő témája, vagy a 6. fejezetben említésre kerül a biográf (34), amely a 15. fejezetben kap központi jelentőséget. A 7. fejezetben értesülünk róla, hogy Borkopf gyakorló tűz­ol­tó (48), de ennek bizonyítására a 13. fejezetig várni kell. Figyelemreméltó, ahogy a jelző ismételése által megteremtődik egy jelszó, egy jelentésátvitel. A 13. fejezetben, mikor Bor­kopf „beváltja ígérte­tét” és tényleg tűzoltóként mutatkozik meg, a gyakorlottság már a szintén tűzoltó Béla von Goffa tulajdonsága lesz: „Béla von Goffa lépegetett felfelé a fo­kokon, *gyakorlott mászóként* kezével nem is kapaszkodott” (108) (kiemelés tőlem: R.I.P.). Az ő gyakorlottságáról, melyeket különféle hölgyek erkélyein szerzett, pedig csak a *Barátainknak, visszatérő szerelmeinkről* című fejezetben olvashatunk (160–174.).

Ha már a szereplőknél tartunk, vessünk rájuk egy pillantást, ne csak az idézett áttétel alapján alkossunk képet róluk. A szűken vett ivótársaság hat tagot számlál. Samuel Bor­kopf, Sipos I. Vince (Herr Vincenzo), Béla von Goffa, Stofek Tamás, Schön Attila, Pepik Zefstein a helyi magyar tűzoltóegylet tagjai, a Gelbe Stern (!) football-csapat játékosai. Neveik, megannyi variációi a vegyes lakosságú kisváros nemzetiségeinek. (Lásd: Irodal­mi kvartett, *Beszélő*, 1998/7–8., 210–213.) Burleszk alakok sajátosságaival jellemezhetőek. Az egyik nagyívó, a másik bélpoklos, a harmadik nőcsábász. Ábrázolásukkor nem kerül­nek nyilvánosságra személyiségük egyedi jegyei, csupán sémák megelevenítői ők. Az ő anekdotáik és életük eseményeinek anekdotaként való megörökítése, adomáik, meséik (például Tengeri Zsiga előbb Merlinnel, majd Jónással való azonosulása), botrányuk : műegyetemi női focicsapattal, a nevezetes első mozielőadáson való részvételük, mikor a vetítőgépben lakozó hölgy többszöri figyelmeztetésük ellenére sem hajlandó megsza­badulni szoknyájától, a cirkuszi erőművész kiütése, a tengeri út a melegvizet lavórban, a cukorgyár oltása, mikor tűzoltókként örökre porzó veséjüket oltják védőitallal és egy­más­ta locsolják a tömlőkkel, ahelyett, hogy a tüzet zaboláznák meg, stb., a beszélt nyelv jellegzetességeinek beemelésével alkotják az elbeszélést. És nem véletlenül emelem ki a beszélt nyelv sajátosságát. Talamon Alfonz kígyózó – a megelőlegezett közlést retardáló – mondatai, melyek közül néha őt is kiad egy fejezetet (például 7–11.), grammatikailag jól formáltak és érthetőek, méltón demonstrálják azt a prózapoétikai és narrációelméleti problémakört, mely mostanság a történetmondás/történetírás, az elbeszélhetőség és a történet(esség) kapcsán vetődött fel több magyar regényben. (Márton László, Láng Zsolt, Háy János és Darvasi László regényeire gondolok itt elsősorban.) Anélkül, hogy bőveb­ben taglalnám az elméleti kereteket, azt mondhatom, hogy a stílus a beszélt nyelv szerte­á­gázó körmondataival, a beágyazott (és állandóan leágazó) adomákkal, történetekkel megvalósítani látszik, de legalábbis megvalósítani törekszik a történet fogalmának nyelvként, allegóriaként, fikcióként – és mint korábban említettem –, polifonikusként működő jellegét.

Az alakok rajzfilm- és burleszkszerű megjelenítése különböző intertextuális és interpikturális konnotációk bevonására készíti az olvasót. Schön Attilát, az örökmozgó, izompacsirta polihisztor klubtársai a labdarúgó mérkőzésen „időnként elmosódott sávként” (40) látják cikázni maguk között. Maga a meccs a (Sándor Pál rendezte) *Régi idők focija* című filmet juttatja eszünkbe, de a beszédek képisége felidézi a Hrabal és Menzel együttműködéséből született cseh filmeket is. Néhány megjegyzés a rejtői szövegek hatását mutatja („jómagam hindusztáni cserkészhez hasonlatosan, aki összeakad egy szórakozott, gőzfürdőből hazafelé tartó úrral” [49], „tigrisbődülései következtében néhányan az első sorokban ülők közül felnyitották ernyőiket, mások felvették vízhatlan köpönyegüket” [59]). A kötetben jelenlévő humor forrása még a nyelvi hasonlatosságon alapuló félreértés, például „hogyan nézne ki a bejárat mellé akasztott táblácskán a Welsh-rabbit, belegondolni is borzasztó, előre tudva, a faragatlan bugrisok röhögőgörcsökben fetrengenének a küszöb előtt, hogy elírással morbid kannibalizmust terjesztenek, kérdezgetve, vajon a körítés ortodox, kongresszusi, esetleg status quo lesz-e.” (123–124.)

Szintén nevetésre ingerel a babonáság és a felvilágosultság egymásmellettiségéből fakadó mulatságos helyzetek sora. A már említett első mozielőadás során a nézők közül többen fokhagymával kenetik nyakszirtjüket, keresztteket szorongatnak kezükben, majd a kocsmá falán felbukkanó alakot szellemként azonosítják. Ez utóbbi „szellemidézés” különösen jellemző Borkopfra, aki valamiért állandó rettegésben él kocsmáros elődjének ránehezédő, nyomasztó alakja miatt. Szorongásai minden esetben a kocsmá tulajdonjogával kapcsolatosak. Emiatt, ha a kocsmá szóba kerül, márpedig gyakran szóba kerül, beszédében állandó kitételként szerepel a „reb Marmonstein Matesztől (Ólov hasolom), szeretett elődömtől örökölt kocsmám” formula, ami az ismétlődés alakzataként mintegy tiszteletadó, egyben bűnbánó és elriasztó kifejezése a babonás léleknek. A háború kimenetelét a polgármester vezette küldöttség a kismácsédi Máli nénitől, a halottlító médiumtól tudakolja, de ő csak a megidézett Ferenc József császár szavait tolmácsolhatja a hallgatósága előtt értelmezhetetlen szovjet jégkorong-győzelemről az 1984-es téli olimpián.

Talamon Alfonz kötete a magyar prózai hagyomány laza szövésű anekdota-szerkesztésű elbeszéléstípusának figyelemreméltó továbbírása. Azon elbeszélésmód-változat példaként tarthatjuk számon, amely a fikcionalitásnak az elbeszéltségben való megképzettségével és ezen keresztül a nyelvi valóságok és egy nyelven kívüli világ (akár tematizált) ütköztetésével nagymértékben hozzájárul a mai magyar prózaírás és befogadás átrendeződéséhez („amikor még minden megtörténhetett, s minden elképzelhető volt, valamennyi hihetetlennek tűnő történet igaz lehetett” [236]).